

HÍD

irodalom

művészet

társadalomtudomány

2013. SZEPTEMBER
9. SZÁM

Tartalom

GRENDÉL Lajos: Utazás a semmi felé (regényrészlet)	3
BÁNYAI János: Grendel Lajos három új regényéről.	9
DANYI Zoltán: Beckett, sárgarépa (Részlet egy készülő műből)	20
POLLÁGH Péter: 22. századi ■ Déd-Medve (versek)	31
SIRBIK Attila: Kitömött angyal (Feljegyzések egy soha el nem készülő dokumentumfilmhez)	34
VÁRADI NAGY Pál: Michael Zorkingen (elbeszélés)	37
JASSÓ Judit: Túlzó terek ■ Méz és viasz (versek)	40
Drago JANČAR: Ma éjszaka láttam őt (regényrészlet) (GÁLLOS Orsolya fordítása)	45
GÁLLOS Orsolya: Fordítói jegyzet Drago Jančar regényéhez	59
BAJI LÁZÁR Imre: Bábel és Patmosz (tanulmány)	61
GYANTÁR Edit: „A szó előtti Ige” (Test – tánc – színház) (tanulmány)	80
A kristálytisza színház felé (VARGA Henriettával GYANTÁR Edit beszélget)	85
„Látni kell ahhoz, hogy láttatni tudjak” (GUGÁNOVITY Gabriellával BRENNER János beszélget)	89
JÓDAL Kálmán: A provokáció mint létállapot (Uroš Đurić tárlatáról)	98
BÍRÓ Tímea: „Az embereken át vezet út embertelen istenig” (Jónás Tamás: <i>Lassuló zuhanás</i>) (kritika)	100

REFLEXIÓ

JUNG Károly: Heuréka!, Theophülaktosz végre köztünk	105
CSORBA Béla: Komjáthy tűzszekere	111

Számunkban Gugánovity Gabriella alkotásait közöljük

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2013. szeptember. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2013-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Utazás a semmi felé

5.

Zoli megváltozott. Eleinte Attila nem akart róla tudomást venni, ha figyelmeztették is őt, ingerülten reagált. Holott a helyzet az volt, hogy bezárta a kaput az „ismeretlen” Zoli előtt. Csak azt engedte be, akit jól ismert, még annak idején, amikor együtt voltak Cicuskával, és boldogok voltak. Az ismeretlen Zoli a kapun kívül maradt – mondta Attila a pszichiáternek. – De Attila is változott, az idő haladt előre, és Attila fokozatosan rájött, hogy a Zoli már nem ugyanaz a Zoli, akit megismert. A belső feszültsége viszont nőttön-nőtt. Azt sugalmazta, hogy lökjön ki mindent magából, figyelmeztesse Zolit, hogy megváltozott. Hogy mármost visszafordítsa őt, ezt reménytelennek tartotta. Ugyanakkor nyugtalanította magát, mert nem tetszett Zoli viselkedése, túl fölényesnek, másrészt viszont túlságosan sérülékenynek találta. Az rendben lett volna, hogy a Zolit Cicuska megzavarta. De a dolgok továbbra sem kerültek a helyükre. Negyedév múlva? Félév múlva? Vagy egy évig is eltart? Attila olykor becsapta magát, hogy nincs semmi baj, csak ő hisztizik. Zoli még ritkán mosolygott. De ez a mosoly megváltozott, kedvesebb volt és megbocsátóbb volt, mint az az ironikus mosoly, amelyet nem szeretett benne. Talán mégis jó úton halad a megbékélés felé? De Attila még nem volt türelmes ember, szeretne volna, ha azonnal becsukja a boltot. Cicuska meghalt, tehát új fejezetet kell nyitni. Szerette volna azt hinni, hogyha Zolival van, hogy újra jó dolog együtt lenni két deci boron. Igen, néha, a gyenge pillanataiban, behunyta a fél szemét. De a másik mindent figyelt és mindent regisztrált. És azt látta, hogy nincsenek rendben a dolgok, sőt, bizonyos mértékben még rosszabodnak is. Például a Cicuska! Az lett volna a normális, hogy beszéljen róla. Akármit. Hogy mennyire megviselte a dolog, hogy mennyire gyöttri magát, hogy már nincs mellette. Vagy akár szidta volna is! Mondjuk, hogy így

cserbenhagyta! Hogy átkozódott volna – mindenki megértette volna, hogy a fájdalom beszél belőle. De amikor meghalt, mintha Cicuska már nem is lett volna. Magába temette Cicuskát, hogy senki ne ossza meg vele. Ő vigyázott rá, mint valami fegyőr. Ha Tomi vagy ő Cicuskát szóba hozták, azonnal más témára terelte a szót. Ezt pedig komolyan vette. Nőtt benne Cicuska, mint egy láthatatlan fának az árnyéka.

Pedig egészen más ügybe keveredett, jobban mondva *belekeverte magát*. Pedig ők is szerettek volna kimaradni a politikából. Akkor még csak tervezték a mohi atomerőművet, de Zolinak, hogyan, hogyan nem, alapos információi voltak az egész tervezetről. Szóval, nem tetszett neki a dolog. És biztos volt benne, hogy Tominak sem fog tetszeni. „Mégkérdeznék engem, vagy nem kérdeznék meg, így is, úgy is nulla vagy. Már elhatározták, hogy fölépítik. Meglehetősen magas helyen.” Így gondolkozott Tomi, szinte hallotta a hangját. „A legjobb lesz, ha nem szólsz semmit. A semmiért még nem csuknak le.” Nos, Tomi gonoszul cinikus volt. Attilának forrt a vére. Forrt a vére, mert Tominak igaza volt. Ha nem lett volna igaza, sokkal normálisabb rendszerben éltünk volna, de a normális rendszerben legföljebb tiltakozni lehetett volna, és a tiltakozásokat – egye meg a fene – még meg is hallják. Hát igen! Gyűlölték a komcsikat, de a komcsik olyan hatalomhoz jutottak, hogy nyugodtan le is szarták őket. Hatvannyolc után a komcsik már nem voltak világmegváltók. Ócska seggféjek voltak.

– Egy falu eltűnik a térképről – mondta. – Csakhogy a Cicuska szülőfaluja volt.

Utólag ezeknek a szavaknak a jelentősége meredeken nőtt, de hát utólag... A jelen pillanatban csak azt látta az ember, hogy Zoli dühös, szitkozódik és lehúzza az Istent az égből. Semmi több. Persze Tomi Zoli halála után sem kapcsolt. „Összefüggéseket látsz, de szerintem semmilyen összefüggés nincsen. Neked túlságosan meglódult a fantáziád.” Hát ennyi volt. Majdnem meggyőzött róla, közölte Attila.

– Mi az? Titeket ez hidegen hagy? – kérdezte majdnem olyan dühösen, mintha Attila és Tomi is tehetnének róla.

– Persze, hogy idegesít! – mondta egy árnyalattal hangosabban. – De az ember nem kérdezi, hogy a Cicuska kiféle vagy miféle. A felső szinten már személytelenek a dolgok.

Zoli idegesen elnevette magát.

– Hát ez igaz. Élünk-e vagy meghalunk, teljesen mindegy a számukra.

Tomi hazafelé menet vidám dolgokat adott elő, talán csak hogy Zoliról elterelje a figyelmet. A régi kabaréban járt, régi slágereket dúdolt, elmondott két szovjet viccet, mely a szovjet katonákról szólt. Egyébként, történetesen, keleti szél is fúj, Attilának igencsak kellett tartania a sapkáját. A

villamosmegállóhoz érve Tomi elbúcsúzott. Már nem a hazai rendőrökről és a szovjet katonákról beszélt.

– Aggódom – mondta.

Zoli és Tomi? Vagy Zoli, vagy Tomi? Attila nem tudott zöld ágra vergődni. Mind a kettőre szüksége volt. Az egyik a vakmerőségével volt népszerű, a másik az óvatosságával, hogy ne mondja, a gyávaságával túlélte mindent. Na persze ez régen volt. Azóta a helyzet sokkal tisztább lett. De tiszta, úgy látszik, sosem lesz. Tisztának csak a halál teszi a helyzetet? A halál, amit folyton elodázott? Elmosolyodott. Ha tényleg lenne *egy, de legalábbis egyetlen* feltámadás a világon, az rendbe tenné a dolgokat. Milyen kár, hogy nincsen.

Persze az élet sokkal egyszerűbb és tisztább, minden megy a maga útján. Az ember nem szívesen tér le a megszokott ösvényről. Egy előnye csak volt a szocinak. Nem kellett állást keresni. Elsőre vagy másodikra nem jött be az ideális állás, de harmadikra biztosan bejött. Persze az ember elkényelmesedett. Ha nem is kínálták tálán a megfelelő állást, nem kellett munkanélküli hivatalokba szaladgálni. Attila szerint sokkal lassabban és kényelmesebben éltek, mondhatni unalmasan, ami akkor eszükbe sem jutott, hogy unalmasan élnek, éppen ellenkezőleg, elviselhetetlen volt a légkör. Amin ma már csodálkoznak. Hogy mégis mennyi idejük maradt a szorgos, kitartó és alapos munkára. Most a felével is megelégednének. 1989-ig sínen voltak. Lehet, hogy döcögött a vonat, sokszor meg is állt, de a végállomás felé tartott. Most meg sehová sem tart. A rendszerváltással lecserélték a síneket, új, sokkal gyorsabb vonatra szálltak, és egy darabig élvezték is az utazást. Persze könnyű volt azt mondani, hogy a végállomás világos, csak egy kis szerencse kell hozzá, és mondjuk, vakhit. De ő már régen nem hitt. A végállomás olyan messze volt, mint Auckland vagy a Tűzföld. Tomi sem ér oda, és Zoli sem. Már több évszázada szagolni fogják az ibolyát, és még mindig nem érnek oda. De legalább volt egy végállomás, ha az ember belegondolt, talán volt miért élnie. Nincs föltámadás (legalábbis ezt mondták a pártkorifeusok), de ugyanakkor van végső cél, s ha nem érnek oda, hát majd a szépunokák szépunokái odaérnek. Hogy milyen lesz? Arról csak ködös elképzelések voltak, Attilánál is, Tominál is, bárkinél. Aztán kiderült, hogy a vágány még rövidebb, ahogyan gondolták. Egyszerre csak véget ért, abbamaradt, messze, messze, mielőtt Aucklandbe vagy a Tűzföldre értek volna. Persze, persze... Új vonatra szálltak. A végállomásról viszont hallgattak. Mert nincs is végállomás. Persze ha kereken kimondták volna... De a jobbak úgyis tudták. Tomi is. Attila is, bár ahogyan lenni szokott, nem gondolkodott el a dolgon, mert kétségbe esett volna. De ő is tudta. *Nincs cél. Az ördögbe is, a cél elveszett.* És

ki tudja, hogy hol és milyen régen. És persze nem is volt cél, csak annak hitték. Egy idő után már nem hitték. Na és persze Zoli is tudta, és egyszer, nem sokkal a halála előtt, ki is mondta:

– Az igazság minduntalan visszatér, de csak az álmomban. Mihelyt fölbredek, az igazság szertefoszlik vagy légneművé válik, és elillan.

Holott már lassan negyedik éve halott volt Cicuska. Attila eleinte azt gondolta, nyitott seb Zoli lelkén, de ez majd fokozatosan begyógyul, ahogy a testi sebek, egy törés vagy egy zúzódás is, begyógyulnak. A kanyaró nem rosszabb, mint egy lelki kín. De úgy látszik, a test és a lélek másként „gondolták”. Ezt megsejthette Tomi is, csak másképpen dolgozta fel. Ő egyszer azt mondta, nem szívesen méri össze magát Zolival. Ő sokkal könnyebben szakít még a legkedvesebb szerelmével is, ha épp úgy hozza az alkalom. „Mindig megelőzőm – mondta nevetve –, nem létezik, hogy ő hagyjon el engem.” Hogy aztán ez így volt-e vagy sem, a lelke mélyén ő tudja igazán. Attila szerint ha igaza van, akkor kétes büszkeség. Egy azonban biztos volt, hogy Zolinak nem múlt el a sebe. Ezen egy kicsit csodálkozott Attila, hiszen Cicuska nem volt valami rendkívüli nő. Igaz, szeretni való volt, de másfajta nők is szeretni valóak. És nem volt valami extra okos sem. Nem volt azért buta nő, de a hasonló kaliberű nők között nyugodtan válogathatott. Igaz, Cicuska hűséges volt, ragaszkodó volt, és túlságosan bízott a férfiakban, de más nőről is elmondható az ilyesmi. Vagy ez inkább Attila farkasvaksága? Zoli mégis Cicuskát szerette már-már eszement módra, és ezzel a szerelemmel tíz pontot ért el, és zavarba hozta Attilát. Nincsenek emberek, akiket tökéletesen ismernénk, még az olyan haver, mint a Zoli sem. És nem segít rajtunk a jóisten sem.

Attila már természetesnek vette, hogy nem lát be Zoli fejébe. Ó, a nők! Mindegy, hogy hogy hívták őket. Mert egy sem maradt meg. Zoli kipróbálta, és szélnek eresztette őket. A legtovább az maradt, úgy két hónapig, aki tetszett neki is. Szóval próbálkozott Zoli, de Cicuska még mindig erősebb volt. Egész egyszerűen fogva tartotta őt. Aztán Attila rájött, hogy önként tartotta magát fogságban, holott nyitva a kapu, boldogan kísérelhetett volna rajta. Igen, ez isteni akarat volt, pedig hát nem hitt Istenben. Nem hitt a pártban sem, persze. És nem hitt az apai megrovásokban sem. Nem hitt semmiben, csak a saját maga fejében hitt. „Isten van, vagy nincs. Eldöntetlen kérdés, nem foglalkozom vele. Ez nem az én dolgom” – jegyezte meg magabiztosan. Régen volt. Olyan régen, hogy Zolinak még egyetlen ősz szakálla sem volt (amikor már lett volna, levágatta a szakállát). Igen, tulajdonképpen Zoli olyan közel engedte magához, amit barátságnak is lehetett nevezni. De aztán rájött! Az ő, Attila barátsága nem volt ugyanaz, mint a Zoli barátsága Attila iránt. Itt két barátságról lehetett

szó. És, sajnos, Zoli barátsága Attila iránt nem volt olyan heves, ahogy Attila gondolta volna. Zoli lénye megközelíthetetlen maradt. És az bizony jó sűrű, ellenállhatatlan mag volt a lénye.

És egyszer csak Zolit elsodorta az ár. Igen, Cicuska már várt reá. „Istennem, még a végén morbid leszek” – sóhajtotta Attila.

Holott úgy kezdődött a nap, mint a legtöbb hétköznap. Kedd volt, Zoli már negyedik napja a Balaton mellett volt. Minden évben a Balatonra járt. Nyugatra még nem lehetett utazni, de Zoli nem is vágyott külföldre menni. Balatont viszont félig belföldnek tekintette. Az alapos vámvizsgálat minden alkalommal gyomorgörcsöt okozott, de ő is befogta a száját. Gondolta, amit gondolni kellett. A vonat háromnegyed órát állt a határon, és mindenkinek hevesebben vert a szíve. Szóval kedd volt, közönséges hétköznap. Attilának, mint minden nap, délután volt munkája, mely általában véve este kilencig tartott. A Luxor büfében ebédelt meg, mert Csöpit (éppen egy éve voltak házasok) kiírta betegszabadságra az orvos. A hetedik hónapban volt, és a terhességet rendkívül nehezen viselte. Aznap Attila tizenegykor kelt, fejfájósan és rosszkedvűen. Úgy döntött, hogy megebédel a városban, és ez nem először történt meg vele. Csöpit a terhesség megviselte, nyugós volt, kiszámíthatatlan és helyenként agresszív. A Luxorban „cseh” ételt evett – cseh ételnek nevezték a disznólapockát káposztával és knédlivel, mely Attila kedvenc étele volt. Fél egy volt, amikor bement a büfébe, és egy óra előtt tíz perccel jött ki. Enyhe szél fújt, és szinte besötétedett a város. Vihar közelgett. Dörgött az ég, olyan közepesen, száz méterre volt a szerkesztőség, még lassan menve is odaért a vihar előtt. A szerkesztőségben hirtelen olyan sötét lett, hogy lámpát kellett gyújtani. (Odébb, a Balatont csak egy-két óra múlva érte el a vihar.) És megkezdődött az égzengés, melyhez hasonlót se azelőtt, se azután nem élt meg. A szembeeső házat, mely húsz méterre volt, a felhőszakadástól csak körvonalaiban látta. Úgy tizenöt–húsz percig tartott a vihar. A járdán folyt a víz, mintha kiöntött volna az összes kanális. Az emberek bokáig jártak a vízben – mármint a merészebbek és bátrabbak. A vihar múltával felhívta Csöpit, biztos, ami biztos. Csöpi izgatottan felelt:

– Vagy tízszer csapott le a közelembé villám. Olyan izgalmas volt. Már azt hittem, hogy megindul a szülés.

Kilenc előtt hazament. Erősen fújt az északi szél, a hőmérséklet húsz fokot süllyedt, és rajta rövid nadrág volt. Mi tagadás, didergett. Csöpi már hálóingben volt, és csupán az asztali lámpát hagyta égve. Tíz órakor jött a telefon. Csöpi vette föl, Attila a fürdőszobában volt. Amikor visszajött a hálószobába, Csöpi bal kezében tartotta a telefont, és zavartan viselkedett.

– Zoli eltűnt – mondta.

Attila nem értette:

– Mi az, hogy eltűnt. És kivel beszéltél?

Mint kiderült, Magdával beszélt. Három hete jártak együtt Zolival, és Zoli magával vitte a Balatonra.

– Csónakázni ment a viharban, és nem jött vissza – mondta sápadtan Csöpi.

– Csónakázni? Elment az esze?

Mindez olyan képtelenségnek tűnt.

Grendel Lajos három új regényéről

Trilógia?

Grendel Lajos *Négy hét az élet* című regénye, megmondom nyomban, jó olvasmány. Tartalmas, humorral és iróniával, sok nyelvi fordulattal, bőséges monológokkal, erős párbeszédekkel teletűzdelt szövege olvasmányossá teszi a regényt, ezenfelül pedig időszerűvé, nemcsak azért, mert minden valamirevaló regény időszerű is, hanem egészen közvetlenül, hiszen a rendszerváltozás utáni világot eleveníti meg, ezzel együtt természetesen a megelőző rendszert is, s közben egyik sem kerül az olvasó elé rózsaszínbe öltöztetve, ellenkezőleg, az előzőről éppúgy lerántja a leplet, mint az utána következőről, s mindezt az emlékezés sokfelé ágazó útjait követve teszi. Mert a *Négy hét az élet* az emlékezés regénye. Azt mondja a regény hőse Hugónak, hogy „[t]alán csak négy hét az élet, huszonnyolcra huszonnégy órába belefér az egész hetven év. A többi nap, óra, perc mehet a szemétkosárba”. Hugóról csak annyit, hogy van is meg nincs is, van, mert az ő életrajza is beépül a regénybe, mindaz, ahogyan a szép jövő elé néző katonatisztból börtönlakó lesz, majd pedig csavargó, aki egy-két ital mellett nagyszerű bölcsességeket mond, az életét is elmondja, és ezenkívül, ami nyilván legfőbb szerepe a regényben, jó hallgató, hiszen az emlékező matematikatanár őt szólítja meg, és sokszor hozzá beszél a múltjáról. Elődjeire emlékezik, rokonságának több tagjára és persze a saját életére, családjára, mindarra, ami az életét teszi. Első pillantásra egyszerűnek tetszik a regény szerkezete és felépítése. A regény egyszerű képlete nyilván összhangban van a regény hősének foglalkozásával. Sanyi matematikatanár egy pozsonyi gimnáziumban, s minden bizonnyal jól ismeri a számtani képleteket, az egyszerűeket és az összetetteket is; Grendel jó érzékkel teremt kapcsolatot a regény szerkezete és a regény hősének foglalkozása és köznapira egyszerűsített neve között. A matematikai képletek közül az egyszerűt választja, ám ez az egyszerű képlet nagyon is sokatmondó, hiszen éppen

egyszerűségében válik kivételesen alkalmassá bonyolult családi viszonyok, helyi és nemcsak helyi történések, titkolt vagy kevésbé titkolt kapcsolatok feltárására meg ábrázolására is. Igen, az idő és a tér ábrázolására, mert a *Négy hét az élet* alapvetően ábrázoló regény, egy eltűnésre ítélt társadalmi rétegnek az emlékezetben élő maradványait ábrázolja anélkül, hogy egyetlen pillanatra is visszasírná a múltat. A nosztalgia nem jellemzi az emlékező regényhőst, függetlenül attól, hogy összetett családi múltjában a felmenői között láthatóan különbséget tesz. Van, akit szeretettel ábrázol, mint Klementínát a három nővér közül, azt, aki nem ismerte meg a nászéjszaka borzongását, de megismerte az első pillantásra erőszakosnak látszó, később feloldódó testi szerelmet, és aki csendes, megfontolt, bölcs életet élt mindaddig, amíg gondozásra nem szorult. Ezenkívül a három nővér közül legjobban főzött. Vilma néni a másik nővér, Sanyi anyja a harmadik. Őket Grendel kevesebb szimpátiával és együttérzéssel ábrázolja. Ami persze nem a szeretet hiányából következik, inkább abból, hogy Klementina színesebb egyéniség, és egész életét színesebbé teszi hallgatással övezett múltja, nem utolsósorban be nem teljesülő szerelme. Azzal indul a regény, hogy Klementina mindig meglesi a város tűzoltóparancsnokát, amikor hazafelé tart, és persze leskelődése miatt nővérei összesúgnak a háta mögött. De ez egy korábbi időpontja a regény történéseknek, az az időszak, amikor Sanyi, a regény hőse, gyerekfejjel néz körül a három nővér világában. És itt kell megemlíteni, hogy Grendel Lajos Mészöly Miklós emlékének ajánlotta a regényt, nyilván a Mészöly iránt érzett tisztelet mellett azért is, mert a *Négy hét az élet* a kései Mészöly-próza árnyalt és összetett beszédmódjának irányát követi mind a családi helyzetek és viszonylatok bemutatásában, mind pedig a hangulatok és a történeti összefüggések leírásában. A Mészöly-nyomok jól felismerhetők Grendel írás- és látásmódjában, ám az sem tekinthető mellékes körülménynek, hogy a három nővér világának vannak kapcsolódási pontjai Csehov úgyszintén három nővér sorsát bemutató drámavilága felé, nemcsak abban, hogy itt is három nővérről esik szó, hanem abban is, ahogyan Grendel megértő humorral és mégis kemény tisztánlátással ábrázolja hőseinek világát és mindazt, ami ebből a letűnt, örökre elveszett világból a jelenben még feltárható. Jól felismerhető irodalmi ősei vannak Grendel regényének, egyfelől az újabb magyar prózairodalom megújítójának számító Mészöly Miklós, másfelől a hangulatot mindig a humor felé terelő Anton Csehov, és ez a két forrás találkozása a *Négy hét az élet* című regényben felragyogtatja Grendel Lajos prózaírását, ezzel együtt az ábrázolás közvetlenségére építő beszédmódját.

10 Az, hogy Csehov három nővéreinek világa tűnik fel Grendel Lajos regényében, abból is látható, hogy a regény alapvetően egy drámainak mond-

ható szituációra épül. Ez az az egyszerű képlet, amit már említettem. A Sanyi gyerekkorában megismert vidéki házat most a család leszármazottjai lakják, Sanyi rokonai, akik a már idősödő, felesége elhunyt és a gyerekeitől való eltávolodása után magára maradt gimnáziumi matematikatanárra bízzák a ház őrzését, míg ők, az orvos Béla és felesége meg a fiuk, tengerparti nyaralásra mennek. Sanyi meg is érkezik a házba, négy hetet tölt ott, megvárja, míg a ház mostani lakói nyaralásukból visszatérnek. Közben újraéli a múltat, valójában egész életét újramondja, családi titkokat tár fel, nemcsak azokat, amelyek az őrzésére bízott házhoz fűzik, hanem mindazt, aminek szereplője, részese vagy elszenvedője volt. Gazdagnak mondható a matematikatanár Sanyi élete, Grendel sok-sok részlettel ábrázolja, s a regény erőssége is ebben mutatkozik meg, a részletezésben, a nagyszámú epizód beépítésében a regény szövegébe. A részletek megfigyelése és leírása Grendel írásmódjának sajátossága, de egyúttal sajátossága a regény műfajának is. Főként az ábrázoló regényeknek, amilyen a *Négy hét az élet*. Munkahelyi történetek, családi vesződségek, a gyerekekkel való bajlódás, korai és kései szerelmek, nemegyszer a féltékenység részletei, érzelmi és gondolati futamok teszik gazdaggá a regény szövegét, s mindebből nem maradnak ki a nagyobb összefüggések, a társadalmi és történeti háttér, ami közvetlenül befolyásolja, akár az is mondható, irányítja a regény hőseinek életét. Ám a részletezés minőségének köszönhetően a *Négy hét az élet* hősei nem hősök a szónak magasabb értelmében. A matematikatanár élete, függetlenül attól, hogy a regény szövege szerint „a matematikatanárnak minden iskolában valamivel nagyobb tekintélye van, mint a többi kollégának”, nem tekintélyes hős, a tekintélyes hősök azok, akiket a város „köztiszteletben álló személyeknek” tekint, külön világot képeznek, nem sérülékenyek és nem is kiváltságosak. Ezen túlmenően különbséget tettek a városban a „közismert” és a „köztiszteletben álló személyek között”, amazokat, mint-hogy legtöbbször kommunista volt, senki sem tisztelte, csak ismerte. Sanyi apja is köztiszteletben álló személy volt, és erre a rangra szert is kellett tenni, és talán nem a véletlenül múlt, hogy kiknek járt a köztiszteletnek ez a formája. A város társadalmi rétegződését ábrázolja ezzel a város lakóit megkülönböztető címmel és ranggal Grendel, s ami eközben igencsak fontos, nem volt arra előírás, csupán szóbeli, nem utolsósorban hangulati megállapodás a város lakói között, hogy kik is emelkedhetnek ilyen értelemben a többiek fölé. Lassan azonban eltűntek a köztiszteletben álló személyek a városból, és eltűnésüknek mélyebb gyökerei vannak, hiszen velük együtt tűnt el a múlt is, a múltnak azon emlékezetes szegmense, amelyben a város életét elrendező iratlan törvényszerűség társadalmi rétegeket alakított ki, s éppen ezeknek a rétegeknek egymás közti kapcsolata, főként

a lehetőség, hogy valaki felemelkedjen a köztisztelet szintjére, mozgatója is a város életének. Ez a város életét elrendező és mozgató erőforrás tűnt el akkorra, amikor Sanyi alkalmi házőrzőnek szegődik a gyerekkorában beélt házba. Van abban valamennyi érzelmi többlet is, ahogyan Grendel a város egykori életének eltűnését bemutatja, amely többlet, paradox módon, éppen a részletező ábrázolás által válik erőssé: leginkább talán iróniának mondható ez az érzelmi többlet. Abban, ahogyan Sanyi az apjáról beszél, ott rejlik a szeretet és a ragaszkodás nyoma, de ott rejlik a megértő megmosolygás gesztusa is, hiszen arról beszél, hogy az apja „legalább tudta hitegetni magát. Módszelett büszke volt rá, hogy mint köztiszteletben álló személy, afféle morális tótumfaktum is, aki erkölcsös életével, bátor kiállásaival, nem megalkuvó viselkedésével követésre érdemes példát mutat, megszégyenítve mindenkit, aki gyáva, megalkuvó és képmutató. Ennyire naiv lett volna?” – kérdezi Sanyival együtt Grendel is, majd az anya szavait idézi az apjáról. Az anya szerint az apa hajlamos volt összetéveszteni „az igazságot a valósággal”, és még csodálkozott is, hogy közben megütötte néhányszor a bokáját. Az igazság és a valóság szembeállítását csak megerősíti Grendel regényében az ábrázoló írásmódot, hiszen arról szól, hogy a *Négy hét az élet* regény minden hősének életét éppen az határozta meg, hogy idejükben, nem kétséges, a múlt század második felében, „a valóság az volt, hogy többféle valóság is érvényben volt egyszerre, s a bölcs ember mindig tudta, hogy a sok »valóság« közül ma éppen melyik a *valóságos* valóság”. Ennek a többféle valóságnak ábrázolása Grendel Lajos regénye. Az ábrázolást iróniával és humorral telítette, ami erősen megemelte a regény olvashatósságát.

Grendel Lajosnak a pozsonyi Kalligram kiadásában megjelent *Távol a szerelem* című regénye karcsú kötet, terjedelméből következően kisregénynek mondható, száz könyvoldalnál is kevesebb az egész. De ezen az alig száz oldalon a regény hőse, Rudi életrajza mellett több életrajz olvasható, azoké is egészében, akik mellékszereplői a regénynek, s van olyan is, aki meg sem jelenik, csak a neve hangzik el, és életrajzával mégis jelen van a regény szövegében. Ilyen Rudi feleségének, Jutkának az alakja, de ilyennek tekinthető G. bácsi, a regény másik hőse, nővérenek szerepe is, sőt talán Fazoné is, Rudi mostohaapjéé, aki csak halálával van jelen a regényben. Halálának körülményei akár kerettörténete is lehet a regénynek, hiszen azzal kezdődik a regény, hogy amikor eljött a pálinkafőzés ideje, tizennégy évvel a történetek után, G. bácsi közli Rudi-val, hogy mostohaapja öngyilkos lett, holott mindenki gyilkosságra gyanakodott, az állítólagos gyilkost azonban sohasem találták meg, a rendőrség is felhagyott a nyomozással, s

Grendel azt is sejteti, hogy gyilkosságról azért beszéltek, hogy a pap annak rendje és módja szerint temesse el Rudit... Mondom, kerettörténet ez, hiszen ugyanez előjön majd a regény vége felé is, s akkor már G. bácsi szavai hitelesebben hangzanak, és Rudit is mintha meggyőzné Fazon halálának körülményeiről... G. bácsi kétszer előadott története között zajlik a regény, látszólag messze a kerettörténettől, holott egészen a közelében, minthogy halálok sorozata következik be a regény oldalain, Rudi anyjának halála, majd végül a kerettörténetet előadó G. bácsié is... A halálokkal övezett regényszöveg azonban egy különös szerelmi történetet rejt magában. Innen a regény címe. Rudi és Erika kapcsolatának anekdotába hajló története bontakozik ki a regény során. Rudit és Erikát gyerekkori szerelem fűzi egybe; Rudi, amikor még talán nem is tudatosodott benne a szerelmi érzés, jól megfigyeli Erikát, aki távoli rokonság folytán kerül a közelébe, többször találkoznak, többször sétálnak a kertben, és ez a kapcsolat mintha egy életre szólna, majd Erika a szüleivel külföldre távozik, és kettőjük kapcsolatát levelezés tartja fenn mindaddig, amíg a levélváltások meg nem ritkulnak, s akkor, már felnőttkorban, Rudi elhatározza, hogy meglátogatja Erikát, minthogy a rendszerváltás után már szabadon utazhat külföldre, s elhatározásában Rudi G. bácsi jóváhagyását is megkapja, ám meglepetést akar okozni Erikának, ezért egy nappal korábban érkezik az idegen városba. Megszáll egy fogadóban, hosszú sétákat tesz a városban, majd beül vacsorázni a fogadója éttermébe, rakott krumplit rendel, mert az olcsó, s megéli itt az idegenséget, mozdulataival és ruházatával nem tudja eltüntetni, hogy Európának a keleti részéről érkezett, ezért némileg feszengve ül az étteremben, majd felfigyel egy éppen most érkező párra. A nőben Erikát véli felfedezni, a nő és a férfi elkapott párbeszédéből arról, hogy elutazzanak-e Amerikába, és ott hova utazzanak, közben a nő szabadkozásából, miszerint nem hagyhatja magára a tolókcocsiban élő anyját, meg aztán egy távoli rokon érkezését is várja, aki néhány napig, de lehet, hogy egy egész héten át maradna náluk... Az asszony szavaiban Rudi önmagát véli felfedezni, hiszen Erika leveléből tudja, hogy az anyja tényleg mozgásképtelen, meg a távoli rokon érkezésében is önmagára ismerhet. Rudi hosszú évek óta nem látta Erikát, s most az ismeretlen nőben mintha felfedezné egykori szerelmét, s ekkor hirtelen elhatározza, hogy elutazik, a fogadós átutazó vendégnek nézi... Nem keresi meg tehát Erikát, dolgvégezetlenül tér vissza oda, ahonnan elindult, s innen kezdődően gyorsan peregnek az évek... Még vált néhány levelet Erikával, aki tagadja, hogy valamilyen Kurtnak szerepe lenne az életében, hogy félreértés az egész, ha egy nappal korábban érkezett, miért nem kopogtatott be hozzá azonnal... „Aljas, hamis, cinikus viselkedés ez, nem méltó hozzá. Többet ne írjon neki” – áll Erika

levelében, majd Rudi megmutatja a levelet G. bácsinak, aki azt mondja: „– Valaki hazudik itt.” Aztán Rudi kérdésére: „– Gondolod, hogy az Erika hazudna?” azt válaszolja: „– Azt éppen nem mondtam – visszakozott G. bácsi. – Nem nagy a valószínűsége.” „– De nem lehetetlen?” „– Igen – mondta óvatosan G. bácsi.” „– Szóval hazudott.” „Parányi bizonytalanság ott maradt G. bácsiban, és ez végtelenül bosszantotta Rudit.” Ez a „parányi bizonytalanság” jelzi előre, hogy ezzel a történetnek nincs vége, hogy lesz még folytatása. Közben hosszú évek telnek el, G. bácsi feleségül veszi Rudi másodsorra is megözvegyült anyját, majd áldását adja Rudi házassági tervére, s innen nagy ugrással Grendel Lajos Rudi anyjának haláláról, G. bácsi titokzatos betegségéről, Rudi érettségiző fiáról kezd el beszélni, időben jó távolra a balul sikerült külföldi úttól, és jó távolra Rudi és Erika szerelmétől, Erika egyik korábbi levelének azon mondatától, hogy ha egyszer is férjhez megy, akkor Rudit választja...

Illúzió volt vajon a gyerekkori szerelem? Ez az illúzió élt sokáig, éveken át, mindaddig, amíg Rudi G. bácsi segédletével látszólagos hazugságon fogta Erikát, s innen kezdődően Rudi élete más irányt vesz, házasságot köt és éli látszólag nyugodt életét. Telnek az évek, Rudi házasságából felnő a fiú, de mintha mindvégig ott kísértene Erika emléke Rudi mindennapjai és házassága felett, a „parányi bizonytalanságnak” még lesz folytatása.

Grendel Lajos regényének kulcsfontosságú bekezdése a következő: „A mama meg G. bácsi jól kifundálták a dolgot. Mindenkit átverték. Ó Istenem, tizennégy éves volt, mintha csak álomban utazna... Bizonyos fokig álom is volt az egész, úgy érezte, soha sem volt tizennégy éves. Sosem élt Fazon, és a mamája is olyan régen meghalt, hogy nem is emlékszik az arcára. És mégse... Rudi kőkeményen állt, őneki valami köze csak volt a Fazonhoz, meg Károlyhoz, meg Erikához!” Felkiáltójellel és Erika nevének említésével ér véget a bekezdés, amelynek tartalmát az idő múlása határozza meg, hiszen szó esik benne Fazon öngyilkosságáról, az anya haláláról, mindenről, ami Rudit tizennégy éves korától kezdődően végigkísérte, vagyis arról, ami tizennégy éves korában rögződött benne, és ezt jelzi a bekezdés végén Erika nevének említése. Amit csak megerősít majd a következő bekezdés egyetlen mondata: „A múlt lezárult, mondta egy nagyon okos ember, de úgy látszik, mégsem volt olyan okos, mint hitték.” A múlt tovább él, mégpedig változatlan formában él tovább, mert mindennek van folytatása, semmi sem záródhat le folytatás nélkül. Grendel Lajos így vezeti be a regényben bekövetkező fordulatot, azt, hogy valamelyik napon egy idegen nő keresi Rudit. Bekopog hozzájuk, Rudi felesége, Jutka nyit ajtót neki, a nő csak németül beszél, majd amikor Rudi bizalmatlan hangon megkérdézi tőle, „Miben állhatok a rendelkezésére?”, az asszony

összezavarodik, mert „nem tudott megfelelően a témához nyúlni”, és azt mondja: „A legjobb lesz, ha ezt átadom önnek.” Most még nem tudjuk, mit hozott magával a német nő, Grendel Lajos jó érzékkel késleltet, még a fia is átmegy a szobán, ami Rudit kihozza a sodrából, de nem szól semmit, és ekkor következik az, amit a nő bejelentett, átad valamit Rudinak. „Az ismeretlen nő valami virágot húzott elő a műbőr táskából, műbőr virágot, vagy mi a fenét. Nem volt virág, csak virágnak látszott, legalábbis így, messziről nézve.” Majd következik a német nő és Rudi rövid párbeszéde, Rudi felismeri a virágféle fajtáját, azt is megsejti, honnan való, amit csak nyomósít a német asszony rövid szava. „Várt – mondta végül. – Az lehetetlen, mondta Rudi, és olyan rosszul lett, hogy az ábrázata, úgy érezte, fehér, mint a meszelt fal.” De az asszony megerősíti: „De igen! Bármilyen furcsa, egy ponton túl, lehetséges. Hogy mi ez a pont csak sejtem. És nem akarok örülni. Pedig a legjobb barátnőm adta. Ó, igen. A legjobb barátnőm örült volt, de lehetőleg normálisan viselkedett... Magának küldte, egy nappal a halála előtt.” A német asszony elment, Rudi pedig ott maradt a kéttel: „Túl volt egy ponton, amikor az igazság még igazságnak nevezhető, és a valóság még úgy kísért az ablakon, mint a friss levegő.”

Ez tehát a fordulat pillanata, előjön a „parányi bizonytalanság”, folytatódik a múlt, halállal és a halál utáni jeladással, egy ismeretlen nőalak megjelenésével, aki hírt hozott, s mint minden hírhozó, ismeretlenül jött és távozott, de a hír, amit hozott, tovább élt, holott már rég halott volt, jelezvén, hogy az illúzió, a szerelem illúziója nem múlik el nyomtalanul, még akkor sem, ha az élet az illúziótól ellentétes irányt vesz fel; elmúltak a régi álmok, már nem álmodhatók a régi remények, de van valami, ami minden elmúlt életben tart, az a bizonyos műbőr virágféle életben tartja az illúziót, még akkor is, ha mindez végső soron jól kifundált anekdotára megy ki, mégpedig Grendel Lajosnak a New Hont-regények példaképeként megjelenő Mikszáth Kálmán alakjában. Mikszáth képe ott díszel a korábbi regények felett, és jól felismerhetően jelen van a *Távol a szerelem* című Grendel-regény tartalmában és felépítésében is, aminek végső soron csak külső megjelenési formája az anekdota. Az anekdota, ha jól kezelik, a felszín alatti mélységekbe vezet el. Grendel Lajos anekdotája ilyen. Mélységeket tár fel, az illúzióvesztés, ezzel együtt a mindig jelen levő múlt mélységeit tárja fel.

Grendel Lajos *Az utolsó reggelen* című legújabb regénye terjedelme folytán kisregénynek is mondható, és ebben mindenképpen párja, ha nem tárja is Grendel két korábbi regényének, a *Négy hét az élet* és a *Távol a szerelem* című műveknek. Az akár trilógiának is mondható három regény közös

vonása, hogy mindhárom előterében az emlékezés áll, a *Négy hét az életben* a magára maradt matematikatanár a régi házban emlékezik életére és a hozzá közelálló életére, a *Távol a szerelemben* az emlékező gyerekkori szerelmének továbbélését mondja el mindaddig, amíg hírt nem kap az elveszejtett szerelem halálhíreről, aki életének utolsó napján küldött neki üzenetet művirággal. Emlékezésregények ezek, és emlékezésregény *Az utolsó reggelen* is. Többször szóba is kerül a regényben az emlékezés, egy helyütt így: „Egy időn túl az emlékek nem az igazságot közvetítik, hanem az igazságról való fantomképet. Pedig az emlékezésnek van egy igenis pontos része, amelyet nem felejt el az ember, ha száz évig él, akkor sem.” És ezután következik egy emlékkép, amit a regény hőse, Noszlopy, sohasem felejt el, még ha száz évig él, akkor sem: „Ősz elején volt, amikor még nyári meleg van, de a hajnalok már csípősek, mert már hosszabbak az éjszakák. Gabi néhány napra Zsolnára ment, a szülővárosába, útlevelet intézni, és közben néhány napig meglátogatta a szüleit is, akiket Noszlopy nem is ismert.” Gabi az a szlovák lány, akit Noszlopy kórházi látogatásai során ismert meg, egy szót sem tudott magyarul, szerelmük tartósnak ígérkezett olyannyira, hogy megbeszéltek, házasságot kötnek, de vendégek nélkül, csak a pap és a tanúk jelenlétében. A házasságkötés napján azonban Gabi nem érkezik meg a templomba, majd később kiderül, éppen azon a napon kapott értesítést, hogy New Yorkban tölthet egy évet szakmai utánpótlásos képzésen, mert Gabi pszichológus, a halálos betegségben szenvedőkön segít, hogy könnyebben viseljék el a halált... A lány Amerikából jelentkezik, egy ideig leveleznek, majd megszakad a kapcsolatuk, az egész regény bővelkedik ilyen megszakításokban, sok-sok párcapcsolat meg házasság ér véget így. Keserűen mondja Noszlopy egy helyütt a regényben, hogy a házasságok jó esetben válással érnek véget. De még valamiért fontos Gabi emlegetése, ő az, aki megszólaltatja az elbeszélőt Grendel Lajos regényében. „Helyesbíteni akarta a helyzetét, mert innen, ötvenöt éven túl, már nem is volt szerelem, csak egy furcsa érzés, amely elmúlik, mint a tavalyi hó. De Noszlopy úgy érezte becsapja magát, ha mást mond. Igen. Szerelmes volt.” „Egyszer Gabiról azt írta, hogy úgy élt, mint moha a víz alatt. Vagyis a leghetlenebb körülmények között is tudott élni...” „Gabi szlovák volt. Nem tudott egy büdös szót sem magyarul.” Fontos odafigyelni arra, hogy Noszlopy írt valamit Gabiról, Noszlopy tehát író, egy könyvkiadóban dolgozik, ahová ritkán jár be, majd pedig az egyetemen dolgozik, oda is egy különös pillanatban megy be, és mélységesen felháborodik azon, amit ott talál... Most egy hirtelen váltás következik a regény szövegében. Gabiról van továbbra is szó, de már Gabi nincs jelen, jelen van viszont Szmirnov, aki Moszkvából érkezett és Noszlopy unoka-

testvére, gazdag ember, több pénze van, mint egy köztársasági elnöknek, a szállodába, ahol megszállt és ahol meghallgatja Noszlopy hosszú beszédét a családról, az unokatestvérekről, akiket Szmirnov nem ismer... Később majd kiderül, hogy Szmirnov nem az igazi nevén jelentkezett be a szállodába, amely lassan kiürül, mert késő őszi van, és már leesett az első hó is. Az üdülő az a hely, ahol Noszlopy és Szmirnov találkoznak, és ahol Noszlopy beszámol a család tagjainak életéről. Szmirnov a Takács família Oroszországba került ágába tartozik, ezért beszél jól magyarul, bár egy kicsit lágyabban a megszokottnál, talán éppen az orosz nyelv hatására. Noszlopy éppen a Gabi-történetet mondja el neki, amikor Szmirnov rákérdez: „Te mindenféléről írsz? Naplót ír?” A tegezésből a magázásba váltás Szmirnov beszédében jelzi, hogy bár jól tud magyarul, néha azért téved. Erre válaszolja Noszlopy: „Hát nevezzük úgy, hogy naplót.” Majd elbeszélői közlés következik: „Szmirnov először csodálkozott el, és Noszlopy nem hitte, hogy a csodálkozása hamis.” Majd felteszi a kérdést: „De hát kinek írsz?” Úgy tűnik fel, Szmirnov kérdése ez, holott lebegtetett kérdés, Gabi is feltehetette volna, aki egy szót sem tudott magyarul, de maga Noszlopy is rákérdezhetett volna magára, hogy kinek ír. Erős váltás a regény szövegében, jelenből egy időtlen helyzetbe vezet át a kérdés, amire majd a regény következő fejezetében érkezik válasz, a válasz Noszlopyé, de másé is lehetne, mindazoké, akik felteszik a kérdést, hogy aki ír, vajon kinek ír. Ha nem Noszlopyé a válasz, hanem a regény elbeszélőé, akkor nagyon közel kerülünk ahhoz, hogy valójában Grendel válaszol az életbevágóan fontos kérdésre, vagyis beleírta magát a regény szövegébe, beleírta a kételyeit, mindazt, amivel mindenki, aki írásra adja a fejét, szembesül. Az elbeszélő, Noszlopy vagy Grendel válasza önironikusan lehangoló, és így hangzik: „Kinek, kinek? Teljesen mindegy, hogy ki olvassa el. Nem tudott egy büdös szót sem magyarul. Valakit érdekel ez, valakit pedig hidegen hagy. Leírom, vagy nem írom, teljesen mindegy. Én leírom! Hogy több lesz-e, vagy ugyanaz marad, nem az én dolgom megítélni. Faramuci történet, az biztos.” Az utolsó mondat már a Gabival való találkozásra utal, illetve arra, amit leírt a lányról és a vele való kapcsolatáról, azt, hogy Gabi „úgy élt, mint moha a víz alatt”. Befelé fordult az elbeszélő vagy Noszlopy, esetleg maga Grendel, hiszen nem számít, hogy elolvassa-e valaki azt, amit leírt vagy sem, és amit leírt, annak megítélése sem tartozik rá. Valaki másra tartozik. Hogy kire, arról már nem esik itt szó. Mondom, lehangoló válasz ez a „kinek írsz?” kérdésre, s teljesen mindegy, hogy ki tette fel, aminthogy az is mindegy, hogy ki válaszolt rá, mert voltaképpen nincs rá válasz, ami válasznak látszik, látszat csupán, ha úgy tetszik, mellébeszélés, a kérdés megkerülése. Grendel Lajos így néz szembe azzal, amit ír, s talán minden

író ugyanezt a választ fogalmazná meg, ami nemcsak válaszként, hanem az írás helyzeteként is igencsak faramuci. S hogy eközben végső kérdések jönnek elő, az éppen a leírt szövegnek köszönhető, mert nem lehet semlegesen írni, az írás egyben megszólítás is, mindegy, hogy kinek a megszólítása, és választ is vár, mert minden leírt szöveg választ vár, és ebben nagyon türelmes. Mármint a várakozásban. Mert mit is írt le Grendel Lajos *Az utolsó reggelen* című regényében? Első pillantásra az válaszolható a kérdésre, hogy az ismeretlenből előkerülő unokatestvér és Noszlopy párbeszédét írta le abban a félreeső helyen épült, már-már teljesen néptelen szállodában, ahol találkoztak, és ebben a párbeszédben Noszlopy beszámolt a félig orosz unokatestvérnek saját életéről meg a család további tagjainak életéről, véletlenül esett gyilkosságról, a büntetésről, életekről és halálokról, szerelmekről és szerelmek elmúlásáról, házasságokról és válásokról, mindarról, ami egy viszonylag soktagú család életében az évek hosszú során megtörténik és lejátszódik. Mégpedig a történelem színpadán. Ezért történik utalás Grendel regényében a korábbi történésekre, papok eltávolítására, kiköltöztetésekre, arra is, hogy senki sem akar a megszorultak segítségére lenni, senki sem akar kilépni a saját bőréből, így aztán minden úgy történik, ahogyan a történelem megszabja. „No, hogy úgy mondjam, írja Grendel, ezt is cáfolni lehet. Ha úgy tetszik, nagy marhaság, a történelem nagy kópé, nincs benne annyi logika sem, mint egy holdkóros lebegéseiben. Rájössz, hogy egy csaló.” Lerántja tehát a leplet a történelemtől, holott a regény egész történetét a történelem színpadára írta, többek között abban is, ahogyan a magyar–szlovák kapcsolatot ábrázolja. A gyerekek megtanulnak szlovákul, sokan szlovák iskolába járnak, ott barátokat is szereznek, holott, amikor kiderül róluk, hogy magyarok, megbélyegzésben van részük. És az anyaországi feleség, Pityu, még egy unokatestvér, akiről bőven van szó a regényben, felesége, akit Noszlopy nem kedvel, mert nem tudja elviselni annak anyaországi viselkedését, többek között azt sem, amikor az asszony így beszél. „Ah, mit! Ha Szlovákiában élnék, én szerényebben viselkednék. Magyarán, befognám a számat. Vagy szlovák lennék. Nem olyan nagy tragédia szlováknak lenni.” Noszlopy ezt nem felejtette el, éjnek évadján összepakolt és elutazott Budapestről... Majd érkezik Pityutól a levél, kérjen bocsánatot az asszonytól, amit Noszlopy nem tesz meg. Ez már valóban a történelem színpadán játszódik. Noszlopy nem mond le magyarságáról, bár szlovákul is kifogástalanul beszél, és szlovák nőt – aki mellel semmit sem tud magyarul – akar feleségül venni, miközben nyugtatgatja Pityut, aki az apja halála után ráakadt az apa személyazonossági igazolványára, amiben az áll, nemzetisége: szlovák. Ezen Pityu nagyon elkeseredik, Noszlopy nyugtatja, de megnyugtadni persze nem tudja.

Az utolsó reggelen tehát emlékezésregénynek mondható, ezzel együtt családregénynek is vehető, hiszen egy többfelé szakadt családot összetartó emlékekből állt össze, de egyben kortárs regénynek is mondható, hiszen lapjain egy sor a történelemből, az élet menetéből, az öregedés történéseiből, az érzelmek mozgásából kibontakozó dráma játszódik, amely drámának az is része, hogy a félig orosz unokatestvér álnéven éli az életét, és nagy pénzek ügyében utazik Pozsonyból Bécsbe. Amíg utol nem éri a maffia fegyvere.

Beckett, sárgarépa

Részlet egy készülő műből

1.

Berlinben aztán telefingotta az utcákat, mondta, napokig járkált le-fel, pedig az eső folyamatosan szitált, és amikor egy autóbusz haladt el mellette, nagyokat eresztett, a berlini buszok halkán zúgnak ugyan, de valamennyire mégis elfedték a hangokat, mondta, úgyhogy kezdetben kívárta, hogy mellé érjen egy autóbusz, és csak akkor fingott egyet-kettőt, nem is értette, hogy ennyi levegő hogyan halmozódhat fel benne, mondta, a hasa felpuffadt, apró szúrásokat érzett, de lehet, hogy ez is csak a benzin miatt volt, mondta, tönkretette a hasát a benzincsempészet, és már az is milyen bosszantó, hogy vannak egyáltalán államhatárok, mert milyen dolog az, hogy megy, megy az ember, és egyszer csak megállítják, és belenéznek a táskájába meg a gatyájába, ezt nem lehet megszokni, mondta, hiába lépte át naponta a szerb–magyar határt, a hasa minden alkalommal összeszűkült, pedig mindig, mindenhol betartott minden szabályt, mondta az ápolónak, de a szerb–magyar határon úgy bánnak az emberrel, mintha alkohol- és dohánycsempész volna, és neki később is, évek múlva, amikor már vonaton utazott, vagy stoppal, és nem üzemanyagot svercelt, hanem csak sima lapú fűzeteket, mondta, akkor is összeszorult a határon a gyomra, és így lehet, hogy nem a benzin, hanem a határ tette tönkre a hasát, úgyhogy menjenek a picsába, akik a határokat kitalálták, mondta az ápolónak, aztán elhallgatott, maga elé nézett, és rövid szünetet tartott, majd azzal folytatta, hogy tulajdonképpen a fogát is ott hagyhatta volna, így tehát már az is csoda, hogy egyáltalán élve megúsza, és csak a belei mentek rá a dologra, azok viszont teljesen rámentek, mondta, úgyhogy Berlinben folyamatosan eregetnie kellett az utcákon, éppen ezért kezdte lassan megérteni a szerbeket, akik nem kedvelik a magyarokat, mondta, pedig azelőtt neki is normális, vagy majdnem normális volt a bélműködése, de a szerbek már akkor is érezték, hogy valami nincs vele rendben, mert a magyarokban, az albánokban, a bosnyákokban meg a cigányokban csakugyan lehet valami visz-

szataszító, mondta, és igen, most már látja, hogy igazuk volt, a magyarok és az albánok tényleg büdösebbek, mint a szerbek, de erre csak Berlinben jött rá, ahol megállás nélkül eregetett, mert telefingotta, telerotyogtatta egész Berlint, mondta, és már arra is gondolt, hogy esetleg csakugyan lehet valamilyen nemzeti jellege ennek, és hogy a magyarok, legalábbis a „határon túli magyarok”, az úgynevezett „vajdasági magyarok” többet finganak, mint az átlag, mondta, de mindegy, mert tulajdonképpen csak annyit akart ezzel az egészszel, hogy ami őt illeti, most már teljesen megérti a szerbeket, mondta, és rövid szünetet tartott, majd azzal folytatta, hogy Berlinben az eső folyamatosan szitált, de őt ez nem zavarta, késő estig rózta az utcákat, legfeljebb délben állt meg a töröknél, hogy bekapjon egy adag kebabot rizzsel, mondta az ápolónak, aki persze egy szót sem értett abból, amit ez a balfék összehordott, és különben is már régen kiment, úgyhogy megint egyedül volt a szobában, de azért csak mondta tovább, hogy persze egy-egy fingás után általában megkönnyebbült, igaz, csak néhány percre, mert a hasa aztán megint dagadni, feszülni, puffadni kezdett, és akár akarta, akár nem, megint ki kellett engednie, és még az volt a jobbik eset, ha sikerült kiengednie, mert ha a szél bent rekedt, a hasa előbb-utóbb szúrni, hasogatni kezdett, és ez addig fokozódott, míg végül olyan volt, mintha késeket forgattak volna lassan, és akkor nem maradt más hátra, mint hogy visszamenjen a színésznő lakásába, lefeküdjön a földre, és erre-arra forgolódjon a csupasz parketten, mondta, miközben felfoghatatlan volt, hogy mégis hogyan férhet el ennyi levegő a beleiben, és akkor már nem nagyon foglalkozott azzal, hogy megmozdult-e a föld vagy sem, mert csak a beleit feszítő szélről akart megszabadulni, úgyhogy a színésznő szétdobált holmijai között forgolódott a földön, mondta az ápolónak, és próbált valahogy megkönnyebbülni, de a sok járkálástól a talpa is fájt, ott, középen, mutatta, a nagylábujj és a sarok között, igen, az a boltozat, mondta, lehet, hogy bokasüllyedése van, vagy kezdődő lúdtalpa, esetleg már nem is kezdődő, hanem egy rendesen kifejlődött, kurva lúdtalp, mondta, úgyhogy esténként, amikor a lakásba visszatért, a tévé elé ült, és csak nyomogatta, masszírozta a talpát, mondta, de az álom gyorsan elnyomta, valósággal álomba zuhant, mint ahogy a kivágott fa dől el, mondta, és csak valamikor hajnal-tájt vonszolta át magát a fotelból az ágyra, reggel pedig, miután nehezen felkelt, kibotorkált a konyhába, és főzött magának egy kávé, rendeset, nem cikóriát, és ettől úgy-ahogy sikerült észhez térnie, mondta, de akkor már öltözött is, hogy mielőbb induljon, mintha időre menne, vagy mintha előírt távot kellene teljesítenie, mondta, a kávéról persze megéhezett, úgyhogy a sarkon vett egy sonkás kiflit a péknél, és csak úgy, menet közben, papírból falta fel, megállás nélkül járta az utcákat, mintha valamit keresne, vagy mintha fizetnének érte, ráadásul nem is keveset, mondta, de neki csak

a Luftbrücke-terv járt a fejében, vagyis, hogy valami majdcsak lesz ezzel a tervvel, végső soron az is elképzelhető, hogy a légifolyosót hamarosan újra beindítják, és akkor könnyen eljuthat még Amerikába, szóval, mondta, semmi nincs veszve, legalábbis egyelőre, mert szépen összeállt már a fejében minden, és a dolgok mindeddig szinte maguktól mentek, Berlinbe eljutni például sokkal könnyebb volt, mint azt valaha is képzelte, a benzinkúton nap mint nap sok berlini kocsival találkozott, nagy B betű volt a rendszámablájukon, és az utazótáska akkor már mindennap nála volt, megpakolva alsónadrágokkal és alsóingekkel, de nem akart elkapkodni semmit, józanul várta a megfelelő pillanatot, ahogy a sűrű vadász a szerb falu határában, mondta, őszintén szólva persze, szívesebben utazott volna szerbekkel mint törökkel, mondta az ápolónak, nem mintha bármi baja lenne a törökkel, mert nem, nincs velük az ég adta világon semmi baja, egyszerűen csak a szerbek kocsijában több volt a hely, a törökök minden zugot telepakoltak, mondta, végül aztán mégis egy törökkel jött Berlinbe, ez ugyanis, kivételesen, egymaga utazott egy öreg Mercedesszel, ugyanolyannal, mint amilyenel ő a benzint svercelte régen, és ezt jó jelnek vette, úgyszólván miután teletankolta a tartályt, megkérdezte a töröktől, hogy volna-e számára egy hely Berlinig, de a török először nem értette, mit akar, „Was?“, kérdezett vissza, és ő megint elmondta, ugyanolyan tökéletesen, hogy: „Ist das ein Platz für mich in Berlin?“, közben pedig felváltva muto-gatott magára meg az üres ülésre, és akkor a török végre megértette, de azt hitte, hogy viccel, és jót nevetett, ő azonban komoly maradt, és elismételte, hogy „ein Platz“ és „für mich“ és „in Berlin“, mondta, végül a török felfogta, hogy nem viccel, tényleg Berlinbe akar menni vele, és akkor bólogatni kezdett, „Ja ja“, mondta, „kein Problem“, talán mert neki is jól jött, hogy nem kell egyedül lennie, és lesz kivel beszélgetni útközben, amiben persze tévedett, mert nemigen beszélgettek, a török persze mondta a magáét, és ő kezdetben oda is figyelt, de aztán látta, hogy elég csak időnként helyeselnie, hogy „Ja, ja“, és a török elégedetten mondja tovább, szóval, nagyjából így zajlott köztük a beszélgetés, a török csak beszélt és beszélt, de valami beszédhibája is volt, mert közben a nyelve, akár egy olajozott kis dugattyú, ki-be járt fűrgén az ajkai között, ami nem volt valami megnyerő persze, és az is megfordult a fejében, hogy mi van, ha ez egy seggtúró, egy „péder“, egy török kis pederaszt, és lehet, hogy csak ezért dobódott fel, amikor bekérte magát a kocsijába, de mindegy, mondta az ápolónak, neki tulajdonképpen nincs baja a péderekkel, mindaddig, amíg békén hagyják, mondta, és a szerb–magyar határon pár óra alatt átjutottak, aztán még annyi se kellett, hogy átszeljék Magyarországot, furcsa ország, mondta, két óra alatt át lehet autózni rajta, és már valahol Szlovákiában jártak, mondta, amikor a török megállt egy benzinkúton, hogy tankoljon és hu-

gyozzon, és igazából neki is kellett volna, de nagyon, mégis, amikor a török odafordult hozzá, és azt kérdezte, hogy kell-e vécéznie, inkább azt válaszolta, hogy „Nein, nein, dehogy”, mert még csak az hiányzik, gondolta, hogy kikezdjen vele ez a buzi a szlovák vécében, és inkább visszatartotta, persze rögtön kiderült, hogy teljesen félreértette a helyzetet, a török csak azért kérdezte, hogy kell-e vécéznie, mert nem akarta, hogy együtt menjenek, jobb ugyanis, magyarázta, ha egyikük ott marad és vigyáz a kocsira, amíg a másik vizel, de akkor már késő volt, mondta, hogy helyesbítsen, mert hülyén jött volna ki, ha azt mondja, hogy bocsánat, rosszul érezte, mégiscsak kellene hugyoznia, mondta, úgyhogy most már vissza kellett tartania, ami kezdetben elég kínos volt, úgy érezte, mintha egyre jobban elnehezült volna a húgyhólyagja, de később mégis megfedkezett róla, legalábbis arra a rövid időre, amíg végiggurultak Szlovákián, furcsa ország, gondolta, egy óra alatt át lehet autózni rajta, mondta, és már valahol Csehországban jártak, amikor a húgyhólyagja megint szűrni kezdett, és akkor úgy érezte, hogy na, most aztán rögtön behugyozik, ha nem állnak meg, Brnót már elhagyták és Prága felé zötykölődtek a szirszar cseh autópályán, amely annyira rázott, hogy nemcsak pisálnia, hanem eregetnie is kellett, igen, mondta, szóval a cseh autópálya kezdte kirázni belőle a szelet, a csehek azzal a vacak autópályájukkal alaposan megfingatták, mondta az ápolónak, és ez a kényeseres eregetés aztán a berlini utcákon már hangos rotyogtatással nőtte ki magát, de a kocsiban, úton Berlin felé, még szép halkán bele tudta engedni az autóülésbe, és amikor valahol Prága közelében újra megálltak tankolni, meg se várta, hogy a török bármit kérdezzen, hanem máris nyitotta ki az ajtót, és igyekezett is kifelé szaporán, és a töröknek csak annyit szólt még hátra magyarul, hogy „mindjárt behugyozok bazmeg”, de aztán hiába akart iparkodni, mert már annyira kellett vizelnie, hogy csak kacszva tudott lépkedni, és mire a mobil vécéhez ért, néhány csepp a gatyába is beleszaladt, viszont az átforrósodott *Töi Töi*-ban egy istenért nem akart megindulni, lehet, hogy azért, mert órákon át visszatartotta, mondta, úgyhogy csak állt ott abban a Prága közeli, füledt húgyszagban, közben izzadságcseppek gurultak végig a hátán, de mindössze egy szakadozó, vékony cérnaszálat sikerült produkálnia, úgyhogy leült végül az összehugyozott ülőkére, és mint valami morzejeleket, úgy engedte ki, szaggatottan, de ezek csak apró, kicsi kellemetlenségek voltak, és ha ezektől eltekintünk, akkor azt kell mondania, hogy alapján véve jól utazott, és soha nem gondolta volna, hogy ennyire egyszerű az egész: az ember reggel beül egy kocsiba, este pedig Berlinben kiszáll, mondta, igaz, valamennyi szerencse is kellett hozzá, mondta, legalábbis annyi, hogy sikerült szereznie egy átmenetileg üres lakást, de a dolgok néha maguktól összeállnak, mondta az ápolónak, aki most épp benyitott a

szobába, és a szekrénykére rakott egy fehér bögrét, aztán kiment, ő pedig csak folytatta, hogy jók ezek a szirupok, de igazság szerint kezd már éhes lenni, úgyhogy legközelebb, ha lehet, hozzon neki egy szalámis szendvicset, vagy még jobb lenne egy túrós burek, tegnap vagy tegnapelőtt evett utoljára, egy sonkás kiflit vett a sarki péknél, és menet közben, papírból ette meg, ahogy a burekot eszik otthon, Szerbiában, mondta, a burek nem is jó máshogy, csak a csomagolópapírjából fogyasztva, de az amerikaiak is így eszik a hamburgert, mondta, és itt rövid szünetet tartott, majd azzal folytatta, hogy tulajdonképpen lehet, hogy nem is a *Manhattan* plakátjával kezdődött, hanem a rövid ujjú teniszpólóval, amely Lincoln elnök fejét ábrázolta, Amerikából kapta valakitől, mondta, és többször is rányomtaták, erre-arra fordítva, Lincoln elnök fejét meg az amerikai zászlót erre a pólóra, az elnök fejét ökolnyi, a zászlót tenyérszerű nagyságban, mondta, de a póló ujjára meg a gallérjára is jutott belőlük egy-egy, és tele volt ez a póló ezüstfehér csillagokkal, mondta az ápolónak, úgyhogy könnyen lehet, hogy nem a *Manhattan* plakátjával, hanem ezzel a teniszpólóval kezdődött, kár, hogy ez nem jutott eszébe még indulás előtt, mert akkor elhozhatta volna magával az amerikai pólót, persze, ki hitte volna, hogy tényleg eljut Berlinbe, azelőtt elég volt csak rágondolnia Bécsre vagy Berlinre, és rögtön szédülni kezdett, mondta, mert Szerbiát becsukták, mint egy csődbe jutott vállalkozást, és nem gondolta volna, hogy valaha is kijut még onnan, és hogy reggel beül egy török Mercedesbe, este pedig a Martin Luther Strassén kiszáll.

2.

De egy ideje már Pestre is stoppal járt, a benzinkúton könnyen szerzett fuvart, visszafelé meg kibuszozott az autópálya melletti Tescóhoz, és ott előbb-utóbb mindig talált szerbiai kocsikat, mondta, és akkor már csak meg kellett várnia, hogy kijöjjenek a Tescóból, mert ha az első nem, a második vagy a harmadik kocsiba egész biztosan felvették, a szerbek szíve nagy szív, mondta, a szerbek az utolsó falatjukat is megosztanák az emberrel, mondta az ápolónak, ez az igazság, de mindegy, nem erről akart beszélni, hanem arról, hogy ezeken a pesti kirándulásokon általában csak füzeteket vett, vagy egy-két csomag gatyát esetleg, de gatyát csak akkor, ha le voltak árazva, és Pesten valamiért mindig a kék gatyák voltak leárazva, hamarosan tehát kékre cserélődött a teljes gatyakészlete, mondta, amiben az egyedüli szívás az volt, hogy a kék gatyához nem húzhatott fehér alsóinget, képtelen volt ugyanis elviselni, mondta, hogy kék gatyá és fehér alsóing, azaz fehér „majica” legyen rajta, szóval, a majicákat is le kellett volna cserélnie kékre, de a kék majicák soha nem voltak leárazva, mondta, és ő persze bedőlt ennek az üzletpolitikának, sőt, a kék gatyákhoz meg a kék

majicákhoz végül az összes zokniját is le akarta cserélni kékre, mert hogy nézne ki, mondta, ha kék gatyához és kék majicához fehér zoknit húzna, előbb tehát a füzetek, később a füzetek meg a gatyák, végül a füzetek, a gatyák, a zoknik meg a majicák miatt utazott Pestre, mondta az ápolónak, és odafelé könnyen talált fuvart, a benzinkúton mindig akadt, aki felvette, és visszafelé is mindig megoldotta a Tesco parkolójában, mondta, otthon aztán megkezdte a füzeteket, de csak félig írta őket, és aztán kidobta, az is előfordult, hogy csak az első oldalra jegyzett fel egy-két szót, mondta, és kidobta, egymás után dobta ki a pesti füzeteket, mintha ez valamiféle negatív Proust-hódolat lett volna, mondta az ápolónak, és Proustról jutnak eszébe az orgonabokrok, a szerb faluban rengeteg orgonabokor volt, fehérék és lilák, és egy sarki ház udvarában adta le a benzint, egy csövön keresztül szívták ki a Mercedesből, és műanyag kannákba töltötték, majd miután megkapta a pénzt, indult is egy újabb fordulóra, így ment ez, legalábbis az elején, mert a határ magyar oldalán később elkezdtek felírni a rendszámokat, és attól kezdve csak egyet tudott fordulni naponta, mondta, hamarosan pedig őt is beszervezte a szerb–magyar benzinmaffia, de akkor még, azon a május elsején, amikor Senna balesetet szenvedett az imolai pályán, nem a maffiának dolgozott, és ahogy közeledett a faluhoz a földúton, a felhőknek olyan színe volt, mint a levesben főtt zúzának, mondta, távolabb a felhők mögül előtört a nap, és az a sűrű vadász mintha valamire várt volna az út szélén, mondta, és neki akkor a szarvasvadász jutott az eszébe, jobban mondva Robert de Niro a *Szarvasvadász* egyik utolsó jelenetében, amikor arról van szó, hogy a szarvast egyetlen golyóval kell leteríteni, egyetlen jól célzott lövéssel, mondta, majd hozzátette, hogy ebből a szirupból viszont már tényleg nem kér többet, és ha lehet, inkább egy húsos burekot hozzanak, vagy legalább a sarki péktől egy sonkás szendvicset, mondta, és különben van egy festő barátja, talán már beszélt róla, de mindegy, csak most eszébe jutott, hogy ez a festő a háború alatt vegetáriánus lett, azelőtt is vézna volt, mondhatni, pálcikaszerű, de miután leszokott a húsról, az állán meredező kecskeszakáll vékony vesszőihez idomult, mondta az ápolónak, reggelire csak lenmagot, tökmagot, napraforgót evett, ebédre pedig egy túrós burekot, mondta, és este már csak vizet vagy teákat ivott, mentát, köményt, kamillát, úgyhogy egyre elvontabbá, egyre vázaltszerűbbé vált, de félre ne értse, ez a barátja nem művész volt, hanem szobafestő, és amikor elhatározta, hogy vegetáriánus lesz, hülyének nézték, Szerbiában a kukoricapelyhet is piritott szalonnával eszik, mondta, a burekot pedig nem olajban, hanem zsírban sütik, disznózsírral mázolják át a tepsit és a leveles tészta, mondta, ettől ragyog olyan szép fényesen a burek, erről a szobafestő megfeledkezett, mondta az ápolónak, aki ismét

benyitott a szobába, de nem hozott se burekot, se sonkás kiflit, se egy kurva lekváros kenyeret, hanem csak az ablakot nyitotta ki, és utána megint kiment, ő meg azzal folytatta, hogy a végén már tele volt a töke az egésszel, becketti értelemben, tette hozzá, és a sárgarépáról kezdett beszélni meg a burekról, vagyis arról, hogy szereti ő a burekot, csak hát mindig megüli a gyomrát, úgyhogy a burek után mindig elrág egy sárgarépát, mondta az ápolónak, mint ahogy Beckett, aki a földről szedte föl az uzsonnáját, minden reggel a párizsi piacokon kószált, és az asztalokról legurult zöldségek közt válogatott, mondta, majd fogta a bögrét, ivott egy kortyot, és rövid szünet után azzal folytatta, hogy különben az utóbbi időben már leszokott róla, nem vett több füzetet, se feketét, se bordót, se kéket, mondta, és már csak egy fehérre lenne szüksége, egy sima lapú, közepes, vagy inkább nagy fehér füzetre, mondta az ápolónak, de Pesten csak ízléstelen fotóalbumokat árulnak fehér borítóval, mondta, és amikor nemrég szerb autókra vadászott a Tesco parkolójában, hogy hazavigyék, egyszer csak beugrott neki, hogy Amerika, mondta, vagyis rájött, hogy ha fehér füzetet akar, akkor nincs más megoldás, mint Amerika, mondta az ápolónak, ami elsőre persze nevetségesnek tűnhet, de gondoljon csak Robert de Niróra, és arra, hogy a szarvast egyetlen lövéssel kell leteríteni, mondta, mert ő már rájött, tette hozzá, lejjebb engedve a hangját, hogy a szerb gyűjtőtáborokat is ugyanígy, egyetlen mondattal, egyetlen jól irányzott tőmondattal kell szíven találni, nem ilyen nyúlós takonnyal.

3.

Most viszont, ha lehet, kérne egy sárgarépát, valamiért megint ég a gyomra, és gyomorégésre nincs jobb a nyers répánál, mondta, de az ápoló megint csak egy bögre szirupot hozott, a szekrénykére tette és kiment, neki pedig csak ezután jutott eszébe, hogy „Karotte”, hát persze, azt kellett volna mondania, hogy „bitte eine junge Karotte”, de mindegy, ha majd visszajön, hogy az ablakot becsukja, kérni fog tőle egy „junge Karotte”-t, mondta, és egy rövid sóhajtás után azzal folytatta, hogy hiába stoppolt Pestre többször az elmúlt hetekben, fehér füzetet sehol nem talált, és legutóbb, amikor a Tesco parkolójában szerb kocsikat keresett, újra eszébe jutott a szürke vadász, mondta, akit a határ közelében látott, még a háborúk kezdetén, mondta, a felhők alól kibuggyantak a nap utolsó sugarai, és mérget lehetett volna venni rá, hogy a szürke vadász is csupán egyetlen történyt helyezett a fegyverébe, így várta az áldozatát, mondta, szóval, ez jutott eszébe a Tesco előtti parkolóban, és ekkor ugrott be neki, hogy ha fehér füzetet akar, akkor nincs más megoldás, mint hogy irány Amerika, a *Szarvasvadászban* is arról van szó, hogy a szarvast egyetlen lövéssel kell

leteríteni, mondta, de a filmben aztán az utolsó pillanatban Robert de Niro mégse húzza meg a ravaszt, nem lövi agyon a szarvast, erre azonban a Tesco parkolójában nem gondolt, mondta, csak most jut eszébe, amikor kezd megkérdőjeleződni a Luftbrücke-terv, pedig nem tudja elképzelni, hogy mással utazzon, mint amerikai repülőgéppel, pedig el kell jutnia Amerikába, ha meg akar szabadulni ezektől a csontoktól, mondta, Európában bárhova menne, csak még jobban szúrnák, hasogatnák, döfködnék, mondta, Európa mindig ugyanoda lyukad ki, ugyanazokhoz a lecsupasztított csontokhoz, úgylátszóan Európának, legalábbis szerinte, befellegzett, Európának, hogy úgy mondja, végleg lőttek, mert Európát többszörösen kicsontozták és a kutyáknak dobták, ezért gondolta a Tesco parkolójában, hogy Amerika az utolsó esély, de amióta a Luftbrücke-terv kútba esett, vagy legalábbis erősen kérdésessé vált, valami más módot kell találnia, hogy feljusson egy katonai repülőgépre, mert csak egy amerikai katonai teherszállítóval viheti el a csontokat innen, Európa szívéből, úgylátszóan, ha csak egy mód van rá, arra szeretné kérni, mondta az ápolónak, hogy hozza őt össze mielőbb az amerikaiakkal, „Herr Doktor, bitte sehr, die Amerikaner”, mondta, mert ha megtudják, hogy miről van szó, az amerikaiak biztosan segíteni fognak, a szerb gyűjtőtáborokat is az amerikaiak számolták fel, nem az európaiak, mondta, persze, az ápoló egy szót sem értett abból, amit itt összehordott, és különben is, már percekkel korábban kiment, az ablakot viszont nyitva hagyta, és akkor az is lehet, gondolta, hogy ez egy jel, egy intés, hogy keljen már fel, határozott mozdulattal lerántotta magáról a paplant, és ugyanezzel a lendülettel felült az ágyon, de megszedült kissé, ami persze természetes, gondolta, napok óta nem mozgott, csak egyik oldaláról a másikra fordult, szóval csak lassan, gondolta, nyugodtan, nem kell semmit elkapkodni, nem kell rohanni, lelógatta az ágyról a lábát, erre-arra tapogatózott vele, hátha talál egy papucsot, vagy valamit, de az ágy mellé semmi nem volt odakészítve, mezítláb indult el, de két-három lépés után megtorpant, egy kicsit meggörnyedt, és egy nagyot eresztett, napok óta nem fingott, úgylátszóan érthető, gondolta, ha ez most jó hosszúra és hangosra sikeredett, az ablakhoz ment, kitérte, kinézett rajta, nézte az ablak előtti fákat, és távolabb, a fákon túl a tetőket, és a felhők járta, szürkés-kék berlini eget, amelyet itt-ott halványabb lila festett meg, és ahogy a fákat, a tetőket és az eget nézte, majdnem bepisált, de nem örömeiben, hanem mert amióta behozták, nem mozgott, nem fingott, nem hugyozott és nem kakált, miközben persze lehetetlen, hogy ne hugyozott volna valamikor, napokig hugyozás nélkül, ez szinte kizárt, mondta, szarás nélkül még megvan az ember, de hugyozás nélkül, ez eléggé valószínűtlen, mondta, és akkor az is lehet, hogy éjszaka, álmában csapolták le ezek a fritzek, gondolta, és

rőffentésszerű hangon felnevetett, baromság, mi a fenéért katéterezték volna meg, a nevetéstől azonban csak még erősebben érezte, hogy mindjárt szétduzzan a húgyhólyagja, elfordult az ablaktól, a hasát fogva óvatosan előrehajolt, és benézett az ágy alá, ahol az ágytálnak kellett volna lennie, hunyorított, közelebb csoszogott, de akárhogy nézte, nem látott ágytálat, végül bosszankodva jegyezte meg, hogy ebben a szobában egy kurva ágytátra emlékeztető lófasz sincsen, márpedig neki, ha a fene fenét eszik is, gondolta, valahova most már hugyoznia kell, megfordult, és az ablakra nézett, a lengedező lombokra az ablakon túl, majd megint visszafordult, és a bögrét kereste az ágy melletti szekrénykén, végül azonban elhessentette mind a két ötletet, mert hogy nézne ki mégis, ha balkáni paraszt módjára kihugyozna az ablakon, vagy ha a bögrébe pisálna, és különben is, hús ilyen bögre se lenne most elég, úgyhogy akkor inkább valamelyik sarokba csapol, abból nem lehet baj, gyorsan felszárad, vagy az ápoló majd felmosa, ha jön, hogy az ablakot becsukja, mit csináljon, ha ekkora tökféjek ezek a fritzek, hogy itt tartják napokig ebben a nyavalyás szobában, és nem hagynak neki egy ágytálat se, gondolta, de tulajdonképpen ki is mehetne, valahol a folyosón kell lennie egy vécének, mekkora ökö, hogy nem ezzel kezdte, és valószínűleg ezért nincs ágytál se odakészítve, gondolta, az ajtóhoz ment, lenyomta a kilincset, és kidugta a fejét.

4.

Mindkét irányban végigment a folyosón, mondta, de csak ugyanazokat a fehér szobaajtókat találta. Pedig lennie kell valahol egy vécének is, gondolta, ennyire hülyék nem lehetnek, hogy nincs egy szaros vécéjük se ezeknek a nyomorult fritzeknek. Végül a folyosó túlsó végén, a lifttel szemben észrevett egy nyitott ajtót, ujjával meglökte, benézett. Sajnos nem vécé volt, hanem valami tárolóféle, a falra erősített polcokon tisztítószerek, vegyszerek dobozai, törülközők, a sarokban felmosók, mellettük egy vödör. Besurrant az ajtón, egyenesen a vödörhöz ment, a gyűrt nadrágot lejjebb tolt, és bő sugárral hugyozni kezdett, bele a vödörbe, mondta. Egyenesen a közepébe.

5.

Aztán a lifttel a tetőig ment – legalábbis azt hiszi, hogy a tetőig, mondta, ki akart nézni, báméskodni egy kicsit, körbetekinteni a tetőteraszról, persze senki nem mondta, hogy az épület tetején tetőterasz van, de mindegy, a tetőről akkor is meglátja talán az Alexanderplatz tévétornyát, gondolta, úgyhogy a legfelső gombot nyomta meg, de a lift csupán két-három emele-

tet ment felfelé és megállt, más nem történt, a lift csak állt, és az ajtó nem nyílt ki, még egyszer megnyomta a legfelső gombot, de hiába, úgyhogy arra gondolt, mégiscsak jobb volna visszamenni a szobába, mert mi lesz, ha az ápoló újra benyit közben, és nem találja őt az ágyban, a németekkel jobb, ha nem húzzuk ki a gyufát, mondta, úgyhogy gyerünk szépen vissza az ágyunkba, gondolta, csakhogy amikor meg akarta nyomni a gombot, fogalma se volt, hogy melyiket kellene megnyomnia, nem tudta, melyik emeletről indult, és a hasában most megint valami erős csikarást érzett, majd egy nagyot fíngott, mire valami keményebb is megmozdult benne, ami érthető persze, gondolta, hiszen napok óta nem végézett, mondta, szóval, mielőbb vissza kellett volna jutni abba a tárolóba, hogy jobb híján a vödörbe végezze el a szükségét, de fogalma se volt, hogy akkor most melyik gombot nyomja meg, felülről a másodikat vagy a harmadikat, mondta a klosárnak, úgyhogy majdnem úgy járt megint, mint évekkorábban, még a háború előtt, amikor kivezényelték őket egy úgynevezett „spontán mítingre”, sűrűn tartottak ilyeneket azokban az időkben, és a gyárakat meg az iskolákat rendszeresen kivezényelték ezekre az utcai nagygyűlésekre, igazgatói rendelettel, hogy végighallgassák a szónoklatokat a nagy szerb igazságról és a szerb megújulásról, persze nem nagyon figyeltek ezekre a szövegekre, jó volt, hogy nem kellett kémiaórán vagy biológiaórán vagy honvédelemórán lenni, többnyire a nőket nézték és poénkodtak, szóval, nagyszerűen érezték magukat, jól elvoltak, mondta, de nem erről akart beszélni, hanem arról, hogy az egyik ilyen tömegtüntetésen egyszer csak a közelébe került egy lány a másik osztályból, akit tulajdonképpen már régen kiszemelt magának, de nem tudta, hogyan közeledhetne hozzá, mondta, és akkor, egyszer csak, azon a mítingen szép lassan egymás mellé sodródtak, ráadásul a lány mosolygott is rá, ami egyfelől szép volt, másfelől meg kétségbeejtő, mondta, mert neki már egy ideje végéznie kellett, de nagyon, és ettől a lánytól most annyira izgatott lett, hogy egyfolytában csak eregetett, ami önmagában is kellemetlen, mondta a klosárnak a Skalitzer utca sarkán, el lehet képzelni, ugye: ott van mellettünk a legszebb lány, ránk néz és mosolyog, maga a főnyeremény, de akkor ránk jön a szarás, és alig tudjuk visszatartani, csak fíngunk és fíngunk egyfolytában, mint a bolond, nyomorult egy helyzet, mondta, valódi kutyaszorító, és mintha tűkkel szurkálnák közben a fejünket, nagy kibaszás, és annyira szorosan állnak körülöttünk, annyira összehúzódnak, hogy moccanni sem tudunk, nemhogy végére menni, mondta, de még egy rágógumit se tudott volna előkotorni a zsebéből, ha esetleg bűdös lett volna a szája, persze lehet, hogy a szája is bűdös volt, tette hozzá, erre nem emlékszik, hanem csak arra, hogy már majdnem beszart, miközben egy fél lépést se tehetett

semerre, mert ha legalább a fák közé iszkolhatott volna, hogy a bokrok mellett leguggoljon, de nem, a kisujját sem mozdíthatta, szóval, mondta a klosárnak, nagyjából így kezdődött, ezekkel a mítingekkel, ezekkel az úgynevezett „spontán” tömegtüntetésekkel kezdődtek tulajdonképpen azok a mindent lecsupasztó, mindent csontokig fosztó évek, mondta, és ugyanilyen kutyaszorítóban érezte magát ma hajnalban, a liftben, amikor egyszer csak rájött a szükség, és fogalma se volt, hova menjen, vagy mihez kezdjen hirtelenjében, úgymint megint az átkozott fritzeket szidta, mert milyen kórház ez, a kurva életbe, ahol nem működik a lift, és ahol egy szaros vécé sincsen, de akkor már nem nagyon okoskodhatott tovább, tolni kellett lefelé a gyűrt kórházi pizsamát, és csak odaguggolt a lift egyik sarkába, mondta a klosárnak, aki a Skalitzer és a Lübbener utca sarkán aludt egy padon, szóval, letolta a pizsamagatyát, a sarokba guggolt, és nyomni se kellett, magától jött kifelé, mondta, de csonttá volt keményedve, hasogatta és szurkálta a hátsóját, mintha bicskát nyitottak volna ki benne, mondta, persze nem tartott sokáig, és azután megkönnyebbült, a liftben egy kicsit bűdös lett, de mindenért a németek a hibásak, miért nem hagytak ágytálat, vagy legalább egy nyavalyás vödröt a szobában, mondta, és akkor kezdte más fényben látni az egészet, mármint azt a hosszú combú, gesztenyeszőke hajú lányt azon a mítingen, mondta a klosárnak, mert korábban, ha erre gondolt, csak valami zavarral kevert szégyenfélét érzett, amiért a lány mellett nem heves erekciója, hanem gyötrő szarhatnékja támadt, ám egyszerűen nem tudott parancsolni a beleinek, és akkor a gatyája teleszaladt langyos maszlaggal, mondta, de nincs mit restellnie rajta, tette hozzá, mással is megesett már, és ki tudja, talán nem is annyira kudarcot vagy szégyent, sokkal inkább valami nagyon pozitívát jelent, hogy a nagy szerb nemzeti megújulásról szóló tömegtüntetésen spontán módon összeszarta magát, mondta, legalábbis ezt a következtetést vont le ma hajnalban a liftben, és miután elvégezte a dolgát, felállt, és mivel nem volt vécépapír, törlés helyett többször is jó erősen összehúzta a záróizmát, azután felvette a pizsamagatyát, és megnyomta a legalsó gombot a lift vezérlőfalán, hogy a portára menjen és megkérdezze, hol találja az ápolókat, beszélni akart ugyanis velük, hogy hangot adjon a leghatározottabb nemtetszésének, mert milyen dolog az, hogy az embernek a liftben kell vécéznie, mondta, és amíg a lift lefelé haladt, egyre világosabban látta, hogy azok a mindent lecsupasztó, mindent kicsontozó évek, amelyek ezekkel az úgynevezett spontán mítingekkel kezdődtek, nem értek véget azóta sem, és vélhetően soha nem is fejeződnek be, mondta – az ő számára legalábbis biztosan nem.

22. századi

Mintha zongoráznék, vagy valami
rosszabb, kopog a kezem a pulton,
nem mindig törlik le előttem, nedves,
és valahogy mindig fénylik, lekopogom,
túl a harmincon egyre fiatalabb pultok,
poharak, gerincek, kávégépek, alkuk.
Zongorázik a szorongás, aludni kéne,
kajla kanapén, süllyedő, fiatal bőrön,
tópuha párnán, dallamtakaró alatt,
átölelve egy nádi hegedűt.

Milyen pult az, amin nincsen csengő?
Mindig úgy kell köszönni,
hogy helló, ez a ház nem tud magázni.
*Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek.*

Egy csontos pohár, nem tudom máshogy mondani,
mintha egy csontváz vérét innám: meleg az erek.
Fel is vágom, na jó, tépem a piros-fehér paklit,
szeretem a Marlborót, csak baromerős, keserű,
mint a házunk szája, az a piros cserfes,
pedig csak a nyelv hátsó részén érezni
a keserűt, a gyökén: így mondják; furcsa
minden pontoskodás. Kicsi a nyelv,
mint egy anya a kristályhideg, kórházi
tálcán, és fel is van vágva:

egyszer lelopok egy másikat az Olimposzról,
vagy a vörös bolygóról, valami 22. századit.

Csak kopogok majd, mintha zongoráznék,
legépelem a világot, nem is egyet, meg el-
S leszakadnak a szívről a traumakontinensek,
nem az én hibám lesz, így lett Afrika, Európa
is; mint egy régi néger, felszabadul a házunk is,
ez lesz az utolsó roham, és nem bánt senkit.

Déd-Medve

Ha rossz leszel, megmondalak,
megmondalak a medvének,
mondtd komolykodva.

Dédi, gyerekjáték vagy.
Arccal a medve felé élsz. Őt választottad.
Túl sokáig ültél a homályban, kiszereztél
a valóságból. Kivágnám az ember fáját:
mondtd. Régimódi voltál, mint az orosz,
olimpiás Misa. Bánat-barna süteményed
is úgy hívtad: macikocka.

Néha annyira nézett,
hogy beleszédültél, belelebegtél,
napszemüveget kellett felraknod,
hogy megúszd ezt a gomb-tekintetet.

Kérlek, valóság, engedj el: mormoltad.

Ásatásokat rendeltél el, mint egy király.
Minden márciusban kiküldted
a rókát, kopót, foxit, hű ebeidet:
ássák ki a medvéket a barlangból,
barlangmélyből, nehogy ott maradjanak.

Ássák ki, mint egy vagyonkát.
Egy régiséget, egy leletet.

Olyan medvétlen ez a valóság: mondtad,
és tiszteletbeli medvédnek tettél meg.

Itt a medve, elkopik az orra,
erre varrjál gombot: ezt is mondtad,
s én, látod, végre varrok:
vezeted a kezem, mint egy szellemet.
De kötni nem kötök
alkut, kompromisszumot,
már én is el akarom veszteni a fonalat.

Medve. Nincs nála komolyabb.
Ha vele vagy(ok),
elszabadul a mennyország.

Dédi. Veszteni tőled tanultam.
Megnövök, és játék leszek én is.
Vagy kereszt.

Kitömött angyal

Feljegyzések egy soha el nem készülő dokumentumfilmhez

„...a jövő archívumainak nincs más esélye, mint levonulni a föld alá”.

„...az őrült csavargó és az Idő angyali homokos naplopója ismeretlenül is lejegyzi itt ami talán még elmondandó a halált követő időszakban”.

„...ahol villanyozottan ébredünk a kómából saját lelkünk repülőgépeink bömbölése ébreszt fel a tető felett húznak el angyali bombákat jöttek ledobni a kórház megvilágosul képzelt falak beomlanak Ó csupacsont légiók egykettő ki innen Ó irgalmas csillagflitteres sokkja az örök háború beköszöntött Ó győzelem dobd le alsóruhádát szabadok vagyunk”.

Miért nem beszélsz hozzám, beszélj hozzám, nincs mit mondanom, látom rajtad, amióta az eszem tudom, látom rajtad, hogy nem mondd el, éppen azt hallgatod el, ami összeköt minket, mi köt össze minket, miért vagyunk mi összekötve, szerinted nem vagyunk összekötve, én szabad vagyok, az angyalokkal körözök a sziklák felett, arra várok, hogy leveds magad, minden este amikor felmegyek a legfelső szintre beállítani a tükröket, téged látok a tükrökben, bárcsak ne látnálak azokban a tükrökben, a tükröket pontosan kell beállítani, hogy együttállásuk a fényt tökéletesen szórja, hogy idetaláljanak a hajósok, igen, hogy idetaláljanak, vagy hogy tudják, mit kell elkerülniük, nem gondolod, igen, talán igazad van, igen, biztosan van, aki jó messzire elkerüli ezt a helyet, de nem azért, mintha tudná, mi van itt, akkor miért így mondd, miért, hogy jó messzire, mint ha tudná bárki is, mi van itt, miért, mi van itt, mi vagyunk itt, körözök a sziklák fölött az angyalokkal, te egy angyal vagy, arra várok, hogy leugorj a legfelső szintről, ugorj, vedd magad a sziklákra, loccsanjon ki az agyvelőd, láttam magam, ahogyan lezuhantam a legfelső szintről, láttam, ahogyan a sirályok csipegették az agyvelőm, nem a sirályok voltak, én voltam, te angyal vagy, az angyalok nem esznek agyvelőt.

Félrebeszélpsz, már megint félrebeszélpsz, kint vijjognak a sirályok, nézz a szemembe, mit látsz benne, magamat látom, ott körözök a sziklák fölött, a szemedben a sziklák, látom, hogy felmész a tükröket beállítani, a tükrökben engem látsz, téged látlak a szemedben, ahogyan rám gondolsz, ahogyan a tükrökben engem látsz és magadhoz nyúlsz, leugrasz a tükorszobából, le a sziklákra, szétlocsan az agyvelőd, ott körözök a sziklák fölött, az agyvelőd csipegetem, a szemedet csipegetem, mit látsz a szememben, magamat látom benned. Félrebeszélpsz, már megint félrebeszélpsz, mit mondjak, gyere velem, elmondom, gyere, felteszek egy lemezt, felteszem a Carmina Buranát, tedd fel a Carmina Buranát, de most már beszélj. Amióta az eszem tudom, az egész életem menekülés, mi elől menekülsz te, Elena, ki kényszerít téged, Elena, hogy menekülj, senki sem kényszerít, soha senki sem kényszerített arra, hogy meneküljek, nincs egy hely sem, ahonnan menekülhetnék, nincs egy hely, ahova menekülnék, csak a menekülés van, érted, nem értem, Elena, félrebeszélpsz. Tudod, azt nem tudom, soha nem is tudtam, nem is sejtem, honnan vettem a bátorságot, amikor téged először megközelítettelek, közel érzed magad hozzám, igen, közel érzem, még amikor gyerekek voltunk, és apánkról, akit sohasem láttunk, beszélgettünk, már akkor közel éreztem magam hozzád, de nem mertelek megközelíteni, sohasem mertelek megközelíteni, csak miután Triesztben először találkoztam apánkkal, te találkoztál Triesztben apánkkal, mikor találkoztál vele, rég volt, de azóta itt a sziklák fölött körözök, azóta körözök a sziklák fölött és várom, hogy leveds magad, hogy jóllakhassak, mivel akarsz jóllakni, Elena, a kiloccsanó agyvelőddel akarok jóllakni, te nem eszel agyvelőt, Elena, te angyal vagy.

Mindig azt éreztem, hogy nekem vagy ítélve, valamiért épp nekem, senkinek sem mondtam el ezt még apánkról, soha senkinek nem tudtam, nem is akartam elmondani, mit akarsz mondani apánkról, apánk fönt haldoklik, itt haldoklik fönt a szobában, meg fog halni, emlékszel, hogy gyerekkorunkban kitaláltuk, hogy néz ki, emlékszel, amikor anyánk azt hazudta, meghalt, most itt haldoklik fönt, meg fog halni, soha senkinek sem mertem elmondani, szégyelltem, amíg téged közelebről meg nem ismertelek, már rég nem szégyeltem, de sohasem mondtam el, mit nem mondtál el, Elena, beszélj, régebben mindig ha vetkőztem, a kezeit a bőrömön éreztem, ahogyan simogat, éreztem, ahogyan végigsimít a combomon a tenyere, ez volt az egyetlen, ami fel tudott pezsdíteni, mi pezsdít fel téged, Elena, mit szégyellsz, te angyal, évekig azt hittem, hogy halott, elhitted, amit anyánk mondott, azt hittem, hogy halott, és elképzelttem a kezét, elképzelttem, ahogyan hozzáér a tenyere a bőrömhöz, de nem volt halott, anyánk hazudott, lehet, hogy nem hazudott, anyánk számára halott volt,

anyánk sem tudta, él-e, később, amikor megtalálták Ausztriában abban a táborban, akkor már mind azt hittük, hogy halott, és ő nem akart egy halott helyébe lépni, nem akart feltámadni, egyszerűen csak élni szeretett volna, felejteni és élni, de hogy tudott volna felejteni, ha egyszer mi már eltemettük, mi mindig a saját halálára emlékeztettük volna, ezért ment Amerikába, igen, azt hiszem, ezért, Amerikába ment élni, elfelejteni a saját halálát, elfelejteni azt, hogy eltemette a saját családjá, ezért nem akart minket látni soha, de ő sohasem az volt, mint akinek mi hittük, Amerikában aztán eltűnt, pedig egészen egyszerűen csak élt, csak számunkra tűnt el, az eltűnése ugyanaz volt mint a halála, de legalább tudtuk, hogy él, te tudtad, hogy él, biztos voltál abban, hogy él, abban sem voltam biztos, hogy meghalt, elképzeltem a kezeit, ahogyan hozzáér, tenyerével végigsimít a combomon. Mindig eszembe jutott, amikor vetkőztem, vettem le a tőle kapott ruhákat, milyen ruhákat kaptál tőle, Amerikából küldött ruhákat meg képeslapokat, milyen képeslapokat küldött, nekem sohasem küldött képeslapokat, sohasem ő írta őket, női kézírás volt mindegyiken, de az ő neve, talán sohasem érintette kezével ezeket a képeslapokat, miközben vettem le magamról a ruhákat, amiket ő küldött Amerikából, elképzeltem a kezeit a combomon, akár női selymes kezek.

A szerző a készülő kötet megírásakor NKA Ösztöndíjban részesült.

Michael Zorkingen

Fegyelmezetten simogatta, édesgette a macskát. Kerekedő orrcimpával lélegzett, szája szorosán záródott és lefelé görbült, szeme messze járt. Ott találta a macskát a kunyhóban, ahová behúzódott, miután helybenhagyták a fogdmegek. A néhai gazdából is ehetett a kandúr, de a ragály elharapódzása óta amúgy sem volt értéke az emberéletnek. Tartott magánál lószórt, tüzet gyújtott és kifőzte, és már eközben hívogatta, szölongatta a macskát, barátkozott vele. Ráharapott a gúnyjába gyűrt csomóra, és varrta az oldalára szerzett sebet. Bedörzsölte a penészből készült kenőccsel és körözött párat a karjával, tart-e a varrás. Ült ezután megüresedett arccal. Ez a férfi volt Michael Zorkingen.

A ragály előtt Klausenbúrgban szolgált az Urat. Firenzében, Prágában és Utrechtben végezte a tanulmányait – a teológia mellett kitanulta az orvoslást és a mérnöki tudományokat is. Hidakat és viaduktokat tervezett, több malom építése fűződött a nevéhez, és az ő vázlatai alapján bővítették Königsboden számos templomerődjét. Sokat foglalkozott egy bizonyos penészzel, amit legelőbb nyergeken látott nőni. Kenőcsöt készített belőle, és a gyülekezet állítólag fel akarta jelenteni, hogy az ördöggel cimborál, mert ránézésre halálosnak tűnő nyavalyákat, üszkösödő sebeket tudott kikúrálni vele. Ha voltak is eretnek gondolatai, azokat megtartotta magának. Gyógyított, de nem az Úr nevében, hanem csak mint hitvány halandó, így senki haragját sem hívta ki maga ellen. Ez a férfi volt Michael Zorkingen.

A ragály Siebenbúrgben elsőként Kronstadt határában ütötte fel a fejét. Az Universitas futárt küldött hozzá, hátha a kenőcse az Úr kegyelmével hatásos volna a kórság ellen. Régi barátjától is érkezett néhány sor,

miszerint Tartlau falai mögé barikádozta el magát a járvány elől, mert a nép igen hullott körülötte. Ezekre emlékezett, miközben a kandúr bundáját zsírral kezdte kenni, hosszú, egyenletes mozdulatokkal. A ragály hírére valami miatt Kronstadtnak, a halálnak vette az irányt, és nem északnak. Hallgatta a parazsat.

Háborítatlan utazott, nyár volt, az emberek dolgoztak a földeken. Semmi rendkívülit sem lehetett tapasztalni. Schäsbrich határában találkozott a ragállyal, megfertőződött, és maga sem tudja, meddig feküdt. Halottnak gondolhatták, vagy elpusztulhattak az ápolói, mert egyedül volt, amikor magához tért az egyik házban, a Kokel partján, nem messze a Leprosoriumtól. Nyakáról, hónaljáról és combjáról lehúzódott a daganat. Kétkedően tapogatta magát, és csak nagy sokára kelt fel, vízért. Forgatta kezében a kenőcsös tégelyt. Volt hija, de nem emlékezett rá, vagyis utóvégre arra, hogy a gyógyulásában volt-e szerepe annak a bizonyos penésznek, vagy az egész útja teljesen hiábavaló. Michael Zorkingen felépült a ragályból.

Folytatta az útját. Rég nem esett. A következő balszerencse Rappesben talált rá. Már nem papként, hanem koldusgúnyában, feltűnés nélkül próbált Kronstadt felé haladni a járvány okozta fejetlenségben. Az erődtemplomba menekült helyi kiskirály fogdmegei azonban kinézték maguknak, és a férfi annyit tehetett, hogy próbált életben maradni. Körülállták, lökdösték, török villantak az alkonyatban, és már a földön rugdalták, amikor harangozni kezdtek, és valaki gyülekezőt ordított a falakon belülről. Feküdt egy darabig a vérében. Látta, a maradék lakosságtól egy szinte agyonvert koldus hiába remél segítséget. Egyenletesen lélegzett, és tapogatta oldalán a sebet, mennyire mély, el ne vérezzen. És Michael Zorkingen ítélkezett. Rikoltozás hallatszott, léptek közeledtek, valaki megbotlott és átesett rajta, majd továbbfutott. Szeme sarkából látta az üstököst, melynek tehát az életét köszönhette. Lélegzett. Feltápáskodott, és behúzódott egy megüresedettnek tűnő házba, hogy embert csináljon magából.

Ennek két-három napja. Dorombolt ölében a kandúr, és valami miatt nem ódzkodott a zsírtól. Michael Zorkingen összeszámolta az aszályos napokat, megvolt az vagy negyven is, hogy nem látott esőt. A kutak apadoztak, csak a hegyi forrásból levezetett víz csordogált. Délután egy domboldalról kileste, hogy a templom körüli falakon belül van a maradék állatok legjava, széna és szalma, és hogy a forrásvizet merrefelé vezetik be. A kútjuk már nyilván száraz.

A macska még dorombolt, amikor Michael Zorkingen egy zsákba dugta, majd a sarokba tette. Mélyeket szusszantott, és elindult a Tejút alatt az éjszakába. Felment az oldalba, és szétrúgta a vízvezetéket. Visszajött, lángot vett egy lámpásra, és a zsákkal a hátán a templom falaihoz lopódzott, bújtatva a lángot. Lőrésre vagy hasonló nyílásra emlékezett. Elővette a kandúrt, betuszkolta a lyukba, az fűjt, karmolt, mégis fogta a grabancát kérelhetetlenül, a farkához emelte a lámpást, és a megszírozott bunda fel-lángolt. A megrémült jószág rugaszkodott, és eltűnt a fal mögött.

Michael Zorkingen kiért a házak közül, amikor a penészből készült kenőccsel dörzsölni kezdte oldalát a viszkető varrat körül. Ballagott tovább Kronstadt felé, Tartlau felé, és nem fordult meg a határban, amikor mögötte a táj világosodni kezdett.

*Gugánovity
Gabriella
fotója*

Túlzó terek

Egy készülő ciklusból

Haranghullás, ejtőernyős harangozó.

Túlzó terek, rácsos üregek sora.
Hetesbuszhajtás, rákócziútfa.

Lapos sarkú ősz, kordbársony zajok.

Pinktelen ritmusrandik,
Időgépszerviz, alkatrészlegesség.
Magyarázatokat monitoroz,
Gyanús haladék ez, papírnyugalom.

Karóba húzott remények, tervek,
Filofaxszerű elképzelések.
Egy újabb év, ötvenkétszer
Vasárnap ebédre vadas,
Tésztamártással.

Zajszalag, parkpántlikák,
Hímes bor, pótparolák.
Beleolvasás, rámolvadás.

Tavasztartály.
Falhoz támaszték repedt kerti székek,
Reznált pinceszag.
Virágmagok, zacskós leves zörög.
Tölt a nyár.

Ezermillió karátos napkapás
Felhőszag légvadak
Nápolyikas citromkorong
Tortakrém kiömölve.

Időnként fölbukkan életében valami jobb a mostaninál. Továbbra is
vagyonokat cipel haza hálós cekkerekben, történytárat éhezés ellen. Soha
nem fog változtatni. Még nem elég erős a kényszer, beleolvasztani önma-
gát az e világi gyarlóságok tégelyébe, vagy leereszteni, mint a hűtőszek-
rényt takarítás előtt.

Makacssága fagyott kutya lába
Jó lesz port törölni.

Magukra hagytuk őket bicebóca űrlényeket
Végtelenített képeken újra ketten vannak.
Születés előtt, kirepülés után állapotban.
Azóta csakis késeket kapunk ajándékba.
Gondosan elnyesett villanydrótok útján
Haladunk fintorgó sorokban
Oldalt a póznákra törtfehér betűk vannak festve

Ha más nem

E. T. ha za te le fő nál.

Fülszövet, villanypálca,
Bűvészkok, feltúlzó erő.

Valahogy mindig a rosszá tétel
Cselekszi magát az életet.
Isten mikor elkezdte, kikelet volt.
A teremtés óta ránk esteledett.

Kéz a kézben, öreg üszök,
Mebánt, eltúlzott esküvel
Állítjuk
A sok századik karácsonyfát.

Szegény, bolond nagyanyám
Receptjéből a sütemény

Túrós, káposztás, meggyes pite.
Fakarddal kell szeletelni.
Belévág az ízébe.

A mindenséget vágyta vers bevenni
Egy szem aszpirint, létben oldva
Tovább kell ahhoz menni a végállomásnál

Gyapjas orkán készülóban
Zsírízűg úszik erkélypolc
Nyár végi kalandundor
Az utolsó lángos átússza a Balatont.

Megbocsátásért cserébe sőt adok
Mint az emberek a sőt
Van diótörőd? Ez inkább diónak tűnik
Vagy csupán kemény dió lesz

Két széttett láb a kertben
Netovább voyeurködés
Éjjel piros cipők a lábtörlőn
Ha ott hagyom, elviszi valaki más

Méz és viasz

Menekültek,
Eljutva végre

Pontosan nem tudták, hova,

Nem
Ismert vagy elfelejtett
Helyekre,

Hanem hol béke van,

Remélte és rettegett
Daidalosz és Ikarosz.

Nem volt elég a két láb,
Nem vitt elég messzire.

Az árnyék, ráncolta homlokát
Daidalosz.
Jobb híján azt fogjuk követni,
Így is ránk találhatnak, csak napok kérdése.

Másképpen, apám, fürkészte
Ikarosz az eget.
Még ma elmegyünk.

Lelkesültek,
Forrt a vérük, mint a bor,
Szabadnak, szinte semminek lenni,
A tett szabadságára vágytak
Átívelni a végtelen túloldalára,
Lecsúszni, mintha szivárványon.

Mikor ellökte, Daidalosz
Szíve remegett, mint a kocsonya.
Ikarosz úgy repült,
Mintha viasz és méz
Gyantájába fogott madártollai
Belőle nőttek volna ki.

Végül Héraklész
Találta meg a testét. Nehéz volt,
Pedig több részbe tört.
Vérző árny, mint mindannyian,
Gondolta, miközben eltemette.

Legstabilabb a túlvilág,
Hadész háza, mely
Gyökerek között magasodik.
Valahol végül lennünk kell,
Nem mehetünk örökké
Máshova.

Hol vannak már azok a méhek.
A sürgés, a forgás, miből
A méz és a viasz lett.
A királynő, a kaptár, a gének.
Hadész házában
Csönd és homály a kalitka,
Holtak zúgnak,
Földalatti tenger.

Ikarosz, a szegény fiú
Megtér pihenni,
Hátát, ha tapintja,

Csak sebek.

Ma éjszaka láttam őt

Amikor ma reggel nyolc körül megjöttem a Luitpold parkban tett sétámról, ha egyáltalán sétának lehet nevezni az én sántikálásomat, furcsa levél várt a postaládámban, és visszatérített abba az időbe, amikor a hegyvidéki szlovén tartományban teljesítettem szolgálatot. Egy számomra teljesen ismeretlen ember, bizonyos Franc Gorisek érdeklődött, tudok-e valamit a háború alatt eltűnt házaspárról, Veronika és Leo Zarnikról.

Rossz kedvem lett ennek olvasván. Ugyan mit tudhatnék? Két éve már, hogy a házaspárt utoljára láttam, és én mondjam meg, hová tűntek, mi történhetett velük?

Feleségem a munkahelyén volt, a fiam ki tudja, hol, én meg szokás szerint egyedül az üres délelőtti lakásban, egy korán őszülő ember, aki nem jó már semmire. Kivéve hogy tejet hozzon meg kenyeret, majd sétálni menjen a Luitpold parkba, visszajöjjön a Brunnerstrassén, és elnézegesse a szorgoskodókat, akik lerombolt otthonaikat hozzák helyre. Aztán nekilát az egyetlen hasznos műveletnek, amire még képes: az ebéd főzésnek ugyanis.

Ez a délelőtt más volt, kezemben tartottam a levelet, amelynek láttán különös izgatottság fogott el. Őrizkedem tőle, mi, a háború túlélői őrizkedünk ezektől az emlékektől. Abból az időből minden szép eseményhez társul valami szörnyűség, jobb, ha nem jön elő semmi, sem szép, sem szörnyű, a sántikáló séta, az újságolvasás, az ebéd főzés untilg elég. És a fiatalok iránti csodálat, a legtöbbször nő, akik hosszú láncban adogatják a téglát egymásnak. A történetek romokból sarjadnak, az élet feltámad, megy tovább, ami történt, megtörtént, amit betemettek a bombák meg a belövések, az be van temetve.

To noč sem jo videl. Modrijan, Ljubljana, 2010. Magyarul a L'Harmattan Kiadó gondozásában fog megjelenni.

Habár a városra még pár hónapja is bombák hullottak, ez már a múlté, és mind, akik ebben a szerencsétlen háborúban részt vettünk, holnap már a múlt emberei leszünk. Én már ma is az vagyok, ezért nem akarok emlékezni. A múltat és az én emlékeimet befedi a feledés fátyla. A hajam őszül, pedig öt éve ennek még nyoma sem volt. És ha a tükörbe nézek, tudom: az élet a másik oldalra pártolt, ahol ott az összes halott bajtársam, aki elesett az ukrainai mocsarakban és Szlovénia sáros erdei útjain, amelyeken a rejtékhelyekről csapódtak be a partizánok lövései, szétzúzták az autók ablakát és az emberek arcát meg Lombardia síkságain, negyvenöt tavaszán, visszavonulóban az Alpok felé.

Akkor kaszált és aratott a halál, majd elment, hogy máshol álljon lesbe. Akkor mégsem éreztem úgy, mint most, amikor tudom, hogy a halál énbennem van, a testemben, amely sántikál ide-oda a lakásban, vagy a reggeli sétán. A parkban kora reggel énekelnek a madarak, és amikor hazaérek, már zümmögnek az augusztusi rovarok, az utcán fiatalok szorgos kezei rakják össze a téglákat és a gerendákat, ablakokat és ajtókat építenek be, nevetést, biztató kiáltásokat is hallani.

Mindenütt élet sarjad, belém viszont beköltözött a halál, túl sok haladoklót láttam ahhoz, hogy most örülni tudnék ennek a nyárnak, amikor minden újrakezdődik, az emberhalál patkány módjára befészkelte magát a gondolataimba, mihaszna, ha nem akarok emlékezni a háborúra, a Wehrmachtnál töltött átkozott évekre, semmire. Felébreszt éjnek évadján, és tudtomra adja, hogy minden lélegzet, minden sántikálás a fürdőszobáig meg vissza az ágyig csak annak ürességébe vezető út. Nem ismertem a halált, amikor messzi országokban ott volt a közvetlen közelemben, ma ott van a lehullt levelekben a reggeli sétán, a porázon vonszolt öreg kutya szemében.

Veronika, aki után a levélben érdeklődnek, egy, az úton elgázolt béka fölé hajolt, nézzék ezt a szemet... mondta egy reggel Podgorskón, a halastó mellett: maga folyton a halál és az élet között él. Hallottuk a lova nyerítését az istállóból, épp kelt a nap, társaságban töltött hosszú, vidám éjszaka volt mögöttünk, ő meg a hirtelen felismerésre, hogy az élet mulandó, olyan volt, mint a gyermek, aki elcsodálkozik mindenben, ami körülötte történik, a katonákon, az egyenruhákon, a gyilkoláson, az elgázolt békán. Két éve próbálok elfelejteni az egészet, őt is, habár sokáig kísértett alakja abból a reggelből, Veronika jelenléte, hangja, sportos lépései, nyugodt, szinte mozdulatlan pillantása a hajnali napsugarakban.

A levél azonban itt volt ezen az augusztusi reggelen, választ követelt, nem kívánt izgalommal öntött el. Szemem előtt megelevenedett a napsütötte zöld tájék a hegyek alján, a tágas, termékeny földek, a fehér út és mi

hárman az autóban, utánunk a porfelhővel. Az a vasárnap délután volt ez, már szinte estefelé, amikor elgázoltuk a békát.

Negyvenkettő augusztusa, talán szeptember eleje. Meleg vasárnapi késő délután hajtottunk a várkastélyuk felé, Leo vezetett, mellette ült Veronika, én utaztam a hátsó ülésen. Kranjban vettek fel, Ljubljánából jövet. Azon a vasárnapon nem volt kocsim, felhívtam Leót, csak értesíteni akartam, hogy nem jöhetnek a vacsorára, mert nincs mivel. Veronika jelentkezett: semmiség, mondta, mi majd felvesszük, és együtt megyünk fel. Zongoraművész jön hozzánk, Beethovent fogunk hallgatni. Némileg tévováztam, mert tudtam, hogy a parasztok rossz néven veszik, ha német tisztet fuvaroznak. Egy éve még elég szépen fogadtak bennünket, most viszont görbe szemmel néztek ránk, a hatóságunk nem működött a legokosabban, meg a háború kimentele is bizonytalanná vált. Rossz hírek jöttek Oroszországból, Afrikából.

Leo megértette volna, Veronika azonban a holdon élt, a politika nem érdekelt, a háború messze volt valahol Oroszországban, mi többé-kevésbé ideiglenesen tartózkodtunk az országukban vagy véletlen folytán – ezt mondják háborús menetrendnek; ha majd az egésznek vége lesz, képeslapot küldünk egymásnak. Mondtam, hogy visszafelé sem lesz fuvarom, és ott kell lennem a reggeli viziten. Apróság, mondta Veronika, megalszik nálunk, és reggel visszavisszük a betegeihez.

Neki időnként nem lehetett ellentmondani. Nem tudom, miért gondoltam akkor erre az útra, már negyvennégyben, amikor Olaszországban megtudtam, hogy eltűntek Podgorskórol, ő és a férje. Csak a béka miatt?

Most újra élenken felidéződött az az utazás, a motor egyenletes zúgása, a kellemes alkony hosszú árnyékai.

A nyugodt autózás közben Veronika hirtelen felkiáltott, odanézz, egy béka. S egy pillanat múlva elgázoltuk. Megállította az autót. Leo lefékezett, Veronika kiszállt, a férje rámnézett a válla felett: ez ő. Néha kissé furcsa. Veronika visszament az úton és leguggolt az elgázolt békához. Egy darabig vártunk, aztán kiszálltunk mi is, rágyújtottunk, és odamentünk. Úgy látszott, mindjárt sírva fakad. Szegényke. Átment rajta a kerék.

Bár meg volt rendülve, a parányi test anatómiája izgatta, aki azt akarta, hogy mi is megértsük, ami történt. Nézd, mondta Leónak, ezek itt a belei. A gyomra meg a hólyagja szétpattant szegénykének. De itt, a kis combján láthatóak az izmai, amelyekkel el szokott rugaszkodni.

Leo vállat vont, Veronika felállt. Hajolj le, hát nem látod?

Leo türelmesen odahajolt, hogy a kedvére tegyen. Nézd, suttogeta, ez a szem néz, még egészen eleven. Aztán felém fordult: mondja, doktor, már

semmit sem tehetünk? Nem is tudtam, kérdés-e ez vagy állítás. Tréfára vettem, nem vagyok állatorvos, mire ő szúrós tekintettel végigmért, majd visszament a kocsihoz.

Egy pillanatra rosszkedvem lett. Annyi mindent láttam már, szétlőtt hasból kiömlő emberi beleket és emberi szemeket, amelyek még éltek, egy pillanat múlva pedig halottak voltak.

Mindenképpen fölöslegesnek találtam, hogy valaki egy elgázolt béka miatt csinálja a felhajtást, és meg is sértődjék, mivel a többiek nem osztják az érzéseit.

Akkor már majdnem egy éve tartózkodtam Felső-Krajnában, a megvert és szétesett Jugoszlávia alpesi részében. A vidék az első pillanattól az otthonira emlékeztetett, a hegyláncra a tavaink felett.

Azután, hogy a Dnyeper menti mocsarakban egy orosz srappel széttepte a térdszalagjaimat, egy ideig mindenféle katonakórházakban tengődtem, a kollégák összefoltoztak, majd hosszú vonatozás után hazakerültem Bajorországba, szanatóriumba. Egy hónap elteltével már jártam, még ha a háború végéig sántítottam is. A díszlépést már nem tudod kivágni a katonai parádékon, mondták a bizottságban, de járni már elég jól tudsz. Ideküldtek. Ahhoz képest, amiben Oroszországban volt részem, a Pripjaty mocsaraiban, itt viszonylag nyugodt volt a szolgálat. Kranjban, a kórházban dolgoztam, a többi orvossal laktam együtt olyanok házában, akiket kitelepítettek a Balkánra, és mindennap elmondtuk, micsoda szerencsénk van! Különösen nekem, az ukrainai mocsarakkal, a sárral, a menetelésekkel, a lövöldözéssel és a csapdákkal, az aknavetőök üvöltő lövedékeivel a hátam mögött. Viszonylag békés volt az élet, beszéltek ellenállókról és a szövetségeseink, az olaszok offenzívájáról az ország nagy déli erdőseiben.

Itt intéztek nagy támadást valamelyik állomásunk vagy járőrünk ellen, a megvert jugoszláv hadsereg tisztjei próbáltak ellenállást szervezni, mindhiába. Akkor még nem sokat lehetett tudni a bolsevik bandákról. Néha hoztak sebesültet, de főként töréseket kezeltünk, hólyagokat, ullusokat meg persze szimulánsokat, akik egy kis nyugalomra vágytak a kaszárnyai gyakorlatozás után, és ki szerették volna pihenni az alpesi völgyekben, erdő borította hegyoldalokban való járőrözés fáradalmait. Abban az időben tulajdonképpen úgy lehetett ott élni, mint Németországban, amit akkor még nem pusztítottak el a bombatámadások. A környékben sétálva mozgattam meg a térdemet, a reggeli ködökön át derengő csúcsok bajor hazámra emlékeztettek. Amikor erősebben felsütött a nap, méhek zümmögtek a virágzó földek felett, az emberek szedték a krumplit, a háború messze volt.

Veronikát ideérkezésem után hamar megismertem. Egyik vasárnap délelőtt ügyeletes voltam, amikor egy nőt hoztak be magas lázzal. Nyögött fájdalmában, már kezdett félrebeszélni. Vakbélgyulladást állapítottam meg, és elrendeltem a műtétet. Egy Jeranek nevű fiatalember volt vele, legalábbis így szólították. Megjegyeztem a nevét, mert szokatlanul hangzott, és mivel Jeranekkel később is találkoztam, amikor látogatóban jártam Podgorskón. Azért is jegyeztem meg, mert a kedves hölgy mondta meg a nevét, aki a beteget a kórházba hozta és végig a kezét fogta.

A doktor úr majd meggyógyítja, egész idő alatt biztatom, hogy ne féljen.

Jeranek is itt van, a beteg attól fél, hogy elmegy. Jeranek a vőlegénye, tette hozzá, össze fognak házasodni. Amikor a beteget kivitték a rendelőből, a hölgy kimutatott az udvarra, ott járkált az autó körül a vállas, zömök, fiatal férfi zöld kalapban. Az ott Jeranek, mondta. Jó fiú.

Ez a Jeranek a maga sofőrje?, kérdeztem.

Nem, válaszolta, én hoztam el a beteget. Ő velünk jött, mert szereti a lányt.

Maga autót vezet?, kérdeztem elképedve.

Nemcsak autót. Ha kell, repülőgépet is.

Elmondta, hogy van pilótavizsgája. Sportrepülőkhöz. Jeranek náluk szokott dolgozni. Jeraneknél jobban érdekelt a különös, elegáns hölgy, aki állítólag repülőt is tudott vezetni, amit első pillanatban, bevallom, alig akartam elhinni. És aki berlini akcentussal beszél a németet. Azt mondta, Berlinben tanult. Valami várkastélyban lakik a hegyek alján, a neve Podgorsko. Ljubljana az olasz zónában fekszik, és nem szívesen kel át azokon a szörnyű határállomásokon, amelyeken fegyveresek úgy tapogatták végig az autót, mintha csempészek volnának.

Megkérdezte, mikor jöhet a betegért. Mondtam, hogy egy hét múlva, remélem, minden rendben lesz.

Így ismertem meg az ifjú várúrnőt, rövidesen a férjét is, aki meghívott, látogassam meg őket a podgorskói kastélyban. Podgorskón, a nevét alig tudtam kimondani, megismertem az idősebb úrnőt is, Veronika mamáját, Josipina asszonyt és a serény gazdasszonyt, Jožit, aki Veronika és a család bizalmasaként több is volt gazdasszonynál, megismertem a kertészüket, a kutyájukat, a lovaikat, egy hónap múlva pedig rendszeres vendég lettem a várkastélyban. Nem az egyetlen, mert a várban rendszerint nagy társaság jött össze vállalkozókból, környékbeli elöljárókból, feleségeikből, ljubljana-i művészekből és fiatal hölgyekből, Veronika barátnőiből. Német tisztékbl is, akikkel Leo jó kapcsolatokat ápolt. Kapóra jöttek különféle apró szolgálatokhoz, úti engedélyek megszerzéséhez, hogy Leo gyára zavartalanul működhessen.

Vagyis mindenféle ember menedéket talált az erdős hegyoldal aljában, a normális, civil élet érzését a nagy háború közepette. Veronika hálás volt, amiért megoperáltam azt a fiatal parasztnőt, doktor úrként mutatott be sokáig, aki meggyógyította Jeranek menyasszonyát, talán nem így mondta, talán a nő nevét említette, nem emlékszem.

Még egyszer belebotlottam Jeranekbe negyvenkettő végén, talán novemberben, már jégvirágok borították az ablakot. Leo hívott fel a rendelőben, hogy szívességet kérjen. A rendőrség lecsukta egy munkásukat, a partizánokkal való együttműködés gyanújával. Ő a tűzbe tenné érte a kezét, mert békés, lojális ember az illető, aki nem foglalkozik politikával. Valami háromszáz embert vittek be, biztosan vannak köztük ártatlanok, Jeranek bizonyosan az. Azt mondtam, nehéz ügy ez, különösen, ha a Gestapo is benne van, azzal mi sem szívesen kerültünk kapcsolatba. Ekkor átadta a telefont Veronikának. Arról a fiúról van szó, aki vele volt, amikor elhozta a kórházba ennek vakbélgyulladásos menyasszonyát. Emlékeztem, hogyne, első találkozásunkra. A menyasszony nagyon szomorú, meg van rémülve; ő, a fiú szülei, mind nagyon hálásak lesznek, ha tehetek valamit, és ő, Veronika sem fogja ezt nekem soha elfelejteni. Tétovázva tettem ígéretet, hogy megpróbálok valamit. Ha nem Veronika szól kérő, ugyanakkor visszautasíthatatlan hangján, biztosan nem teszek semmit. Telefonáltam Wallnernek, ennek a hideg embernek, akivel addig alig beszéltem. Azt felelte, személyesen intézzem. Orvosi köpenyemben hajtottam a kórházból a Gestapo székházába.

Wallnert az udvaron találtam, amint kiszálltam a kocsiból. Már ott mondtam neki, azoknak a fiataloknak egyikéről van szó, akiket a letartóztatottakkal együtt tartanak fogva, személyesen jól ismerem. Volt ebben egy kis hazugság, mert azután is, hogy Veronikával elhozták menyasszonyát a kórházba, láttam néhányszor a várban, de hogy személyesen és jól ismertem volna?

Wallner hidegen bámult, és figyelmeztetett, hogy ne avatkozzam biztonsági kérdésekbe. Már visszakozni akartam, ám elképzeltem, hogyan kerülök Veronika szeme elé. Nem lesz könnyű szomorú, talán kétségbeesett szemébe nézni. Még súlyosabb fegyvert vettem be meglehetősen kockázatos állítással. Azt mondtam, hogy a német Reich katonájaként álllok jót ezért az emberért személyesen, a tiszti becsületemmel. Ha a tiszti becsületéről van szó, mondta gúnyosan Wallner, akkor megpróbálunk valamit. Megadtam a letartóztatott adatait. Pár napon belül kiderült, hogy valóban tévedés történt, Jeranek kiszabadult.

Nem volt könnyű. Wallner veszedelmes, hideg ember volt. Amíg az udvaron álltunk, az ablakok mögül félelmetes ordítás hangzott fel, amit hosszú üvöltés követett.

Elhallgattunk, Wallner csak nézett üres, világos szemével.

Jól tudtam, mi történik, kihallgattak valakit. Az egyik letartóztatott ordított, majd a kihallgatója üvöltött dühösen. Tudtam, hogy bikacsökkel vallasznak.

Ismertem a kihallgatás következményeit, néha hoztak embereket a rendelőbe, hogy összevarrjuk, befoltozzuk és bekötözzük sebeiket.

Ha kiderülne, hogy hazudtam Wallnernek, én is a kihallgatószobában, vagyis a kínzókamrában találhattam volna magam.

Örültem tehát, hogy miután az olasz Badoglio fegyverszünetet kötött a szövetségesekkel, Wallnert Triesztbe vezényelték.

Így nem jöhetett rá, hogy Jeranek pár hónap múlva eltűnt a várból meg a falujából is. Valószínűleg beállt a partizánok közé.

Szerencse rám meg a tisztí becsületesemre nézve, talán Leo számára is, aki tűzbe tette volna a kezét azért a parasztfúért. Jeranek mentése közben nem hittem, hogy nem ártatlan emberért szavatolok. A német tisztí becsületesemmel.

Azon a napon, amikor ott filozofáltunk az elgázolt béka felett, új zongorát szállítottak a várba. Az ebédlőből egyenletes, kissé suta hangok hallatszottak, maga a művész hangolta a zongorát. Este aztán érkezni kezdtek az autók. Ajtócsapkodás hallatszott, a mi tisztjeink szálltak ki fényesre suvikszolt csizmáikban. Ilyen sokan leszünk ma vacsorára?, kérdeztem Veronikát. Kacagva mondta, hogy egyesek meghívták magukat. Unatkozna az idegen országban, mondta. Ljubljánából is jött pár vállalkozó meg néhány helybeli: falusi bírók, helyi politikai nagyságok. Nem emlékszem már, miért voltak olyan sokan azon az estén, talán Leónak volt születésnapja, vagy csak meghívta őket, mert a háború alatt is folyó üzleti ügyeihez kellett a jó kapcsolatok.

A zongoraművész, akit Vitónak szólítottak, Beethovent játszott a vacsora után. *Mondscheinsonate. Sonata quasi una fantasia.* Ültünk a félhomályban a mezeivirág-csokrok között, ezek izzottak meleg színeikkel mindenütt a helyiségben, az ablakok nyitva voltak, esti hűvösséget leheltek a közeli erdő fenyői. A művész keze táncolt a billentyűzeten; a szonáta halk és éles futamai úsztak a helyiségben, emlékszem, egészen el voltam ragadtatva. Melankolikus adagio. Ha nincsenek egyenruhák az ebédlőben, azt gondolom, hogy sehol a világon nincs háború, hogy talán az én drága Münchenemben vagyok, a Konzerthalléban, vagy egy elvarázsolt szigeten, egy idegen országban.

Veronikára néztem, mélyeket lélegzett, mint akit a zene teljesen áthattott, emlékekkel töltött el, messze múlt élményekkel, arra gondoltam, néhez lehet a szíve, talán sírva is fakad. De nem ez történt. Amikor az utolsó

ütemek is elhangzottak, pár pillanatig maga elé nézett, majd felcacagott, mint egy boldog gyermek, odament a zongoristához, és megölelte.

Feledhetetlen este volt. Éjszaka tulajdonképpen. A koncert után a vendégek többsége elköszönt, a nyitott ablakon át hallottam, amint a búcsúkonyak után jó hangulatban tréfálkozva ültek kocsiba. A közelből érkezett szlovén vendégeket Leo sofőrje fuvarozta haza. Leo is elköszönt, majd felment az emeletre. Azt mondta, reggel Ljubljánába kell mennie, hétfő lesz, és sok az intéznivalója. Engem el tud vinni Kranjba, ahogyan megbeszéltük.

Nem tudom, ma éjszaka, annyi év után, miért nem megy ki a fejből az elgázolt béka. Az a semmiség akaratom ellenére az emlékezetembe furakodik. Mindenféle történt a háborúban, de nekem a postaládában talált levél olvastán az elgázolt béka jut az eszembe meg az anyyira élő, habár már holt békaszem.

A levelet Grazban adták fel egy héttel korábban a postai bélyegző dátumánál. Vagyis a körülményekhez képest a posta elég jól működik, mint egyébként a háború alatt is. A levélen viszont jóval korábbi, május huszadikái dátum volt. Ez nem mást jelent, mint hogy a levelet Szlovéniában írták, valahogy átvitték a határon, most itt a levél, amelyben a Zarnik család nevében érdeklődik bizonyos Franc Gorisek, tudok-e valamit Leon, azaz Leo Zarnikról és feleségéről, Veronikáról. Vajon az akkor Oberkrainhoz csatolt Karintia tartományban teljesített szolgálat idején tudomásomra jutott-e valami eltűnésük körülményeiről, főként következményeiről. Régies németiséggel íródott a levél, a feladó neve szinte bizonyosan fiktív volt. Kétkedtem, hogy rokon volna a levél írója, aki ezekben az időkben nem adhatja ki, hogy kapcsolatba lép egy német tiszttel, egy megszállóval, egy nációval, ahogyan most mindünkre rásütik. A család, amely felhatalmazta, hogy nálam érdeklődjék, tudni szeretné ugyanis, hogy az eltűnt személyek életben vannak-e, mivel semmi adatuk sincs róluk.

Honnan tudhatnám, mi történt Leóval és Veronikával?

Negyvennégy februárjában, amikor megtudtam, hogy elvitték őket a partizánok, Lombardiában voltam, ahol a Salo Köztársaság harcosaival készültünk visszavágásra az előre törő szövetségesek ellen. Már nem számított a térdserülésem, küldtek bennünket ide-oda, a nagy események mellett az én bicegésem semmiség volt.

A hírt a parancsnokságról hozta egy tiszt, akit akárcsak engem, Krajnából küldtek ide néhány hónappal később. A levelet író Franc Gorisek mégis hozzám fordul, mert az eltűntek rokonai tudják, hogy jóban voltam a házaspárral, sokszor meglátogattam őket Leo Zarnik podgorskói kastélyában. Ha lehetséges, én érdeklődjem a rendőröktől, akik akkor teljesítettek

szolgálatot a tartományban, és leszerelésük után most esetleg Bajorországban tartózkodnak. Talán valamelyikük emlékszik, hogy az elfogott partizánokból esetleg kiszedtek valamit az eltűnt házaspárról, amelyről annyit tudnak, hogy negyvennégy januárjában ment el egy partizánegységgel, és nem tért vissza Podgorskóra. Az udvarias frázisokkal teletűzdelt levél végén még annyi áll, hogy nagyon aggódnak, és „az idős hölgy”, akire még bizonyára emlékszem, Veronika édesanyja különösen le van sújtva. Anynyira megviselték a történetek, hogy alig lehet a szavát venni. A kastélyban lakott a háború végéig, és várta, hogy visszajöjjön a lánya. Josipina asszony, akinek férje korán elhalt, most egyedül él Ljubljánában, az ablakában ülve várja a lányát. Nagy segítség volna a számára, ha megtudná az igazságot, legyen az bármi is.

Az ön barátai, tette még hozzá a levél írója, jó emberek voltak, és mint ön is jól tudja, nem működtek együtt a megszálló hatósággal. Szép, gondoltam magamban, hogy nem működtek együtt a megszálló hatósággal, de akkor miért kérdezik róluk a megszálló hadsereg tagját, még ha csak katonaoorvos volt is az illető? Miért nem kérdezi Gorisek úr az új hatóságot, az övékét, az ő hadseregük tagjait, akik elvitték a házaspárt? Tudtam persze, hogy ez lehetetlen, csak az ügyetlenül megfogalmazott utóirat kavart fel kissé: a doktor úr gyakori látogatásai, a német egyenruha a megszállókkal való együttműködés gondolatára juttathatta a partizánokat, s ezzel akaratlanul is hozzájárulhatott a Zarnik házaspár elhurcolásához, talán meggyilkolásához is. Ezért hálásak lesznek a válaszáért, amit küldjek *poste restante* Grazba, postafiók száma mellékelve.

Mit válaszoljak?

Mi volna az én bűnöm?

Részemről ez a dolog le van zárva. Elhatároztam, hogy nem fogok válaszolni a levélre, és többet nem foglalkozom vele. A háborúnak vége, az én lerombolt Németországomban is anyák bolyonganak, eltűnt személyek után érdeklődve, itt is az ablakban ülve várják a fiaikat. Vagy feleségek a férjüket. Nem az én dolgom, hogy mi történt két személlyel odalent Krajnában, amely megint Jugoszlávia, most kommunista. De az a buta mondat, az utóirat, miszerint az én gyakori látogatásaim a német egyenruhában hozzájárultak volna ehhez, az utóirat utánam jött, behatolt oda, a szív közelébe, ahol fellépett a szorongással járó veszélyes szűrés, ahol már úgyszólván ott rágsált az a patkány, amely rág mindvégig, legyengíti a testet, lelassítja a gondolatot, őszbe csavarja a hajszálakat.

Összeszedtem a papírfecniket a szemétkosárból, összeraktam és újra elolvastam a levelet. Gondolkodni kezdtem, van-e az ismerőseim között rendőr, aki odalent szolgált, és ha igen, bizonyára hallgatott ki valamilyen

banditát. Wallnerre gondoltam, aki Kranjban lakott, velem egy utcában, nála sikerült kimentenem a fogdából, talán a koncentrációs táborból is Jeraneket, aki alkalmi munkás volt Podgorskón. De Wallnert, ezt a rideg embert, aki úgysem árult volna el semmit, széttépte egy aknavető lövedéke Trieszt környékén, egy karszti erdőszélen. És ha ismert is valakit, pont ő akarna arról beszélni pár hónappal a háború befejezése után, hogyan hallgatott ki partizánokat a Gestapo pincéjében? És ki bízott volna meg bennem, az egykori katonaoorvosban? Végül is honnan tudjam, ki ez a Franc Gorisek, miért higgyem el neki, hogy valóban a család számára és az idős hölgy iránti sajnálatból gyűjti az információkat?

Annyit tudok csak, hogy valóban nem barátkoztak úgy senkivel a vár látogatói közül, ahogyan velem. Veronika Berlinben tanult, s egy reggel azt kérdezte, mit gondol, milyen most Berlin, a Spree folyó partja? Abban a pillanatban, amikor visszagondoltam a hajnalra, a nappal és az éjszaka közti időre, amikor ott álltunk Veronikával a víz mellett, a vár alatti halastónál, mintha az élet és halál között álltunk volna, megjelent a szemem előtt Veronika estélyi ruhában, ruganyos, sportos járásával a vendégek között, Veronika férfiingben, feltúrt ujjal, amint kivezeti a lovat az istállóból és odainteget nekem, Veronika a halott béka fölé hajolva, hogy néz ez a szem, hiszen még él. Úgy néz ránk, hiszen még él. Mi a helyzet, doktor, már semmit sem lehet tenni? Nem, itt már semmit sem lehet tenni.

Bár Veronika mindig megjelent előttem, amikor béke lett Lombardiában, amikor elcsendesedtek a fülsiketítő robbanások vagy a közelgő bombázókra, vadászgépekre figyelmeztető szirénazúgás.

Még a hangja is elkísért, jól hallottam a csend pillanataiban. Szerelmes lettem volna belé? Bizonyos módon igen. Magányos voltam, és ő csodás jelenség volt a vad idők közepette. Amikor megismertem, odalent csodálatos békesség uralkodott, madarak daloltak a fákon, méhek zümmögtek a virágzó hajdinaföldek felett. Egy zongoraművész, azt hiszem, Vitónak hívták, Beethovent játszott. A festő részegen hortyogott. A férjét tiszteltem, a magam módján kedveltem őt, ezt a komoly, mindig kifogástalanul öltözött férfit, de Veronika társaságára vágytam, erősen.

Tulajdonképpen ő az egyetlen derűs, szinte izzóan derűs emlék a háborús időkből, minden egyéb a hadiszereplvények, utazások ide-oda a kontinensen keresztül, katonakórházak a nyögő sebesültekkel, az utolsó évben az Olaszországban agyonlőtt túsók, amint kihúnyó, már kilehelt életük utolsó jeleit tapintom a pulzusukon. És most én volnék a felelős valami Franc Gorisek utóirata szerint a történekekért, én volnék közvetve felelős a halálukért? A férjéért is. De ha Leo össze is jött német tisztekkel, mert a gyár érdekei így kívánták, ha közben is járt náluk a környező falvak lakói-

ért, akiket különben börtönbe, koncentrációs táborba hurcoltak, sőt agyon is lőttek volna, ha ő ilyenképpen akaratlanul is, még ha a partizánok szemével nézem is a dolgot, belement olyasmibe, amit politikának nevezünk, ha ez azt jelenti, hogy maga hívta ki a sorsot fegyveres éjszakai látogatók képében, miért kellett elhurcolniuk őt is?

Miért őt, Veronikát is?

Azokban az években senkivel sem találkoztam, aki távolabb lett volna a háborús eseményektől, mint ő. Lovak, falusi esküvők, ljubljanai festők és költők, a cselédek és a szakácsnők élete, minden fontosabb volt számára, mint az események, amelyekről gyakran beszélgettünk az Oroszországból vagy Afrikából érkező hírek kapcsán meg a hazai lázadókról is, akik a mi menetoszlopainkat támadták a magányos hegyi utakon, vagy rendőrállomásokat gyújtottak fel.

Ezeket a témákat nem szerette, többnyire felkelt az asztaltól, ha politikáról, fegyverekről, háborúról kezdtünk beszélni. Ma sem tudom, vajon unta-e ezeket a témákat, vagy így talált sajátos túlélési módot a veszedelmes időkben. Gyűlölt minden erőszakot. Amikor a vadászok visszatértek, megrakodva a kilőtt vaddal, nem várta őket az udvaron. Az ablakban állt, és szomorúan csóválta fejét a leölt állatok láttán. Még az elgázolt béka is felzaklatta. Talán csak félt és semmi közösséget nem akart ezzel a rettenetes korról. Mégis közösséget vállalt azokkal, akik akarva-akaratlanul mélyen belefolytak az eseményekbe.

Tulajdonképpen amíg ezt az egyenruhát hordja, maga egész idő alatt az életet dicsőíti és a halált látja. Néztem a napot, néztem a holdnak a szántók fölött függő sápadt sarlóját. Élet és halál között, gondoltam, mindnyájan így élünk, éjszaka és nappal között, mint most. Többet nem érintettem meg, pedig nagyon kívántam. Érinthetetlen volt. Vonzó, de érinthetetlen.

Ilyennek marad meg az emlékezetemben.

Ma éjszaka látom őt.

Érzem a jelenlétét, holott sosem érintettem meg másként, mint hogy kézen fogtam, úgy érzem őt, mintha még mindig itt volna.

Képtelen vagyok arra gondolni, mi történt velem, mit tettem velem, képtelen vagyok.

Erre a levélre sem fogok válaszolni. Még egyszer összegyűjtöttem, majd meggyújtottam a papírfecniket. Néztem a hamutartóban fellángoló kis tüzet. Rágyújtottam. Most fekszem, és a mennyezetet bámulom. Hamarosan reggel lesz. Egy újabb. Még egy, aztán megint este. Aztán egyszerre itt lesz az éjszaka, amikor az a patkány elrágcsál a szívemig vagy az agyamig, és minden borulni készül, oda, ahol vége mindennek. Halom a villamosok csengetését. Hamarosan reggel lesz. Egy újabb, aztán

este. Majd egyszerre itt lesz az éjszaka, amikor az a patkány odarágja magát a szívhez vagy az agyhoz, és minden borulni készül, majd bedől, oda, ahol mind bevégezzük. Hallom a villamosok csilingelését. Reggel lesz. Az egyik oldalon sütni fog a nap, a másikon ott függ a hold utolsó negyede.

Olyan időket élünk, amikor csak azokat tisztelik élve vagy holtukban, akik készek harcolni, sőt halni is a közös eszméért. Így gondolkodnak a győztesek és a vesztesek. Senki sem értékeli azokat az embereket, akik csak élni akartak. Akik szerették az embereket, a természetet, az állatokat, a világot, és ezzel együtt élve boldogok voltak. A mai időkben ez túl kevés.

És bár azok közé tartozom, akik harcoltak, még ha le is győzték őket, én tulajdonképpen csak élni akartam. Hogy ennek van értelme, a háború alatt fedte fel nekem az a kíváncsi, vidám, az egész világra nyitott és kissé szomorú hölgy, akivel abban a közeli távoli országban találkoztam. Veronika. Csak élni akart, önmagával összhangban és csak érteni akarta magát meg a körülötte élő embereket. És megölték őt. Semmi adatom nincs arról, hogyan tették, ahogyan anyjának sincs, aki még mindig várja. Számomra azonban nyilvánvaló, hogy ez történt. Amikor megtörténik valami, az emberek tudni szeretnék, hogyan történt. Az a Gorisek is ezt tudakolja, Veronika mamája, amikor értesül majd a haláláról, ugyancsak ezt fogja tenni. De a háborúban nem kellett mindig jó ok arra, hogy megöljenek valakit. Nem tudom elfogadni azt a gondolatot, hogy halálát egy német orvossal való kapcsolata okozta volna. Netán szimpatizált velünk? Egyszer elmondta, hogy a háború alatt két hónapra visszatért Berlinbe, egyetemi tanulmányainak színhelyére. Egyetemi barátnője hívta meg. Berlin még békés volt, a borzalmak jóval később jöttek. Elképzelem, ahogy ott sétál a Spree partján, és eljár a múzeumokba az Unter den Linden környékén. Elmondta, hogy mentőautót vezetett Berlinben. Önkéntesként. Nem volt, aki a betegeket szállítsa. Nem volt ebben politikai meggyőződés. Ha bennem nem volt, aki a sebesülteket foltoztam Ukrajnában, Krajnában és Itáliában, hogyan szimpatizált volna ő a mi nagy és örült háborúnkkal? Elképzelem, hogy a hazájában ezt rossz néven vették volna. De hogy ezért megölték volna? Talán.

Alig fél éve múlt, hogy a friuli síkságon át vonultunk vissza Ausztria irányába. Tavasz volt, de a távolban, ahová tartottunk, ott ragyogtak a sziklás csúcsok, az Alpok behavazott fehér csúcsai. Tudtuk, hogy minden a vége felé tart, és amikor átérünk, talán már mindennek vége lesz. Akkor az egyik, fákkal ritkásan övezett kanyarban lövések zúdultak ránk. Helyi fegyveresek gyöngécske támadása volt ez, akik csak a háború vége felé vették a bátorságot, vagy az utolsó pillanatban akartak csatlakozni a

győztesekhez, és csapdát állítottak a visszavonuló német kocsioszlopnak. Nem volt semmi különös, a lövöldözés abbamaradt, mihelyt leugráltunk az autóról, görnyedt alakokat láttunk a fák között szaladni, majd eltűnni a sűrű bozótban. Katonai szempontból teljesen jelentéktelen eset volt, különösebb kárt sem okoztak, csak egyik katonánkat lőtték seggbe, amikor lefelé igyekezett a platóról, fertőtlenítettem a sebét, golyó nem maradt benne, s az üldözésből visszatérő katonák elélcélődtek az illető fehér ülepének a rovására. Azt gondoltam, folytatjuk az utat, de pisztolyával hadonászva odarohant hozzánk egy fiatal hadnagy.

Hullarabló gyáva népség, ezért megfizetnek!

Továbbindultunk, és megálltunk egy kis faluban, két-három kilométerre az úttól. A hadnagy megparancsolta, hogy állítsák elő minden házból a férfiakat a faluban, ha ugyan annak lehetett nevezni azt a pár házat, amelyhez még templom vagy kocsmá sem tartozott. A katonák kettesével, hármásával széteszolttak a házak között, és húsz perc múlva kezdtek visszatérni az elfogott parasztokkal. Szerény volt a termés, nemcsak a falu kicsinyisége, hanem amiatt is, hogy a fiatalabb férfiakat már rég magukkal hurcolták az erre átvonuló különféle hadseregek. A még mindig paprikás hangulatban lévő parancsnok elé csak néhány rémült öregembert taszigáltak a katonák. A hadnagy tolmácsot hívott, majd a vének értésére adta, hogy agyonlövik őket a német fegyveres erő elleni támadás miatt. Az öregek reszkettek, láttam, hogy az egyik bevizelt. Felállították a kivégzőosztagot, a kiszemelt katonák lassan, szinte kelleetlenül sorakoztak fel. Nem együttérzésből, az együttérzés ott maradt valahol az ukrain mocsarakban, negyvenegyben, hanem az egyetemes értelmetlenség láttán, amiért most ezeknek az öregeknek kell életüket veszteniük itt, ezen a tavaszi napon, a napsütötte hófehér hegyek díszlete előtt. Az eldördülő sorozatra négyen tüstént elestek, az ötödik állva maradt. Az volt, amelyik bevizelt. A tűzparancsra hadonászni kezdett, előre görnyedt, a golyó a fejét súrolta, vér öntötte el az arcát, de állva maradt és élt. A hadnagy odahívott, hogy megállapítsam a földön fekvők halálát. Kiugrottam az autóból, fogtam az orvosi táskámat is, nem tudom, miért gondoltam, hogy az öregnek majd bekötöm a fejét. A sorozat eldördült.

Ezzel mit csináljunk?, kérdezte a hadnagy, és a rémülettől teljesen megzavarodott embert nézte, aki járkálni kezdett le-föl, ügyetlenül téblábolt a földön heverő holttestek körül, a fejét tapogatta, majd csodálkozva nézte tulajdon véres kezét.

Mindnyájan hallgattunk. A hadnagy azt mondta a tolmácsnak, maradjon vesztve az öreg, hogy agyonlőhesse. Nem tudom, a tolmács szó szerint fordított-e, de az öreg abbahagyta a járkálást. Térdre parancsolták. Az apó

letérdelt, nehézkesen, mert láthatóan fájt a térde. A hadnagy hozzá lépett, elsütötte a pisztolyát, és hátulról belelőtt az öreg véres fejébe. A koponya szilánkjeival elegyes vér a kezére fröccsent. Lassan odamentem, hogy azon az öreg testen kitapogassam a pulzust, de a katonák már ugráltak fel a teherautókra, mire én is megfordultam és kocsiba ültem.

Egész testemben remegtem. De nem amiatt, amit az előbb láttam. Hanem mert nem szóltam egy szót sem. Ordítanom kellett volna, hogy ennek semmi értelme. Magasabb volt a rangom, a hadnagy talán engedelmessékedett volna, bár ő volt az egység parancsnoka, én csak orvos voltam, aki az egészségügyi egységnek, azaz két öreg ápolónak parancsolhatott. Ha a katonák előtt ráordítok, ez az örült képes, és nekem szögezi a pisztolyt. Legalább félre kellett volna hívnom, hogy négy szemközt beszéljek vele.

De nem tettem semmit. Megijedtem. Közvetlenül a háború vége előtt nem akartam összeakaszkodni ezzel a feldühödött, agresszív fiatalemberrel. Ő is tudta, hogy vége. Éppen ezért bősítették fel azok a lesből leadott lövések. Megalázzónak érezte, hogy most, az országból már kivonulóban öldössék a katonáit. Habár csak egyet találtak fenéken. Fejbe is találhatták volna, annyira nem tudtak löni. A katonák felugráltak a teherautókra, még jártak a motorok, le sem állították őket, csak megálltunk, megöltünk néhány embert, és mentünk tovább. Ha valamikor, akkor tennem kellett volna valamit, legalábbis világosan kifejezni az egyet nem értésemet. De nem tettem semmit. Ez az eset gyakran felébreszt álomból. Nemcsak a tettei kísérik az embert, hanem a mulasztásai is. Az, amit nem tudott, de próbálhatott volna megtenni.

Az ablakból néztem a fiatal hadnagyot, a kezét mosta, egy kannából folytatta rá a vizet egy katona. Akkor biztosan nem gondolta át, hogy közvetlenül a vég előtt terhelte meg a lelkiismeretét öt öregember megölésével egy út mentén, a friuli síkságon. Talán ma eszébe jut, ahogyan nekem is eszembe jut, amit nem tettem meg. A kocsioszlop elindult a havasok felé. A kocsiaablakból láttam, hogy nők és gyerekek szaladnak oda egy házból az értelmetlen halál színterére.

Ilyen a halál. A békáé, amit elgázoltunk egy napos vasárnap délután Leo, Veronika meg én. Milyen lehetett az ő halála, Veronikáé negyvennégy hideg januárjában, a vár fölötti erdőben vagy másutt azokban a hegyekben? Vajon mondta-e ott valaki, hogy nézd ezt a szemet, még mindig él, még él? Az ő eleven, mindig örömteli szeme talán kétségbeesve és üresen meredt a behavazott fenyők csúcsaira, nem sokkal a negyvennégyes újév után, talán a havas fenyőcsúcsokat látta utoljára, mielőtt kihunyott. Azokat a fenyőket, amelyeket napban fürödve látott minden reggel, amikor egyfelől felkelt az izzó nap, az égbolt másik felén, a végtelen tiszta kékségben meg ott függött a hold utolsó szelete.

Fordítói jegyzet

Drago Jančar regényéhez

Drago Jančar a legismertebb, legtöbbet fordított szlovén író. 2010-ben megjelent regényével ismét elnyerte a legjobb szlovén regényért járó Kresnik-díjat.

A regény hősnője, Veronika Zarnik életvidám, kissé extravagáns fiatal hölgy, gondtalan szépség a harmincas évek Ljubljánjában. Lovagolni támad kedve, aztán kikezd oktatójával, Stevóval, a daliás szerb tiszttel. Szerelem, majd viszony szövődik közöttük. Botrány a ljubljanoi jobb körökben, főként, amikor a fiatalasszony követi szerelmét Szerbiába. A mostoha körülmények között kihűl a szerelem, és Veronika visszatér türelmes és belátó férjéhez, hogy ott folytassák, ahol abbahagyták. De jön a háború, és a háború végén a házaspár ismeretlen helyre távozik.

Talány, hova kerültek.

Egykori szeretője emlékezik rá, a jugoszláv királyi hadsereg tisztje, aki 1945-ben a palmanovai hadifogolytáborba került. A történetet Veronika anyja folytatja, a háború után magára maradó öregasszony, aki egyre a lányát várja, és találgatja, hová került Veronika és a férje. Egy ljubljanoi külvárosi lakás ablakából lesi az utcát. Ide telepítették ki a kastélyukból.

A fiatalasszonyról beszél a megszálló német hadsereg orvostisztje, aztán a cselédlány szólal meg, aki Veronika mellett szolgált vidéki birtokukon.

Végül a birtok egyik alkalmi munkása zárja a történetet: beállt a partizánokhoz, és részt vett a házkutatásban, amit a házaspár kastélyában rendeztek. Utána a partizánok magukkal vitték Veronikát és férjét – ennyit megtudtunk a cselédlány elbeszéléséből is.

Az egykori partizán félreértésekkel teli személyes indíttatásból akaratlanul is beindítja az erőszak gépezetét. A kastély egykori napszámosa ő, aki elmondja a rettenetes véget: a házaspárt a partizánok a kollaboránsok közé sorolták, és kivégezték. Hallgatás övezte a történeteket.

Veronika, akivel a történetek megestek, nem szólal meg, mások mondják el az eseményeket. Így öt változatot olvashatunk a fiatal nőről, és ez az öt fejezet külön-külön is megállja a helyét. Öt szemszögből olvassuk a történetet, akár *A vihar kapujában* című híres japán film (Akira Kurosava), illetve Akutagava Rjúnoszuke ennek alapjául szolgáló két prózája esetében.

De míg a japán műveknél a történet elmondóit a saját érdekeik, hazugságaik mozgatják, addig az öt szlovén elbeszélő arra törekszik, minél pontosabban rekonstruáljon egy eseményt, amiről nincs dokumentum, amiről mindenkinek csak hiányos értesülései vannak. Az a kérdés mozgatja őket, mi történt valójában. A Veronika iránti szeretet vagy vágyakozás mozgatja őket.

A regény első mondata már figyelmeztet az elkerülhetetlenre: „Ezen az éjszakán úgy láttam őt, mintha élne.” Csak az olvasónak van teljes áttekintése arról, ami történt.

Ahogy Jančar sorra megszólaltatja elbeszélőit, s egyre jobban felkelti az olvasó érdeklődését az iránt, ami még nincs leírva, noha sejthető. A végén elviszi olvasóját a történet befejezéséig. Mindegyik elbeszélő a saját idejének eseményeit meséli el, és Veronikát a maga módján mutatja be. Stevo a szerelmes asszonyt. A német katonaorvos a finom hölgyet. Az anyja a szerető gyermeket. A cselédlány az emberséges úrnőt. A regényt az a férfi kezdi, aki meghódította Veronikát, és a napszámoslegény fejezi be, aki csak álmodozott Veronika testéről.

A *Ma éjszaka láttam őt* olvasmányos, lassú könyv olyan emberekről, akik csak túl akarták élni a kegyetlen háborút. Nem volt bennük előítélet, nem voltak politikailag elkötelezettek, csak a háború alatt is olyan törvények szerint akartak élni, mint békeidőkben. Azt tenni, ami örömet szerez: Beethovent hallgatni, társas életet élni, lovagolni.

Olyan emberek ők, akik a viharos események peremén éltek, és nem is értették igazán a történeteket – csupán élni akartak. Ez azonban illúzió volt, mivel a Júliai-Alpok látszatra biztonságos idilli zugában sem lehetett kitérni az erőszak elől.

Jančar valós történetből merített, mégsem a tragikus esetet rekonstruálta, amely 1944-ben utolérte a ljubljana Hribar házaspárt.

A mesélők szavai által sok szemszögből tárul fel a második világháború idején meghasonlott Szlovénia: egyik pillanatban az alpesi idill, a másik pillanatban az embertelen gyilkosság színtere. A patriarchális biztonság és a bolsevik forradalom logikája.

Történelmi regény, szerelmi történet, a fiatal és szép Veronika szerelmi drámája.

Azoknak a története, akik a háború után még évekig várták a nyom nélkül eltűnteket – a minden ítélet nélkül kivégzettek tízezreit.

A könyv 2011 tavaszán az év könyve lett Szlovéniában, Drago Jančar harmadszor vette át az év legjobb regényéért járó Kresnik-díjat.

GÁLLOS Orsolya

Bábel és Patmosz

„Odakünn, a lélekben”
(Sz. J.)

„...mint önnön képmásában az Úr,
s miként a képmás a népmesében.”
(Sz. G.)

A kora délután túlexponált és mégis fakó kórházi high key fénytörésében, a lépcsőforduló korlátjának támaszkodva ott állt Géza és Tibor a Jánosnál tett vizitáció után tanácstalanul és misztikus reménykedésben. „Hallottál már a manilai healerről? El kellene vinni Jánost Lourdes-ba.” Ott álltunk mindhárman tehetetlenségtől megverten és csodavárón, tudva, hogy csak magunkat vigasztaljuk, hátha van még annyi ideje Jánosnak, amennyit a képzelet ezekbe az ötletekbe belecsempész. Pedig az utolsó nagy vers, a Bábel sorai már kopogtak szigorúan a tudattalan Remingtonján, ott a Lágymányosi falanszterváros szürke kubista tájképével, anti-reneszánsz távlatával a háttérben.

*a nyárfák tűbegyes csúcsa fázik
a megriadt égbe mártózva ázik
nem látni mást a harmadik emeletről
megfeledkezem halkán a leheletről*

*cseppek csöpögnek egyenest az érbe
tápvizet kapok vérért cserébe*

A hajdani gyógyító forrás körül kiépült kórház íme újra megörökítettte magát az örökkévalóságnak, de így volt ez egy emberöltőnek előtte is, amikor Latinovits és Ajtay Andor a régi, mára beépített teraszon időzött az *Oldás és kötésben*.

Pedig Géza ötlete Lourdes-dal a legkomolyabb javaslat, valódi megmentő vízió volt. Évekkel később értettem meg egy szombati napon, miért is. Egy pszichoimmunológiai tárgyú előadásra igyekeztem a MÁV Kórházba (helyén ma egy foghíjtelek, bontási maradványok állnak) csavargattam az autórádió keresőjét, és lám, a Mária Rádió sávján hallom: a katolikus ünneprend szerint a betegek napja van, és egy csodás gyógyulás történetéről szól a műsor. Egy asszony történetéről, aki ötvenhat után érkezett Dániába három gyermekével menekültként, és a panaszai, fogyása miatt elrendelt kivizsgálásakor gátorrűregi daganatot igazoltak. A diagnosztikai feltárás során műthetetlennek minősített tumor felett alig hegedt be a műtési seb, amikor kérték, rendelkezzen gyermekeinek sorsáról. Ő egy katolikus közösséget keresett fel, ahol mellesleg említettek neki egy lourdes-i zarándoklatot is. Még lábadozott, szegycsontja felett a vitézkötésszerű varr még élénkszínű volt, de úgy döntött, neki-vág a csapattal együtt a hosszú buszutazásnak. Amikor Lourdes-ban lepedőbe burkolózva a merítkezők közé lépett, és nem volt rajta a listán, széttárta a vásznat, és a gyógyuló heg lett a szignója a listára. A történet azzal zárult, hogy ez az asszony mindhárom gyermekét felnevelte, és a kegyelem és irgalom tanújaként még élt a műsor idején, a kilencvenes évek vége felé. Vajon mit tett volna mindezt hallván a szkeptikus Zola, aki egykoron pénzt ígért a Lourdes-ban csodás gyógyulásukat megtapasztalóknak, ha megvallott bizonyágtételüket visszavonják, és mit mondott volna Zola Jánosnak száz év múlva, és mit mondhatott volna mindannyiunknak látván Bernadett Subirous többször exhumált és mégis romlatlan testét.

Vajon vállalta volna János ezt a lourdes-i utazást, és kaphattunk volna-e mindannyian ennyi haladékot, amint nem kaptunk. Nem volt haladék. A reményre se volt haladékunk, a történelmi változásokat illető reményre sem sok. Ott a lágymányosi lakásban, az utolsó napok egyikén még a maga fanyar kasszandrás humorával tréfálkozott János az új egyesült Európáról, amely hét államból áll majd, s ebből hatot ő jól ismer: Szlovéniát, Horvátországot, Szerbiát, Macedóniát, Montenegrót és Bosznia-Hercegovinát. Vajdaság nem volt köztük. De az akkor túlzónak ítélt szarkazmusa valósággá vált hamar, az évekig blokád alá vetett Szarajevó, a második világháború borzalmaival idéző Vukovár, a megostromolt Dubrovnik, a szétlőtt vajdasági templomtornyok, egymás ellen vezényelt vajdasági és horvátországi magyar besorozottak és a besorozás elől világgá szökött ezrek, a srebrenicai népiptás, a maga Trianonját megélő Szerbia, az ENSZ által tiltott, az etnikai néparányok tömeges megváltoztatását magával hozó krajjinai tragédia

következett be, majd egy újabb háború, és Szerbia történelmi szívének, Rigómezőnek az átültetése. Európának meg jutott számtalan tanulmány a Balkan Warról, és sok-sok esszé a nemzettudat fundamentalista veszélyeiről meg egy kiállítás a nürnbergi világháborús sebhelyeket viselő domban *Architecture* címmel a szétlőtt templomok fotódokumentációjából. Később némi óvatos önreflexió a Srebrenicában passzív holland békefenntartók háza tájáról (vajon van-e a nemzetközi jogban mulasztásos háborús bűn) meg Hága...

Egyébként ebbe a háborúba Sziveri János posztumusz behívót kapott.

Ha a lourdes-i Mária Jánosnak adhatott volna esélyt, a Medugorjében megszólaló Patróna figyelmeztetéseknek *meghallgatása* a testvérháborút tehetette volna elkerülhetővé, mint ahogy a hirtelen abbamaradt háború után a Szűzanya meg is köszönte az ifjú látnokoknak a békéért szóló imákat. János szarkasztikus Európa-térképe intő hagyatkozás, a határzárakat fel kell oldani, az aknamezőket fel kell szedni, a lelki aknamezőket is.

Patmosz: triptichon elveszⁱ/_{ej}tett hazákkal

János volt az egyetlen tanítvány, aki magas kort ért el és természetes halált halt. Sziveri János nem érhetett meg magas kort, és halála – (vajon a rák természetes halál-e) – lényege szerint természetellenes. Mert a rák maga a természetellenesség végső metaforája, az arány, a szerves rend és a mérték felszámolása. Talán ezért is hozzák kapcsolatba – mint azt Warren Herrn teszi – a bioszférát mindinkább korlátjait veszített metasztatizáló daganat módjára beszűrő és áttételező globális civilizációval. Nehéz kitérni LeShan, Temoshok, Grossarth-Maticsek és mások kutatásainak üzenete elől, mely szerint létezik rákra hajlamosító személyiségtípus. Azonban Sziveri János nem volt ilyen. Amiben mégis osztozott a Lawrence LeShan által – *Fight for Your Life* című munkájában – összegzett személyiségi tényezőkben, az a rák kialakulásában szerepet játszó kulcsvesztés, az élet értelmét (raison d'être) jelentő kapcsolat, ügy, személy vagy szerep elvesztése.

Bartók leukémiája hátterében is ilyen vesztés állt, egyszerre veszítette el édesanyját és távozott hazájából, melyet kimondhatatlanul szeretett, és melyet a német terjeszkedés áldozatának látott. Ahol a Körönd Hitler és az Oktogon Mussolini nevét viselte, ott nem lehetett maradása és róla elnevezett utca, tér sem. Markánsan német- és náciellenes attitűdje kitűnik egy korábbi, Müller-Widmann asszonynak Bázélbe írt leveléből: „közvetlen veszély forog fenn, hogy Magyarország is megadja magát ennek

a rabló és gyilkos rendszernek. A kérdés csak az: mikor, hogyan? Hogy azután egy ilyen országban hogyan tudok tovább élni, vagy – ami ugyanazt jelenti – tovább dolgozni, el sem lehet képzelni. Tulajdonképpen az lenne a kötelességem, hogy kivándoroljak, ameddig még lehet”. De Bartók nem emigrál, a történelem tépi ki Európa szívéből, és nem is engedi visszatérni. Aki emigrál, az dönt és távozik, Bartók azonban a visszatérés tudatában indul el a tengerentúlra, de nem jöhet haza többet.

„11-én vagy 12-én, pénteken vagy szombaton indulok feleségemmel és előreláthatólag három hónapig maradunk Amerikában” – szól a reménytelibb írásos dokumentum, de a Paul Sacher számára feladott levélrészlet valóságot megsejtő tanúsága komorabb: „Talán a bizonytalanságba megyünk, de más választásunk nincs. Vajon mennyi időre, Isten tudja...”

Patmoszi száműzetése kínzó, honvágya szüntelen, minden vágya „hazamenni, de végleg” de levelei jelzik, közeli visszatérésre nem lát esélyt: „Ami a legjobban nyugtalanít, az a késlekedés és lassú előrehaladás a csatatereken, a végét nem látni. Európa, emberek és műkincsek elpusztítása pedig késlekedés nélkül könyörtelenül folyik tovább. Én magam nem tudom, meddig tudom elviselni ennek a cigányéletnek a bizonytalanságát.” Az amerikai út sikerekkel, megpróbáltatásokkal és a betegség áldozati tapasztalatával valódi személyes apokalipszis a rendelkező hatalmak közelében, mégis mind reménytelenebbül és magányosabban kiszakítva ügyéből, befoglaló univerzumából, teremtő és általa újrateremtett drága és szenvedő népéből. „És szegény Magyarország sorsa hátában az orosz veszéllyel, a jövő kilátásai meglehetősen sötétek. [...] Amint én látom a dolgot, egyelőre gondolni se lehet a hazamenetelre, nem is volna mód rá, se szállítóeszköz, sem orosz engedély. De még ha volna is mód rá, szerintem ajánlatos megvárni a fejleményeket, tudj’ Isten hány esztendeig fog tartani, míg az ország valamennyire is össze tudja szedni magát, ha ugyan egyáltalán tudja. Pedig én is szeretnék hazamenni, de végleg.”

Bartók egyszerre a világekorszakzárás zeneköltője és az idő hatalmával szembeszegülő hős. Személyében egy, a huszadik században felszámolt, helyenként fizikailag is elpusztított tízezer éves kultúra felmutatója és jövőbementője, aki a nosztalgia helyett a teremtő poézis alanyává-tárgyává tette a parasztszenét.

Amit Bartók tett, az azonban áldozat is, hisz az etnomuzikológus és zeneszerző génius az időtlenségben is egy hazájával, melynek elvesztését nem is éli túl sokkal. Távozása után három évvel összeomlik egészsége, előbb tébécét gyanítanak, aztán leukémiává fajuló polycythémiát igazolnak.

Tarkovszkij története is áldozatképlet, utolsó két munkája címében is jelzi ezt. Tarkovszkij sem alkuszik a hatalommal, ez az Andrej Rubljov üzenete. Az alkotó a filmforgatás során maga is megtapasztalja az üldöztetést, a belügyi zaklatást. Metaforikus vagy a *Zerkalo* (Tükör) című filmjének konkrét utalásai nyilvánvalóvá tették viszonyát a totalitarizmus erőivel, a bolsevik embertelenséggel való szembenállását. A szovjet állam is biztosította e kölcsönös ellenszenv meglétéről, ami a metafizikai tekintetben is kardinális alkotás, a *Stalker* sorsában is testet öltött. A filmet támogató német cég által biztosított nyersanyagot elsikkasztották, az állam által biztosított negatívot viszont tönkretették. A *Stalkert* ezért kétszer kellett leforgatni. A két forgatás között Tarkovszkijt megsuhintotta a kelet-európai alkotókra sorszerűen mért ítélet, a (thrombus)golyó általi halál árnya: az infarktus. „Blaming the victim” alapon ilyenkor sokan biztosan a dohányzást, az öntörvényűség vegetatív idegrendszeri költségét rónák fel, ha nem tekintenénk ezen torzult „megküzdésformák” történelmi-politikai kontextusára. De a rák pszichoonkológiai értelmezése is megköveteli az ilyen történelmi-politikai szöveggörnyezetet. Kovács András Bálint Bergyajev hatását és ortodox hangoltságú perszonalizmusát tartja meghatározónak az ember kettős egzisztenciájából, a szellem és anyag közötti létezésben sűrűsödő feszültségtérből előemelkedő tarkovszkiji életműben: „A szabadság szenvedést szül... Az embernek (azaz a személynek, azaz a szabadságnak) a méltósága feltételezi a fájdalomba való beleegyezést, a fájdalom átélésére való képességet.” Mindezt stációként hordozzák művei: a *Solaris* a fájdalom elfogadásának stádiuma, a *Tükör* a szenvedés, a betegség stációja, a *Stalker* pedig a személy transzcendálásáé. Mindez a pszichoimmunológia kontextusában is meghatározó létmodalitás.

Tarkovszkij – ha engedéllyel is – 1979-ben Nyugatra távozott, de már a lelki száműzöttek életét élte. Ő és Oroszország anyácska egyek voltak, de egy volt apja költői hagyatékával vagy az egyenes ági felmenők között számon tartott egykori dagesztáni kormányzó történelmi szerepvállalásával is. Tarkovszkij a megszállt, népirtott, megerőszkolt és leváltottak és eltöröltnek nyilvánított (l. még „a múltat végképp eltörölni...”) Oroszország szellemi arisztokratája volt. Műveiben ennek az alávetett és elnyomott valóságnak minden fájdalma felsajgott és metafizikai, krisztusi jelentéssel telítődött. 1984-ben véglegesítette emigrációját, ám döntése tragikus döntés volt, és e döntést csak két évvel élte túl, tüdőrák pusztította el. Amit tervként hátrahagyott, az érthetővé teszi a párizsi ortodox orosz emigráns sírkertben olvasható sírfeliratot: *Az ember, aki meglátta az*

angyalt. A német romantikába tervezett mélymerülés: a Hoffmanniádia, vagy a Steiner nyomán készült Golgota vázlat mellett ott szerepelt a tervezett mű, Szent János Patmosz szigetén. E terveket transzcendentális sóvárgás járja át, „az ember Isten utáni nosztalgiája”. A tarkovszkiji mű bergyájevi záradékát Kovács András Bálint így fogalmazza meg: „A személy életének teljessége nem realizálható, a személy létezése fogyófélben levő és részleges. A személynek az örökkévalóság teljességébe való kilépése feltételezi a halált, a katasztrófát, a szakadékon való átugrást.”

Sziveri János szigete Újvidéken egy emeleti szerkesztői szoba volt, haza emeletnyi magasban, majd Temerinben egy parasztház. Egyik helyütt az (ön)rendelkezési szabadság hivatala, mit erőskezű és értékelvű szerkesztőként érvényesített is, a másik helyütt átmeneti azilum a bujdosónak...

Akit az elengedő hely úgy tarisznyál fel, mint ahogy azt életregénye szinopszisában írja: „Dióhéjban: bánati/bánsági gyerek vagyok, akárcsak Bartók, vagy mondjuk Herczeg Ferenc. Nagybecskerek, ma Zrenjanin, mellett születtem, Muzslán, 1954-ben. A századelőn Nagybecskerek komoly magyar kultúrával rendelkezett. Itt közölte első írásait Fülep Lajos! Nekem persze ebből már semmi sem jutott.” Az tud ilyen valóban nyers anyagból, tematikából, eszközökből – „káromkodásból katedrális”, rejtett és beláthatatlan távlatokat sejtetni. Ez a kifosztott, el- és megszabadított kapcsolat az eredettel tükröződik ars poeticájában: „A verseim hangja is barbár egyféleképpen, s céloim szerint valami eredendőséget akar szembeállítani a burjánzó rokokóval, az ürességet hirdető cikornyával szemben csakúgy, mint a szintén üresen kongó, nemzetieskedő patetikával.” A szélső profán látszatát hordozó rejtőző szenté ez a távlat, a rejtélyes hatalmak által lezárt Patmosz iránti sóvárgás, amely a poézis méltóságát és fegyelmét a sejtek káosza és a szenvedés végső regisztere fölé emeli. Erről a másféle pátoszról, azaz szenvedésmódról így ír Losonczi Alpár: „Valami döbbenetesen időszerűtlent vagyok kénytelen látni életében, magatartásában és műveiben is: hiányzott belőle a korunkra olyannyira jellemző cinizmus, amely hovatovább fennmaradásunkat szolgálja. Időszerűtlen, mégis gyönyörű és felemelő volt a költészetbe vetett maradéktalan hite, amelyet ő a szó szoros értelmében életaktussá transzformált. Erről a hitről nem mondott le akkor sem, amikor azt kellett látnia, hogy a költő hangja gyenge: mert nem volt hajlandó lemondani erről a hitről.”

Nála a megélt, magasba emelt és végigbujdosott szűkebb és tágabb haza, ha lehet, még tragikusabb tónust kapott. Az *Alföld*-ben megjelent interjú üzenete világos vagy inkább perspektíváját illetően történelmien sötét: „Olyan időket élünk ma a világnak ezen a felén, amikor a kisebbségek

nek – jobban vagy kevésbé – a puszta létükért is rettegni kell. A beolvadás – beolvasztás? – veszélye így vagy úgy, de fennáll. A »küldetésszerep« meg arra redukálódik, hogy minden erővel lassítani az asszimilálódást, még ha azt a belső – és felső – bomlasztók ellen kell is tenni.”

A költőként és szerkesztőként felvállalt egykori feladat pedig a helyen és időn túlmutató, és sajnos a globalizmus sújtotta Kárpát-medencében is általános érvényűvé váló üzenetet hordoz: „Ha már magyarnak születtünk, [...] magyarként is tisztázzuk helyünket a világban” – mert „a módszeresen elveszejtett identitástudat újra feltámasztásának fontosságát soha nem feledheti a kisebbségi író.” Ahogy Zalán Tibor írja, Sziveri János a bel-magyarországiaknak is felrótta a közéleti megfutamodást, és ennek tragikus hangsúlyt és hitelességet kínált azzal, hogy: „átpolitizálta az *Új Symposium* addigi tisztán avantgarde-hangszerelését, akit végül a nagypolitika morzsolt szét, s okozta, igaz, csak közvetetten, a halálát is – ami máig, igazolhatatlan, meggyőződés”. Erre a misszióra szerkesztőként csak három esztendő engedett a sors, az *Új Symposium* 1980 és 1983 között szerkeszti, és a nem rejtett közéleti, sőt a fentiek szellemében értett történelmi szerepvállalás miatt szembekerül a vajdasági kommunista politikai vezetéssel. Sziveri sorsa is száműzetés, ha léptékében kisebbnek is tűnik, nem kevésbé fájdalmas. Az egzisztenciális megsemmisüléssel fenyegető leckéztetésben barátai segítik meg, visszatérése dramaturgként már sors-sújtott, betegségtől kínzott állapotában történik. Balázs Attila így írja le azt, amit talán a LeShan-i értelemben a „raison d'être” sérelmének is tekinthető: „A földbe tiportság érzése, és ez az elnyúló stresszes időszak fizikailag is tönkretette, úgy hiszem, az *Új Symposium* bukásnak tagadhatatlan köze volt később olyannyira megromlott egészségéhez. Ezután Jancsinak már nem volt maradása Újvidéken, mivel egyrészt munkát sem kapott, másrészt a megaláztatások helyszínéről is menekülni akart. Végül Temerinbe, Matuska Márton újságíró örökölt házába költözött feleségével, gyakorlatilag földönfutóként. Később aztán a szabadkai színházban dolgozott mint dramaturg, és több műve is színpadra került. Itt az egészsége már rohamosan romlott, szörnyű gyomorfájásai állandósultak, s végül egy ígért terápia végett jött Magyarországra, Kelenföldre. De én úgy gondolom, a sok sérelem után már nem akart maradni, meghalni Újvidéken. De Szabadkán sem.”

Ami történik velem, többféle őscsapás, az egyik pusztító ütés a rangvesztés, a másik a kiközösítés, mely egy lassú, évtizedes voodoohalál narratívájává válik. És ez így van akkor is, ha jön baráti segítség, ha van

menedék Temerinben és van visszaút a színházi életbe, és még ha ekkor ível fel igazán maga a költői pálya is.

Milyen abszurd, hogy – Balázs Attila szavaival – az *Új Symposion* szétkergetett szerkesztőségét „Vajdaság autonómiájának egyértelmű végét jelentő Milošević-rendszer oldalszele, még inkább uszálya rehabilitálta a nyolcvanas évek vége felé, hangsúlyozva többek között alapvető nacionalizmusellenességüket”.

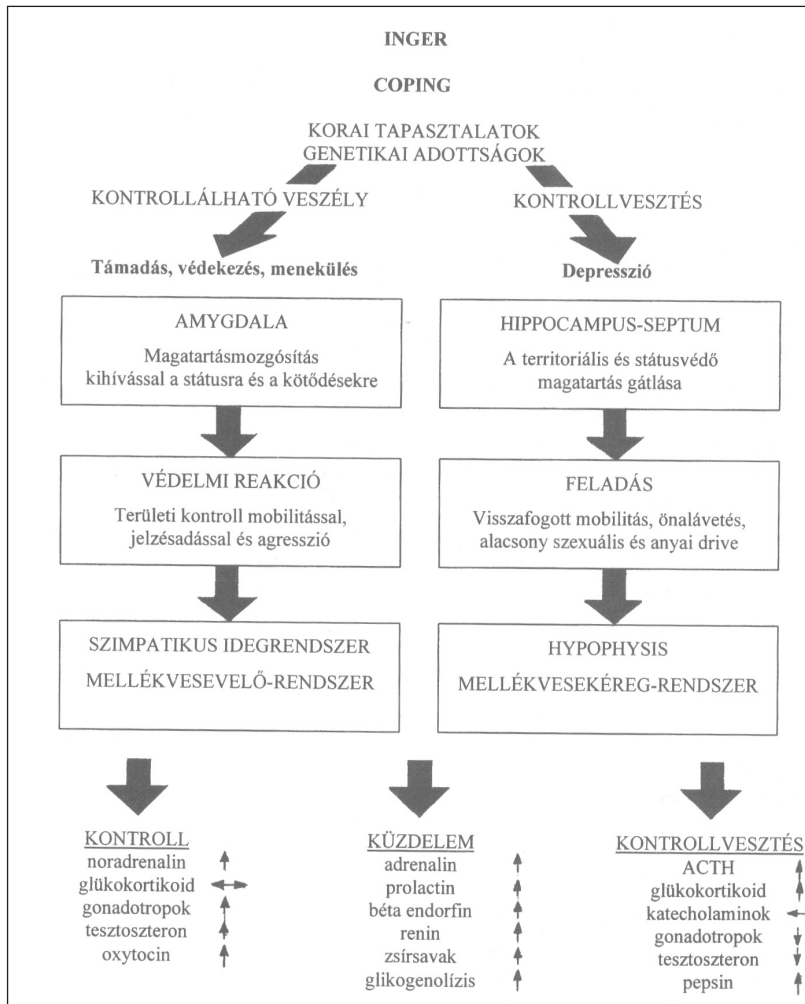
Zalán Tibor a halálokról mint igazolhatatlanról ír, és valódi megfejtést kínál.

„A (Zalán T. futása) vers elképzelhető megírási ideje táján kezdhettek el Sziveri János legjobb és legjobban hiányzó barátaim egyike leszámolni azokkal az illúziókkal, amelyeket a megváltozó, megváltoztatható társadalomról táplált. Az élet élhetőségébe vetett bizalom elvesztésének is lehetett az időszaka. A kettő összefügghetett, de párhuzamosan is roncsolhatta romló állapotában az idegrendszerét.”

Magunk pedig meresszük oknyomozó tekintetünket messzebbre, messze az emberen túlra, vagyis innenre: keressük közös gerinces szociobiológiánkban a baj forrását.

Bohus Béla a pécsi Grastyán és Lissák iskolától a messzi németalföldi Groningenig nagy utat bejáró kiváló élettanász a szociális rangsor és az immunrendszer közötti élettani vagy inkább szenvedéstani összefüggéseket kutatta. A jelen perben két megfigyelése fontos nekünk, melyet aztán mások is megerősítettek, így a kortárs stresszkutatás vezető tekintélye, Robert Sapolsky is. Az alávetettek, visszaütni képtelenek vagy ebben gátoltak nyomott immunmutatóira, illetve a státusvesztettek körében észlelhető gyomorfekélyre és nyomott immunitására adhatnak magyarázatot a kutatók patkánykísérletei. Úgy tűnik, a méhlepényes gerincesek végzete nem sokat változott a kezdetek óta.

Másik forrásunk James Henry, aki a küzdelem és a feladottság eltérő neuroendokrin kémiai nyelvezetét az alábbi táblázat szerint ábrázolta. Számunkra a tanulság csak annyi, hogy a kontrollvesztés megnyithatja az immunvédekezés kapuit a daganatbetegség előtt.

James Henry viselkedés-élettani ábrája uralomról, küzdelemről és a vesztésről

Sziveri János így fogalmaz helyzetéről egy szövegben, melyet elmondani módja a Jugoszláv Írószövetség IX. kongresszusán Újvidéken nem volt, de a szöveg írásban ránk maradt: „A hatalomnak úgymond szinonimája az elnyomás. A hatalom természetéből eredően nyom el. Elnyom, ha általa veszélyeztetve érzi létét, vélt igazságait. A hatalom éppen ezért nem tűri sem az ellene, sem az intézményei ellen irányuló bírálatot.”

Ugyanígy leplezi le ebben az írásban a „társas-élettan” nyelvén elmondottakat: „A tekintélyelvűség nem az értékek irányából közelíti meg a tényeket és a tényezőket, hanem a hatalmi hierarchiában elfoglalt szerepük,

illetve jelentőségük szerint. Ebből következően a jelzett struktúra felsőbb létrafokán levőek nehezen szenvedhetik el az alsóbb fokon állóktól a bírálatot, e hierarchián kívüliektől pedig sehogy.”

Lázadása a poézisé, emeli a tétet, és a végső hatalmat is kihívván a Blake által megidézett Ézsaiás „poézis-istenének” erőforrására kapcsolódik: „Újra teremteni lettem / állatot és embert, Újra teremteni / a magot, A levegőt és a semmit. / Élőt, élettelen. Világot a világtalanoknak. / – Fölszámolni a káoszt / (Látni tanítani.) Fájjon a teremtő, / és fájjanak a teremtmények.” A megnyilvánulatlan teremtőerőt kutatja, ahogy azt Losoncz Alpár idézi: „A sötétségről szólj, ami minden költészet / leglényege, / és nem a fény, vagy az erő, nyíl- / egyenes értelem: a bibliophallikus törvény.”

Mintha csak saját testét adná át a szervi anarchiának fedezetül, hogy nyelvi és szimbolikus lázadásának elegendő fedezete legyen a mindenkori hatalmak ellen szegülő anti-archiának.

Elemzői írják: „A parodisztikus hatások nemcsak tematikus értelemben jelennek meg, hanem a különbségekre fókuszáló formaimitációkban is. A versműfajok különféle transztextuális összetevőire rámutató idézéstechnikát, travesztiát, allúziót, játékos plágiumot felsorakoztató szövegfolyamok, műfaji átfordulások azt a benyomást keltik, mintha egyfajta sűrített, túldeterminált nyelvhasználat bontakozna ki, amely sokszor az egymást kölcsönösen kizáró nyelvi rétegek jegyében fogalmazódik meg.”

A karneváli megfordítások és történelmi-szociologikus allúziók, a szakrális, a verista, a profán, a patetikus-katartikus és az obszcén létszövet/szövegek keveredése és káosza létdiagnózis és poétikusan dokumentált áldozat, és a hasonló vagy más okból rákban elhunytak rejtjeles sorsfelmutatása.

Perújrafelvétel egy újraidézett idézetszövetben

A rák a létről való metabeszéd, ekképpen metalét is, a legradikálisabb híradás, kétségbeesett kommunikáció és végső absztrakció. A végletes és növekvő léthiány a testi lét brutális elvonatkoztatása. Ez a testet emésztő action gratuite nemegyszer része a Műnek, része a Concertónak, a Kontrasztoknak, és része a katathym képek ikonográfiájával is olvasható Tarkovszkij-filmeknek, a *Nosztalgiának* és az *Áldozathozatalnak*, Babits Mihály jónási elnémulásának. A végső széptan *pneumoszomatikus* érzékenységet igényel, és így orvosi antropológiai műfaj.

A fiktív beszélgetés résztvevői Susan Sontag, Földényi F. László, Sziveri János és a pszichoimmunológus (a jelen sorok szerzője).

P.: Miért lenne az áldozat hibáztatása, ha személyiség és betegség között oksági kapcsolatot keres a klinikus?

S.: A betegség pszichológiai magyarázata olyan fegyver, amely a beteget teszi felelőssé a betegségért. És azokat, akikkel el lehet hitetni, hogy betegségüket – akaratlanul – maguk okozták, arról is meg lehet győzni, hogy a bajt meg is érdemelték. A modern betegségek (régebben a tébécé, ma a rák) már nem csupán a jellem kifejezői, mint a romantikában; az elmélet kibővült, és azt állítja, hogy a jellem vált a betegség okozójává, mert nem talált magának más megnyilatkozási formát.

Sz.: Megmaradok a műfajon belül, a halál útjain közlekedem – a Szervező szeme újra felragyog, jó tudni: ugyebár ez is én vagyok, a halál útjain el ne feledd, egyazon testben rejtőzöm veled.

P.: LeShan a személyiségmintázat alapján nagyobb biztonsággal tudta szétválogatni a tüdőrákos betegeket az egészséges személyektől, mint például a dohányzás szokása alapján. Saját több mint húszezer főt érintő vizsgálatunkban közel ötszáz daganatos beteget találtunk, akik a dohányzás tekintetében nem tértek el a többi személytől, azonban az ún. C típusú magatartás-mintázat, a rákra hajlamosító személyiségkép tekintetében igen. Az agressziógátlás, a kötődési zavarok, az elfojtásra való hajlam, a magas belső feszültség, a szorongás, a fokozott elfogadási igény a többiekhez képest szignifikáns különbséget mutatott. Temoshok, Baltrusch vizsgálatainak ismeretében adataink megerősítettek bennünket abban, hogy a daganatos betegek egy részét legalábbis sajátos személyiségvonások jellemzik.

S.: Ha jól tudom, mindeddig egyetlen olyan onkológus sem foglalt állást a rákra hajlamos személyiség kérdésében, aki hisz a polikemoterápia és az immunoterápia hatásosságában. A rákérzékeny személyiségről alkotott modern elképzelés méltó őseire lelhet a tébécéről szóló irodalomban, ahol ugyanez az elmélet, hasonló megfogalmazásban, már régen felbukkant. Gideon Harvey *Morbidus Anglicus* (1672) című művében a „melankóliát” és a „haragot” nyilvánította a tébécé „kizárólagos okozójának”.

P.: Az egyébként e században morbus hungaricusnak is nevezett betegség ilyen jellemzése nem valamilyen rejtett mítosz továbbélésére utal, inkább a depresszió immunvédekezést csökkentő szerepére, a depressziós pszichózis és a rák, illetve a tébécé együttes előfordulására utaló adatok fényében különösen.

Ezért az immunszuppresszióra hajlamosító személyiség fogalma általánosabb lehet. Ahogy a melankolikus léthangoltság, depresszív beállítottság, vagy épp a tehetetlenség mélyreható pszichofiziológiai következményekkel járhat. Vannak korok, mint a romantika, amikor a korszellem valóságos veszőhelye az azt megelőző és megjelenítő alkotóknak. Ez akkor is igaz lehet, ha ma hajlamosak vagyunk mindezt az antibiotikumok és a védőoltások hiányával magyarázni.

F.: Friedrich festményén hárman néznek a halálba, vagy talán hárman tekintenek felénk a halálból. De a szakadékból más arcok is feldehingenek előttünk. Örökifjún lebeg a mélyben a 28 éves Novalis, a 25 éves Wackendorfer, a 22 éves Körner, a 25 éves meseíró, Hauff, a 24 éves Büchner, a 18 éves Chatterton, a 26 éves Keats, a 25 éves Strachwitz, a 21 éves White, a 34 éves Kleist, a 33 éves Wilhelm Müller, a 35 éves Grabbe, a 33 éves Charles Wolfe, a 33 éves Froude, a 30 éves Shelley, a 37 éves Burns, a 36 éves Byron, a 29 éves Anne és a 30 éves Emily Brontë, és valamivel arrébb, már idősebben a 39 éves Platen.

Sz.: Furcsa szerkezet az élő szervezet, manna s levegő, amit ha élvezget, képzelheti magát akár szabadnak, de álmai persze szerteszaladnak, kevesebbet kap mint amennyit remél, s mire föleszmél, immáron nem él.

P.: Dermesztő névsor, de vajon ennek az *experimentum naturae* tapasztalatnak van-e kontrollcsoportja, vannak-e a romantika létélményétől távolálló és bizonyítóan megkímélt sorsok?

F.: A szakadékon innen, biztos talajon áll Friedrich Schlegel... Persze neki könnyű: nem merészkedett a szakadék szélére, és ifjúkora romantikus eltévelyését leszámítva egészen ötvenhét éves koráig biztos kézzel tudott különbséget tenni az én és a természet, az alany és a tárgy, az élet és a halál, a betegség és az egészség között. A klasszikus korok egyéniségei a külső világban való önmegvalósítással igyekeztek hírt adni magukról. A klasszikusok többnyire öregek, megóvták testüket is, lelküket is, azaz öntudatlanul is valaminek a szolgálatába álltak (állították magukat). Közismert Goethe meghatározása, miszerint klasszikus az, ami egészséges, romantikus pedig az, ami beteg.

Sz.: Romlik az érték és értékítélet. Mértékegységet bont – s asztalt – a báli gyársereg.

P.: E halottak között öngyilkosok, szenvedélybetegek, a mámor áldozatai éppúgy vannak, mint a tébécé vagy más fertőző betegségek miatt eltávoztak.

E.: Novalist a tüdővész döntötte le a lábáról, de már évek óta várta a halált, Büchner szintén éveken át készült a halálra, és agybetegségét talán az akarat hívta elő... Byronnal a mocsárláz végzett... Grabbe, Burns az alkoholizmus áldozata...

P.: Vajon mi volt mindebben – milyen beszédes e szó pszichoimmun tekintetben – a *spleen* szerepe?

F.: Tycho de Brache szerint minden testrésznek megvan a maga bolygója, és a Szaturnuszhoz a lép tartozik. A lép latinul splen – innen a spleen, a szaturnikus melankólia modern megfelelője.

P.: A lép a csecsemőmirigy mellett nagyon fontos csomópontja az idegi-immun kapcsolatoknak. Ha a distressz és az elfojtásos, illetve szenvedő létige-ragozású megküzdési módokra jellemző, és a mellékvesekéreg cortisol elválasztása révén érvényre jutó folyamatokat a mellékvesekéreg kiirtása a vizsgálati állatban kikapcsolja, a központi idegrendszerből érkező és a lép által közvetített adrenerg hatások is csökkentik a természetes ölösejtek immunválaszát. A lép immunsejtjeinek aktivitását a tanult tehetetlenség idegi állapotának befolyása éppúgy csökkenti, mint a depresszió. Ezek a melankólia, a romantika spleenjének állapotathározói.

F.: A francia forradalmat tanulmányozva Büchner úgy érzi, hogy a történelem borzalmas fatalizmusa szinte megsemmisíti, és a dicső események szétporlása kelti fel benne a felismerést. Megdöbbentő azonosság van az emberek természetében, és elháríthatatlan erőszak az emberi viszonyokban... Az egyén csak taraj a hullám tetején, a nagyság pusztán véletlenszerűség, a zseni uralma csak bábjáték, nevetséges küszködés egy vasakarat ellenében, amelyen lehetetlen úrrá lenni.

P.: A kontrollhiány áll a pszichoimmun kockázati helyzetek és csapdamechanikák mélyén.

Sz.: Élünk mint mindenki más, kárára annak, aki nem vigyáz és létalapokat a légbe ás. Hallgattam erkölcsről beszélni kik maguk között megosztottak hatalmakat – s hallgattam.

F.: A romantikusok szenvedése nem volt szenvedés. A mélabú, az elképzelt és vágyott boldogság lehetetlenségéből fakadó melankólia eleve fájdalommal jár. A jókedvet is a mélabú tárgyává tenni – a fiatalon meghalt romantikusoknak talán ez a legjellemzőbb személyes vonása.

Sz.: Ha másnak az erkölcs pusztá fenyűzés, lerombolva építés, miért hogy hisszük még tételes igazunkat. S ha már az igazság semmit nem mond a másnak, miért, hogy csillapítja dühünket a bánat.

P.: Úgy tűnik tehát, hogy a lélek dialektusa, a cselekvő vagy szenvedő létigeragozás, a sorsban és műben kifejeződő szenvedés egyben biológiai, kórélettani kifejezőmód is. Vagy mindez maga is mítoszteremtés lenne?

Sz.: A József Attila-i poklokot megjártam: ezt egyfelől felebarátaim aljasságának köszönhetem, másrészt meg rogyant szervezetemnek, mivel nem volt hajlandó belenyugodni abba, hogy a lelki megrázkódtatásokat ne kövessék testiek is.

S.: A pszichologizálás látszólag ellenőrizhetővé teszi azokat az élményeket és eseményeket (például a súlyos betegséget), amelyek az ember valójában egyáltalán nem, vagy csak kevésbé képes uralkodni. A pszichológiai értelmezés viszont aláássa a betegség „valóságát”.

Sz.: Eleget rongált féltve testem – kellett, ha nem, cserbenhagyott. Csontig nyilall a fegyelem, kordában tart, mint folyót a part. Egyengeti a lényegem, amit más varként elkapart. S Gyarapodom – bár elfogyok.

P.: Pedig Susan Sontag a rák pszichofiziológiai valóságáról beszél, amikor az események és az élmények ellenőrizhetőségét említi. Az előbb már említett tényező, a kontrollérzet hiánya ugyanis immundepresszív folyamatokat erősíthet fel, míg a kontroll szubjektív érzete kedvezően hathat. Van olyan pszichoszomatikus szemléletmód is, amely a betegségben is felfedezi a kérdést és a sorsos kihívást, s ilyen értelemben a gyógyulást a helyes válasznak tekinti. A gyógyult ember egészségtöbblete épp e válasz tapasztalata, bölcsessége.

S.: A betegség alapvetően pszichológiai eseménnyé válik, és az emberek elhiszik, hogy azért lesznek betegek, mert (tudat alatt) vágynak rá, és hogy akaratuk csatasorba állításával meggyógyíthatják magukat: elhatározhatják, hogy nem hálnak bele a betegségbe.

P.: A lélek öngyógyító szükségletét, a hitet, vagy akár a csodavárást a gyanú hermeneutikája nemcsak leleplezi, hanem hatástalanítja is, ezért ezek a szkeptikus gondolatok az aspecifikus gyógytényezőket gyengítik. A placebo hatás helyébe a szimpla racionalitás fosztóképzős bizonyossága kerül, amely egyben ártalmas nocebóként működhet.

S.: A pszichológia népszerűsége és meggyőző ereje jórészt abból fakad, hogy lényegét tekintve nem más, mint tiszta spiritizmus: világi és látszólag tudományos bizonyítéka a „szellem” anyag feletti uralmának.

P.: Ellenkezőleg, a pszichoimmunológia magyarázó modellje nagyon is „testies modell”; a biokémiai, élettani alap kutatások hasznélvezője. Alapját az a tény képezi, hogy az immunrendszert és a központi idegrendszert egymással kommunikáló, sőt egymással fejlődéstani és szabályozásszintű kapcsolatban álló kognitív rendszerekként értelmezi. Nincs dualitás, nincs spiritualizált fölény, egy egészsleges rendszerről gondolkodunk, ahol neuropeptidek, hormonok, transzmitterek hordozzák az információt. Kívül az ok, belül a magyarázat.

F.: Egyfelől a világ *fáj*, másfelől a *világ* fáj (a negativitásba fulladó, a világot tagadó gondolat – amíg életben van – kénytelen elfogadni magának a világnak a létét).

P.: A betegség nemcsak az okvilág testi és egyénre szabott bűnjele lehet, hanem a világ képe is. A közösség használhatja a betegséget a mindennapi élet terrorjának megragadására. Helman az AIDS metaforái között említi a pestisszerű köntösbén fenyegető, terjedő, destruktív, és a családi életet, társadalmi rendet felbontó káosz megtestesülését, illetve az AIDS-t mint behatolót, mely xenofób töltéssel fordítja a polgárt a homoszexuálisok mellett a haiti, afrikai bevándorlók ellen is. De az AIDS megjelenik mint az apokalipszis ötödik lovasa, vagy mint háború az erkölcstelen, léha új világ ellen, ahol persze a heteroszexuális AIDS-esek vagy a hemofiliások vetlen polgári áldozatok a kábítószer-élvezőkkel és a homoszexuálisokkal szemben. Ebben a metaforában az AIDS morális büntetés. De a rák is hordoz társadalmi metaforát.

S.: A város az irodalomban rákként jelent meg, és a torz növekedés, a külön, mindent elpusztító erőszakos szenvedélyek hadszínterévé vált, még mielőtt fény derült volna a városi környezet rákkeltő („karcinogén”) hatására. A rákot többnyire a huszadik század homo economicusának rossz tulajdonságait sűrítő képekkel jellemzik: a torz fejlődéssel, az energiák elfojtásával, azaz a fogyasztás és a költsékezés megtagadásával.

F.: Az egyértelműen betegségnek nyilvánított melankólia ideológiai jelenséggé változott: a betegség *közvetett* módon az adott társadalom fennmaradását szolgálta, eszmerendszerként is funkcionált. A betegségben az egyén nem rendelkezik önmaga felett, és a keresztény teológia ezért a betegségben az ember teremtményi voltának *kétértelmű* megjelenését látja: az ember egyszerre szenvedő és cselekvő lény, egyidejűleg önmaga és ugyanakkor Istenre ráutalt lény.

A melankólia annak a párharcnak a megtestesítője, amely a keresztény felfogás szerint a világtörténelmet jellemzi, és amely a bűn és a megváltás között zajlik.

P.: Úgy vélem, a közösségi önszabályozás és a betegségek világa szorosan kapcsolódik, és ennek archaikus magyarázata van. A betegség és bűntudat társulása mélyen a hiedelemvilágban gyökerezik. Érdeemes elidőzni a betegség mint közösségi konstrukció és az íratlan jog érvényesítésének körében. Archaikus társadalmakban a betegség mint szankció, azaz a közösség integritását sértő magatartást illető büntetés jelenik meg.

A voodooátok szociális halottá teszi a személyt, aki saját idegi-élettani mechanizmusai révén tölti be végzetét.

Sz.: Ki vált meg engem? S ki árul be újra? Olyan-e, aki nevemet sem tudja, s kotyvasztáson kívül máshoz sem ért, de túladna rajtam ezüstpénzekért. Vitatni mégis minnek élők jogát parázna hitszegéshez, gyilkoláshoz. Rombolhatunk – a holnap úgyse mást hoz.

S.: A rend régóta a politikai filozófia legfontosabb kérdése, és ha elfogadjuk, hogy a polisz összehasonlítható az emberi szervezettel, akkor a polgári zűrzavar is összevethető a betegséggel. Azok a klasszikus megfogalmazások, amelyek a politika zűrzavarát a betegséghez hasonlítják – Platontól, mondjuk, Hobbesig – az orvostudomány (és a politika) klasszikus egyensúlyelméletén alapulnak.

F.: A klasszikus felfogások mélyén rendszerint a történelemben, a haladásba vetett hit, a nembeliség elfogadása, egy adott ország vagy politika céljaival való azonosulás stb. rejlik – és a klasszika ennyiben mindig előnyben részesíti az egészt a résszel, az általánost az egyessel szemben.

P.: Talán így érthető, hogy a klasszicizmussal visszaélő rendpárti vagy a totalitárius rendszerek miért emelik az egészséget a kultusz értékkörébe, míg a polgári világ esztétikai galaxisában az egészség unalmas toposz, az alkotók kerülnek.

S.: A rákot akkor lehet majd, legalább részben, megfosztani titokzosságától, ha a kezelés nyelve szakít a hadviselés agresszív metaforáival, és megtanulja a test „természetes védekező eszközeinek” nyelvét (amelyben az „immunvédelmi rendszert”, éppen a teljes szakítás érdekében, a „test immunfelkészültségének” is nevezhetjük), és akkor majd végre úgy hasonlíthatunk valamit a rákhoz, hogy látéletünk ettől nem válik sem fatalistává, sem kétségbeesett segélykiáltássá a mégoly halált hozó, ármányos ellenség leküzdésére.

P.: Susan Sontag igénye a neuro-immunmoduláció tudományában teljesül. A pszichoonkológia nyelvfilozófiai fordulatát, a politikai korrektség szaktudományi felbukkanását is megláthatjuk ezekben a szavakban, ami egyben jelzi, hogy biológiai szemlélet és társadalomtudomány között két-irányú az út.

S.: A rákról kialakított képünk és az erre épülő metaforák valójában kultúránk hiányosságainak, a halál gondolatához való felszínes viszonyunknak a kifejezései. Azt fejezik ki, hogy félünk szembenézni az érzelmeinkkel, hogy felelőtlenül és hányavetin kezeljük a „növekedés problémáit”, hogy – jóllehet okkal – félünk a történelem egyre brutálisabb megnyilvánulásától, valamint azt, hogy képtelenek vagyunk megteremteni egy olyan ipari társadalmat, amely helyesen szabályozza a fogyasztást.

P.: Lehet, hogy létezik mégis egy jin–jang alkatú romantikus klasszicizmus, mely a személy kozmikus léptékű létélményét, a belvilágban való elmerültségből és kihéjazottságból visszaemeli az újra otthonossá váló, nagy Egybe a *személyes* teljes oltalmának garanciájával.

F.: Csak az egész az igaz, mondja Hegel, és a kijelentés mélyén ott húzódik a szilárd emberkép: az ember szőröstül-bőröstül, testestül-lelkestül egy nagyobb egész része, testét is, lelkét is csak mint e nagyobb egész részét képzelheti el. A klasszika hitt abban, hogy van célja az életnek, a létnek, a világmindenségnek vagy bármiféle organizációnak.

P.: A betegség – a romantikus árnyék – pedig a sorsba foglalt üzenet és kérdés, melynek felfedése és megválaszolása, a gyógyulás, a *páthosz-logosz* – sajátos tudás az elvesztett, de újra kiküzdhető egészről is.

Sz.: De mielőtt kinyiffanak, sírkövembe kevélyen belevésem, Sziveri János voltam, ez volt büntetésem.

Epilógus

„Lenni annyi, mint szenvedni. Aki e tudás alól kibújik, a valóság elől való végtelen menekülésben elveszett” (Hamvas Béla).

Jánost Domititus Patmoszra űzi, Hamvas száműzetésének színtere Tiszapalkonya, Bartóké New York, Tarkovszkijé végül Párizs, Sziveri Jánost a pusztító kór Kelenföldre kényszeríti.

Hamvas így ír a Patmosz kezdő tanulmányában: „Aki behódol, az alkalmazkodásban lényét feladja és végül elveszti. Aki nem hódol be, lényét megtartja, de nem tud vele mit kezdeni, mert egyedül áll.” Sarkos fogalmazás, a be nem hódoló Bartók felőrlődik New York-i zajos magányában, munkás magára maradtságában. Tarkovszkij magánya átvérzi olasz és svéd fimjét is, és ahogy Hamvas írja, mind „egyedül állnak”.

Bartók apokaliptikája a *Concerto*, melyet a halálos betegség diagnosztizálásakor kezd meg írni, és a kór alakváltása, elhatalmasodása és az ő testi átlényegülése közepette kétszer fejez be. Ilyen kettős apokalipszis-mű a *Nosztalgia* és az *Áldozathozatal* is – a kultúra és az emberi lét végromlásának dokumentálása.

És Sziveri János lágymányosi Patmoszán írja saját megélt Apokalipszisa után: „Elődbe járulnék akár, de nem tudlak egészen megnevezni. Hangod mintha hersegne... vagy csak a gyertya krémje? Valakit elszólitottak belőlem.”

2013 húsvétján

Irodalom

Baji Lázár Imre: Távollétben, léttávolról www.okotaj.hu/szamok/20-21/tars2.html
vendégszöveg

Bartók-levelek. In: Gaál István: *Gyökerek*. Bartók Béla I–III. film

„A sors is segített” (Interjú Balázs Attilával). *Puskin utca*. 2007. 2–3. 19–22.

Fenyvesi Ottó idézi Sziveri Jánost. *Naplórészletek*. www.zetna.org/zek/folyoiratok/19/fenyvesi.htmk

A forrásvizek barbársága. Keresztury Tibor beszélgetése Sziveri Jánossal. *Alföld*, 1989. 11.

Kovács András Bálint: Két világ között: A persona Tarkovszkij szellemi útja. *Filmvilág*. 1992. 12. 4–10.

Lábadi Zsombor: *A lebegés iróniája*. Sziveri János életműve az Új Symposion kontextusában.

modernirodalom.btk.pte.hu/files/tiny_mce/File/.../labadizsombor.pdf

Losoncz Alpár: Nullazuhatok. Sziveri János/János Sziveri: *Hidegpróba/ L'épreuve des glaces* című magyar–francia nyelvű könyv utószava. Messzelátó, Fiatal Szegedi Írók Köre, Szeged, 1999

Sziveri János: *A rövid élet titka*: Életregényem szinopszisa. *Ex Symposion*. 1989. október, 28–29.

Szőcs Géza: *Ha polip szuszog Kolozsvárott II*. Méry Ratio, Somorja, 2013. 10.

A fiatal vajdasági magyar írók helyzete, avagy adalékok a hatalom természetrajzához 1989. *Ex Symposion* 1989. október, 28–29.

Zalán Tibor: „A nemzeti prés kinyomja verseink”. *Irodalmi Jelen*, 2011. augusztus

„A szó előtti Ige”

◆ test - tánc - színház ◆

A színház tér, melyben idősíkok teremtésére és variálására nyílik lehetőség. Formaképző komponensei lehetnek a színész, a színpad, a díszlet, a kellékek, a fények és a néző. Különböző nyelvművek alakíthatóak az elemek felhasználási/nem felhasználási módjától és mértékétől függően, melyek többsége az európai színháztradícióban szövegcentrikusak.

Nem úgy a Varga Henrietta által is képviselt színházi irányzatban, ahol a „színpadi teret teljes egészében betöltő mozdulatokból és forgásokból olyan újfajta testi nyelv bontakozik ki, amely jelekre és nem szavakra épül”.¹ Jelekre, amelyek a XX. században az Artaud és Grotowski nevével fémjelzett új színháznyelvben, a keleti színház hagyományból, a japán nő, az indiai kathakali és a Bali-szigeti színház- és táncművészetből merítkeznek, noha nem az említett színházak alfabetikus jelrendszerének átvételéről van szó, hanem egy, a testet, a test jelen-létét előtérbe helyező nyelvről. Grotowski írja, hogy „[n]em törekszünk a jelek gyűjtésére (ahogy az a keleti színházban történik, ahol a jelek ismétlődnek), inkább arra, hogy a természetes emberi impulzusokból állandó elvonással desztilláljuk a jeleket, azaz megtisztítsuk mindattól, ami az átlagos viselkedés árnya a tiszta impulzuson”.²

Varga Henrietta mozgásvilága a formát öltő anyag aktusa, a *tiszta impulzusokra* tapadó táncos teste, ami nem a konvencionális, a jelentést formailag determináló, közös megegyezésen alapuló társadalmi jelekkel és gesztusokkal kommunikál, hanem azzal az *anarchikus nyelvvél*, mely „nem fogadja el a tárgyak közötti, illetve a formák és jelentésük között-

¹ Artaud, Antonin: *A Bali-szigeti színházról* = Uő: *A színház és az Istenek*. Válogatott írások. Orpheusz, Budapest, 1999. 151.

² Grotowski, Jerzy: *A szegény színház felé* = Uő: *Színház és rituálé*. Szövegek 1965–1969. Kalligram, Pozsony, 1999. 12.

Molnár Edvárd fotója

ti kapcsolatot [...], megjelenése olyan zűrzavar következménye, amely a káosz felé sodor bennünket”.³ A testi megnyilatkozás spontaneitása, ami „nem zárja ki a szerep részletekbe menő felépítését”,⁴ sőt, az alkotói és befogadói folyamatok egymásra vetülő tér-idő komplexumában, az elemek nyomán, *térbeli költészetet* hoz létre. Az *anarchikus nyelv*ből fakadó poétikai vonatkozása (a jelet képező jelölő-jelölt-jelentés hármasságából) a jelölt relációját folytonosan destabilizáló nyelviség, ami egyúttal kizárja a jelentés rögzíthetőségének lehetőségét, „a táncos, aki felbontja és összezavarja a testi mozdulatok ökonómiáját, hogy aztán koreográfiájában megleglje őket, egyszerre érintetlen és megújult állapotukban”.⁵

Kivetkeztetni a jeleket önmagukból, amit explicit módon tesz a színész, a jelölő ruhadarabok magára öltése és levetkezése nyomán – sötét, a testvonalakat követő kényelmi ruházattól, a hosszú, fehér könnyedségével a teret belengő ruhán át, a mesevilágot idéző álmodott fodrokig (a kosztümök Varga Tünde munkáját dicsérik) –, amely metamorfózis az individuum/jelentés fogalmának (folytonos) dekonstruálódását tükrözi.

A Varga Henrietta teremtette színházi atmoszféra, tér és idő kereszteződése, „together”, hangzik el az előadásban, itt és most, együtt a színpadon, alkotó (színész) és befogadó (néző) nélkülözhetetlen szimbiózisának metszéspontjában, az alkotói (színész/néző) és befogadói (néző/színész) folyamatok átfedtségében. Nem elvonulni/elbújni szerepbe és szövegbe, hanem a jelenbe „állítódni” énként, lenni, értelmezett és értelmezői horizonton is, mert „hamis képzelgés azt hinni, hogy testies életünk annál inkább méltó lesz Istenhez, minél inkább eltávolodik pillanatnyi állapotunktól”.⁶

A *Makrancos hölgy* Katája (Shakespeare), *Hamlet* Ophéliája (Shakespeare), *Don Juan* Donna Elvirája (Molière), *Woyzeck* nagymamája (George Büchner) és *Medea* (Jean Anouilh) szólal meg a színészből, a táncosból, a nőből, kontextusukból kiragadottan, de magukkal hozva sorsukat, integrálódnak egy univerzális/semleges bárki számára nyitott térbe, ahol a színésznek „nem játszania kell, hanem lehatolnia tapasztalatai terébe, hogy testével és hangjával mintegy analizálja e tapasztalatokat”.⁷

A metamorfózisba épülő szövegek így nem eljátszott/megjátszott szerepek pillérei, hanem a Varga Henrietta által mindenkit/bárkit megszólí-

³ Artaud, Antonin: i. m. 141.

⁴ Grotowski, Jerzy: i. m. 33.

⁵ Agamben, Giorgio (2009): *A megdicsőült test*. Losoncz Márk fordítása = *Híd*, 2011. 8–9. 132.

⁶ I. m. 132.

⁷ Grotowski, Jerzy: i. m. 71.

tó, sötétbe meredő tekintetének aktualizált *personái*. A kiszámíthatatlanul előtörő monológok a szokványostól eltérő artikulációban nyilvánulnak meg; a monoton hadarástól, a gúnyos hangnemen át, az (ironikusan) patetikusan ható beszédmódokig, melyek ily módon az emberi kommunikációban primer helyzetbe került verbalitást kérdőjelezik meg, és igazolják egyben azt, hogy „a szöveg önmagában nem uralkodhat a színházon, sőt csak azáltal kerül be a színházba, amit vele a színész művel, vagyis mint intonáció, mint hangtársítás, mint muzikalizált nyelv”.⁸

A nőiség (szó)szólója is a darab, ami azt a feminista nyelviséget és gondolkodást valósítja meg, mely során „a testből eredő írás a világ újraalkotását jelenti”.⁹ Az őt (fentebb már említett) európai dráma hősnőjének tragédiája, mindenki/bárki tragédiájává lesz, az emancipálódást az individuum függvényébe állítja az előadás, a másiktól (a férfitől) nem függetlenedve, hanem éppen általa totalizálva. A sorssal és az önmagával vívott harc, az önkritika és az én-kép-küzdelem, a saját nőiségének folytonos felfedezése és elvesztése nyomán.

„Vagyis a kérdést a nőknek maguknak nem így kell feltenniük: »Mi a nő?«, hanem ismételniük és értelmezniük kell azt a módot, amelynek révén a nőiség a diszkurzusban hiányként, hibaként, a szubjektum negatív képmásaként és utánezaként határozódik meg.”¹⁰

Az előadás gazdagsága az elfogadott *szegénység állapotából* fakad, melyhez „nélkülözhetetlenek egyszerűen csak egy üres terem bizonyult”¹¹, ahova a tárgyak nem eszközként/kellékként kerülnek, hanem autonóm létük teljességével. *Munkátlanságba* állított testek, ami „nem tehetetlenség; ellenkezőleg, a munkátlanság éppen magának a képességnek az aktusban való megnyilvánulását teszi lehetővé”.¹² A spontán variabilitásnak kitett fizikalitások, itt-levésük természetességével vannak jelen, és nem (ki)szolgálják, de egymás hatótávolságában vannak. Így a rejtegetett reflektorok

⁸ I. m. 16.

⁹ Jones, Ann Rosalind (1981): *A test írása: A l'écriture féminine megértése felé*. In: Bókay A.–Vilcsék B.–Szamosi G.–Sári L. (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Szöveggyűjtemény. Osiris, Budapest, 2002. 495.

¹⁰ Irigaray, Luce: *A diszkurzus hatalma, a nőiség alárendeltsége*. Beszélgetés. In: Bókay A.–Vilcsék B.–Szamosi G.–Sári L. (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Szöveggyűjtemény. Osiris, Budapest, 2002. 488.

¹¹ Grotowski, Jerzy: i. m. 14.

¹² Agamben, Giorgio: i. m. 132.

esetleges funkcióba állítása nem csak fényforrásként van jelen, hanem „táncoló anyaggá” formálásaként is. Vagy egy láda felfedezése, érintése, bekebelezése, a kábelek térbe tekeredése és tekerése, a fától elválasztott, virágba borult ág ölelése, táncba lejtése; olyan térbeli megnyilvánulásokká konstruálódnak, melyben az anyag, „ha osztatlan egésznek nézzük, inkább folyam lehet, mint dolog”.¹³

Autonóm módon van jelen az Antal Attila improvizálta, gyakran szélsőséges tónusokban feszültséget kondicionáló zene, a *munkátlanságba* állított test(ek), a közönség, aki együtt rezdülve Varga Henrietta táncával és állapotával, egy lehetőségektől burjánzó teret és pillanatot teremt. Genezis-élmény, ami ezt a tagolt, részletekben észlelt világot visszavezeti a differenciálódási ponthoz, az *eszmélethez*, ösztön és értelem közös alapzatához, „melynek az egyetemes étellel egyterjedelműnek kell lennie”.¹⁴

A világra vetülő emberi tekintet, a perceptivitás összetettsége, ösztön és értelem, képzelet és valóság opponálása csúcsosodik ki a felbukkanó Marie (Woyzeck) meséje nyomán, melyben a távolból ragyogó Hold közelebb érve csupán kiszáradt fa, a tündöklő Nap elhervadt napraforgóvirág, a csillagok feltűzdelt aranylegyek, a Föld pedig visszatekintve nem egyébb felborult fazéknál.

Válaszút helyett a jelen-pillanat örökmozgó, lét- és színházélményt formáló spirál „zárja” az előadást, álomban/álmodásban oldódik (*Somniare somnia* – Álmod az előadás címe) a létre nehezedő kérdés/súly alól a színész, önmaga és a világ körüli forgása, az *eszmélet* perifériáján zajlik, ahol minden „valami titkos lelki impulzusba torkollik, sőt onnan is származik. Ez az impulzus pedig nem más, mint a szó előtti Ige”.¹⁵

A Varga Henrietta által „létformált” tánc- és színházi előadások a Kosztolányi Dezső Színházban, az Újvidéki Színházban és az újvidéki Szerb Nemzeti Színházban is bemutatásra kerülnek különböző időközönként *Önálmodás*, *Somniare somnia* vagy más (elkövetkező) címek alatt, de megemlítendő még a *Five for two* is, amit társával, Döbrei Dénessel kooperálva vittek színre.

¹³ Bergson, Henri: *Teremtő fejlődés*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1930. 172.

¹⁴ I. m. 172.

¹⁵ Artaud, Antonin: i. m. 156.

A kristálytisza színház felé

Varga Henriettával Gyantár Edit beszélget

Azt gondolom, bizonyos értelemben újszerű dolog nálunk az, amit művelsz. Hol, mikor kezdődött el a színházi életed?

– Azt hiszem, az történik most, hogy vissza kellett ide jönnöm. Itthonról indultam, aztán el kellett menni jó messzire, hogy ezt meg tudjam teremteni magamból meg abból, amit kaptam az élettől, amit akaratom ellenére a rendezőktől kaptam. Tehát a monológokról beszélek, ezek nem a saját választásaim voltak, hanem így hozta a sors. Utána még éveken át magamban hangzottak el különböző tapasztalatok után és közben. És most megint hangosak. Hogy hangosak, hogy olyanok amilyenek, annak köszönhető, hogy mi minden történt velem. Hogy most mondom el, abban az eddigi munkám tapasztalata segít; megjeleníteni mind verbálisan, mind fizikálisan, vagyis testileg a mostban. A táncról beszélek. Nincs koreográfia, hanem egy olyan állandó fizikai és lelkiállapot van, ami testtel, mozdulatokkal reagál, vagyis létezik, él. És lehet, hogy a jelenlétem, a jelenemben való létezésem inkább a testben nyilvánul meg, a múltból való létezésem pedig verbális. De egy előadóművésznél – főleg ha színésznél van szó – ez összefonódik. Nem lehet tudni, honnan indul és mivé alakul. Ennek szerves része a szívem dobogása, vagyis a lüktetés. Ha becsukjuk a szemünket, akkor ezt halljuk. Az érzékszerveink, a hallás, a hang, a zene...

A színház nekem ma, hogy magam állok ki a színpadra, egy önvallozás, egy önálmodás, egy létezési forma, amit az őszinteséghez és a kristálytisztasághoz szeretnék eljuttatni. Egy olyan fajta vallomás, ami nem egyéni, hiszen minden embernek vannak pillanatai, amikor rákérdez, ki vagyok, miben vagyok, hogyan létezek, átváltozok, szétválok, összefonódom stb. Hogyha ez színház és létezési forma, akkor azt mondhatom, hogy ez majdnem egy életforma.

Öt monológból építkezik az előadás. Beszéljél az eredetükről, kik osztották rád a szerepeket, mikor és hol játszottad ezeket?

– Az Ophelia volt az első drámai szöveg, amelyet tizenhat éves koromban kaptam. A Shakespeare-fest keretein belül mutatták be Szabadkán, Ljubiša Ristić és Nada Kokotović szervezték. Vito Taufer szlovén rendezővel dolgoztam együtt, vele nem értettük egymást. Forgács András volt a dramaturg, Magyarországról jött, s angolul kommunikált Vitóval, velem pedig magyarul, úgyhogy ez már egy olyan eklektikus állapot volt az én tizenhat éves létezésemben, ami tovább folytatódott évek múlva is, amikor kikerültem Franciaországba.

Később a *Bloody Mary* című előadásban vettem részt, amit Ljubiša Ristić, Nada Kokotović, Lengyel Gábor és Rade Šerbedžija rendezett, koreografált és zenésített meg. Ők álmodták meg, találták ki a csapattal együtt, hogy Rade Šerbedžija az ensemble-nek a rendezője, aki az egyik pillanatban elcsendesíti a csapatot, akivel próbál, a Marica grófnőt és a népdalokat éneklő színészeket. Megjelenek a színpadon, és nem tudok semmi mást mondani, csak azt, hogy „bocsánat, izvinite, došla sam, jöttem, hogy meghallgassanak”. Ez az előadáson belül történik horvátul, ő pedig erre azt mondta, „hát én ezt nem értem, de ha jól mondod, akkor biztos megértem, mert nem a nyelv a lényeg, hanem az állapot”. Ez volt a Donna Elvira. Így kaptam meg Donna Elvira monológját tizennyolc éves koromban.

Ezt az előadást vagy százszor játszottuk Jugoszlávia-szerte. Akkor úgy döntöttem, hogy felvételizek Budapesten a főiskolán. Már megismertem Döbrei Dénest, vele készültünk, kerestük a felvételi anyagot. Kezembe adta a *Medeát*, Jean Anouilh drámáját. Nem tudom, akkor mit értettem belőle, hogy kell-e érteni itt bármit is. A Makrancos [Kata] az én választásom volt a felvételin.

Úgy gondolom, egy előadó egyetlenegy előadást játszik egész életében, csak a fejezetek különbözőek. A *Woyzeck* pedig egy fejezet az életemben, mivel több mint tíz éve játsszuk az előadást Nagy Józseffel. Nincs szöveg, egyedül én énekelek egy dalocskát, amit Marie kislfia altatásakor énekel. És van még két-három mondat, ami arról szól, „ki vagy, és hogy hívnak téged”. A nagymamának a szövege van ebben az előadásban. Megvan az öt.

Rá kell kérdeznem a Ristić-ügyre. Te hogyan látod, hogyan élted meg alkotói tevékenységét?

– Én Ljubišából egy árva szót nem értettem, de mindent éreztem. Céltudatos volt, és határozottan irányította színészeit. Csak állapot és munka. Félelmetes tempóval és fegyellemmel dolgoztunk. Húszéves koromban,

1990-ben mentem Franciaországba, amikor még nem történt meg mindaz, ami megtörtént Jugoszláviával. És azt, hogy milyen politikai álláspontokat és milyen politikai színházat vitt tovább Ljubiša, nem követtem. Annyira erős volt bennem mindaz, amit akkor tett a csapatért és értem, hogy nem érdekelt.

Többször föl hívtam, amióta lecsendesedett a helyzet, mert nagyon sokat kaptam tőle. És akárhányszor találkoztunk, nem arról beszélgettünk, hogy kinek milyen volt a múltja, hanem minden másról. Természetesen inkább ő kérdezett, én válaszoltam... Sohasem felejttem el, hogy egyszer elmentem a cukorgyárba, ahol most is van, és félelmetesen válaszolt, különféle zenével felelt a kérdéseimre. Olyannyira másképp kommunikált, hogy azt a mai napig sem tudom feledni.

Franciaországban vagyunk. Itt kezdődik meg a test- és mozgásközpontú színháznyelv építése...

– Én nem azért mentem Franciaországba, mert Szkipe [Nagy József] meghívott, hanem mert be akartam fejezni a nemzetközi mozgásszínházi iskolát. Százan–százhuszan voltunk két osztályban, és vagy harmincnyelvű volt a csapat. Húszévesen Párizsban nem beszéltem franciául, csak angolul, a testemet is használnom kellett a kommunikációra. Ez egy olyan iskola, amely két éven át semmi másról nem szól, csak arról, hogyan alkotsz a színpadon. Mindenki improvizál, állandóan a mesterség kellős közepében vagy. A négy tanár ugyanazt az anyagot egész másképp adta elő.

Úgy gondoltam, hogy az iskola után hazajövök, és folytatom a munkát, de akkor már se színház, se csapat, semmi nem létezett itt. Akkor döntöttem el, hogy kint maradok. Ariem Nuskin egyik színészevel kezdtem dolgozni, több tanfolyamán vettem részt, és kénytelen voltam megtanulni franciául. Vele dolgoztam egy éven át, tanfolyamokon vettünk részt, ami pénzbe került. Mivel nem dolgoztam profi csapatban, ezért huszonháromtól huszonöt éves koromig mindenfélét csináltam, takarítottam, modellt álltam, turistavezető voltam, csak hogy pénzt keressek. Tehát Párizsban mindent lehet, csak az embernek legyen pénze. Keményen dolgoztam a kathakali tanfolyamon, ami a dél-indiai Kerala tartományból származó rendhagyó mozgásszínház, a Bali-szigetről származó topengon, amely maszkos és mozgásszínház, majd eljutottam a nőig. Volt egy olyan nőmesterem, akinek a családja hatszáz éve műveli a nő-színházat Japánban.

Az egyik tanfolyamon találkoztam egy fiúval, aki lovagolt. Gyerekkori álmom elevenítette fel, mégpedig, hogy franciául beszéljek, és hogy megtanuljak lovagolni. A fiúról kiderült, hogy egy kamionban él a ked-

vesével meg a lovával, és szeretnének lovas színházat csinálni. És akkor elkezdtünk dolgozni ezen. Semmi pénzünk nem volt, viszont volt egy kis tudásunk, tapasztalatunk már kevesebb, és óriási akaratunk.

Akkor találkoztam Szkipével, aki azt mondta, „csináljuk épp Beckettet, szükségünk van egy színésznőre, rád gondoltam”. Mivel mindig is nagyon érdekelt Szkipe munkája, szerettem volna olyasmit csinálni, amit ő művel; a mozdulat és a szöveg a belső szívemben történik meg, a külső szívem pedig csak táncol. Persze igent mondtam, a lovaglás pedig abbamaradt.

A *Woyzeck* ekkor már megvolt, csak még nem indult be. Egy véletlen révén történt, hogy egy performance-ra készültek. Megérkeztem egy kathakalióra után, és a fiúk készültek: Döbrei Dénes, Bicskei István Bütyök és Nagy József. Három órával a performance előtt: „Hát hol van Marie? Nincs Marie-nk! Jaj de jó, hogy itt vagy, akkor te vagy a Marie!” Így kezdődött a *Woyzeck*.

Sok volt a fiú, és egyedül éreztem magam. Ez nem volt tudatos, de évek múltán elkezdtem keresni valami mást is. Megint csak a szerencsének tulajdonítom, hogy Amszterdamban találkoztam egy fiúval, aki látta a *Woyzeck*-ot, és azt mondta, menjek vele egy tanfolyamra. Akkor megindult a Min Tanaka-féle munka, kiderült, hogy Európa-szerte hat tanítványa van, velük mind dolgoztam, az egyikkel előadást is csináltunk. Eljutottunk Japánba a *Woyzeck*-kel, és a véletlenek összjátéka, hogy épp Min Tanaka tartott akkor ott tanfolyamot. Elmentünk, meghívtuk az előadásunkra, majd pedig meghívtuk haza, hogy tartson itt is tanfolyamot. És bezárult a kör, azt mondtuk: itthon. Ő volt az, aki azt mondta: „Ti eljöttök hozzám, és csináltok egy duót.” Itt kezdődik a mi történetünk Dénessel, vagyis folytatódik, tizennégy év együttlét után először voltunk a színpadon együtt.

Vajdaság? Itthonlét?

– Nagyon fontos, hogy itthon legyek, hogy tudjam, van otthonom, és nagyon szeretem a házam, és nagyon szeretném úgy megcsinálni, hogy ott lehessen közösség, alkotás, létezés.

Tartasz work shopokat, milyen tapasztalataid vannak a tanítványaiddal kapcsolatban?

– Megpróbálom átadni – kezdve a nyolcéves gyerekektől a tanárokig – mindenkinek ugyanazt, és ez működik. Semmi többre igazából nem mutatok rá, mint ami eleve bennünk van, amik vagyunk. A fizikai test, hogy állok a lábamon, a környezet, a látás, a hallás stb. egy olyan testkultúra, ami hihetetlenül fontos a mai világban.

„Látni kell ahhoz, hogy láttatni tudjak”

Gugánovity Gabriellával Brenner János beszélget

Gugánovity Gabriella topolyai származású fotóművész, aki jelenleg az Egyesült Államokban él, és a chicagói DuPage egyetem fotó tanszékén folytatja tanulmányait. Nemrég hazalátogatott szülőföldjére, Náray Éva meghívásának eleget téve pedig megrendezte a *Chicago topolyai szemmel* című tárlatát a topolyai Népkönyvtárban. Amerikába való visszautazása előtt készítettem vele interjút.

Hogyan indult a pályafutásod? Gyermekkorai álmod volt a fotózás?

– Nem mondanám, hogy gyermekkorai álom volt. Pontosabban nem úgy történt, hogy hatévesen kezembe vettem a fényképezőgépet, és azóta nem tudtam letenni. A fényképezőgép mindig is aktív része volt az életemnek, de nem láttam magam a gép mögött, nem éreztem azt, hogy valamikor majd vele fogom kifejezni magam. A gyermekkorai rajzaim viszont sok dicséretet kaptak, többen jelezték, hogy egyfajta kifejlett stílusom van. Több pályázatot is megnyertem, így végig az járt a fejemben, hogy képzőművész leszek. A szabadkai Svetozar Marković Gimnáziumba kezdtem járni, és mindig volt velem egy kis notesz, amelybe folyton rajzoltam. Volt persze egy fekete-fehér Zenit gépem is, így rendszeresen fényképezgettem, de a továbbtanulási célom az újvidéki képzőművészeti akadémia volt. E tervem azonban nem valósult meg, így beiratkoztam az óvónőképzőbe. Persze időközben megpróbáltam Pécsen is helytállni az ottani művészeti karon, de ott sem kaptam megerősítést – elutasítottak.

Ez negatívan hatott rád? Félretetted a festést?

– Csalódott voltam, de nem estem kétségbe. Igaz, nem találtam a helyemet, de keresgéltem, nézelődtem, nem adtam fel. Itthon azokban az időkben háborús állapotok uralkodtak. Éreztem, hogy azt a jövőt, amit itt terveztem, nem tudom megvalósítani, így átköltöztem Magyarországra.

Ott persze a megélhetésért, a létfenntartásért kellett dolgoznom, és a mendecetisztítástól a takarításig mindent el kellett vállalnom. A „művészet” akkor nekem az olvasást jelentette, a hétköznapi kemény megpróbáltatásaiából való kikapcsolódást.

Ekkor vetted rá magad a nagy döntésre, hogy Amerikába költözz? Vagy korábbi elképzelés volt? Miért éppen Amerika?

– Amerika egy „távoli”, „misztikus” világ. De mindez egy hosszú történet. Visszatérve még Magyarországhoz: Budapestre kerültem, itt egy nemzetközi óvodában kezdtem dolgozni. Számos barátságra tettem szert, és bekerültem egy olyan közegbe, ahol elhittem, hogy ezt az új világot nekem látnom kell. Szinte már össze is csomagoltam, amikor megismerkedtem egy nagyon szimpatikus amerikai fiatalemberrel, Jimmel. Ő aztán egyre szimpatikusabb lett, összeköltöztünk, így minden Budapesthez kötött. Jim tanácsadóként, programtervező és -kivitelezőként dolgozott, Magyarországra próba szerencse alapon érkezett. Egy nap elhívták Varsóba dolgozni, így az amerikai tervem háttérbe szorult. Úgy gondoltuk, ha mindketten elutazunk egy teljesen ismeretlen országba, és a kapcsolat működik, akkor ennek van jövője. Amerikába így aztán nem mentem el, Varsóba kerültünk. Ebben az időszakban bejártuk a világot: Sydneytől kezdve az Elefántcsontparton át Párizsig, Londonig, Amszterdamig jutottunk. „Próbálgattuk” a világot.

Mi történt Varsóban? Hogyan tudtál alkalmazkodni ahhoz a világhoz? Eddig még szinte szó sem volt a fényképezőgépről!

– Gyerekkorom után ekkor került újra a kezembe a fényképezőgép. Vettem egy nagyon egyszerű filmes gépet, egy Nikont. Mivel állandóan úton voltam, úgy éreztem, meg kell osztanom az élményeimet. Egyszerűen bennem volt az, hogy „mesélni kell”, megosztani a pillanatokat a családdal, a barátokkal.

A figyelmem rövidesen Varsóra terelődött. Varsónak van egy olyan hangulata, ami egyszerűen „vonzza” a mesélést, van egy olyan történelme, ami nem pusztán információ, hanem érzelm is: amikor bejárod a zsidó temetőt, a volt gettót stb. Varsót annak idején úgy építették újjá, hogy emlékezésre ösztönözzön. Aztán sikerült beutaznom szinte a teljes Lengyelországot, ami megindított bennem valamit. Ezek az élmények aztán olyan dolgokat ébresztettek fel bennem, amelyek során azt kezdtem tapasztalni, hogy nemcsak látok, hanem érzek is. Engem az érzelmek kötöttek le, ezeket akartam továbbvinni. Ilyen ihletettséggel jártam aztán Varsó utcáit, és fényképeztem. Kezdetben csak magamnak készültek a képek. Aztán rábukkantam a *Warsaw Insider Magazine*-nek a pályázatára, ami arról szólt,

hogy különböző témakörökben mutassuk be Varsót: az embereken, csend-életeken, humoros helyzeteken keresztül stb. Én az előbbi két kategóriában pályáztam, és több pozitív visszajelzés is érkezett. Sokan kérdezték meglepődve, hogy hogyan tudom így látni a várost. Innentől lett az életem alaptartozéka a fényképezőgép.

Ezt követően jött Amerika, amelynek szintén számos nagyvárosát bejártuk.

Autodidaktaként sajátítottad el tehát a fotóművészetet, vagy azért voltak tanáraid, mestereid?

– A képzőművészet terén voltak, igen. Akkoriban Szabadkára és Topolyára jártam rajzolni. A fényképészetnél már más volt a helyzet. Amikor Varsóban komolyan kezdett foglalkoztatni a fényképezés, akkor fotózással kapcsolatos könyveket kezdtem gyűjtögetni, nem akartam egy konkrét fényképészt felkeresni, nem tartottam erre igényt. Varsóban megalapozódni, körvonalazódni látszott a stílusom, nem akartam, hogy bármi bezavarjon. A kíváncsiság azonban hajtott, sok-sok képet néztem meg, értékeltém őket, tudtam: látni kell ahhoz, hogy láttatni tudjak.

Utóbbi kijelentéseddel kapcsolatban jutott eszembe a száz évvel ezelőtt született Friedmann Endre Ernő, azaz Robert Capa. Tőle származik egy – ma különböző okok miatt többször is hallható – gondolat, miszerint „ha nem elég jók a képeid, nem voltál elég közel”. Így van ez esetekben is?

– Nehéz meghatározni azt, hogy mi a jó kép. Ezt mindenki másképp látja. A fényképészetben azonban vannak olyan alapfeltételek – mint minden más vizuális művészetnél –, miszerint ha túl sok információt adsz a közönségnek, akkor elvesznek. Vannak művészek, akik abba a hibába esnek, hogy nagyon sokat akarnak elmondani. Ebből adódóan aztán nagyon lecsökken az értelmezhetőség lehetősége. Ezt a Capától származó gondolatot én úgy értelmezném, hogy ha túl sok minden van egy képen, akkor az nem jó. Ha túl sokat akarsz elmondani az embereknek, akkor elveszíted az emberek érdeklődését.

Ha már konkrétan a fényképekhez kezdünk közelíteni, miben látod a fényképezés erejét, ha szabad így fogalmazni: „előnyét” más „láttató” művészeti ágakhoz képest?

– A fényképészet szerintem a legeredetibb ábrázolási mód. A fényképész egy pillanatot örökít meg. A fényképészetet én a jelen megörökítéseként, a pillanat megállításaként határozom meg. Én ezt így értelmezem. A pillanat megállítása és az arról a pillanatról való mesélés a lényeg.

A topolyai kiállításodon chicagói felhőkarcolók kerültek középpontba. A tárlat meghívóján a következő – tőled származó – szöveg szerepelt: „A Chicago topo-

lyai szemmel kiállítás fotói Chicago csillogó épületeiről mesélnek, ahol a szín és a forma fontosabb, mint az épület maga. Persze lefényképezhetném az amerikai nagyváros teljes pompáját, de azt már számtalanszor láttuk. Én apró részletekre bontom a csillogást, és kinagyítom azokat a sajátosságokat, amelyek mellett különben elmennénk.” – Miért fontos számodra a részletek láttatása, megragadása egy olyan világban, amely jóformán csak a „globálisban” képes meghatározni önmagát?

– Ma már mindent nagyban látunk, a világ pedig egy pillanat leforgása alatt jön el a szobánkba. Úgy gondolom, hogy ebben az információáradatban elvesznek az apró értékek. Az apró örömök már szinte élvezhetetlenné válnak, pedig belőlük építkeznek a nagyok. Én mindig az apró mozaikokat ragadom meg, amelyeknek gyönyörű szépsége van, de nem látjuk meg, mert az egészret követeljük, az egészet akarjuk. Abban én még nem látok művészetet, ha lefényképezek egy teljes várost. Persze megörökíthetem a pillanatot, de ettől még nem érezném magam különlegesnek. A *Chicago topolyai szemmel* kiállítás képsorozatának az volt a lényege, hogy megkeressem azokat az apró pillanatokot, amelyek ugyanannyi mesét képesek magukba foglalni, mint a nagyok. Fontos, hogy ezek – a „nagyak” az apró részleteként – a „nagyról” is beszélni tudjanak. Ma már Chicagóban élek. Ismerem. Meg akartam állni. Kerestem azt a pillanatot, azt az apró részletet, ami megállított ebben az épületrengetegben.

Kicsit foglalkozva még a „részletekkel”, visszakanyarodnék a „Vajdaságba”. Az egyik on-line felületen nézegettem a világ különböző helyeiről készült fotóidat, és váratlanul megakadt a szemem egy képen (csak egy kandeláber volt látható rajta, villanyoszlopa pedig valami hibetetlen precizitással metszett bele egy sárga ház homlokzatának részletébe). Akkor még nem tudtam megmagyarázni, miért pont e kép ragadott magával. Először a szimmetriára gyanakodtam, majd egyik pillanatban bevillant: Szabadka egy részletét ábrázolta az alkotás. A következő pillanatban már lelki szemeim előtt állt a teljes épület és egy „mentális kép”: a gyermekkorom egy részlete is. Nap mint nap e mellett az épület mellett sétáltam el. Ez volt a Sárga ház. Rész és egész szimbiózisa. – Művészetekben a „rész” mindig az „egészben”, azzal együtt értelmezhető, vagy megállja önmagában is a helyét?

– A *Chicago topolyai szemmel* kiállítás anyaga alapvetően Chicagónak készült. Azt akartam vele elérni, hogy az emberek álljanak meg és gondolkodjanak el. Azt szoktam mondani, hogy az agy automatikusan elemzi, hogy akkor most mit lát, hol is van, vagyis automatikusan értelmet keres. Amikor fényképezek, akkor arra törekszek, hogy az értelmet félretegyem, és felébresszem az érzelmet. Korábban Szabadkán éltem, és már akkor is olyan részleteket kerestem a városban, amelyeknek persze megvolt az össz-

hangja, de bennem érzelmeket építettek fel. Az effajta részletek keresése közben még ma is eltöprengek: hol állok, hol vagyok, mit látok? Tehát kezdetben értelmet kerestem, de ezek mellett érzelmek is épültek. Az érzelmek felépítése hatalmas élmény számomra.

Egyszer egy színházat fényképeztem. Ennek a színháznak a fényképei úgy sikerültek, hogy valamiféle erotikus hangulatot sugároztak. Az embereknek automatikusan ilyen érzései lettek a képek láttán – legalábbis erről számoltak be nekem.

Mi a tapasztalatod, az emberek, esetleg a Vajdaságban élők hogyan viszonyulnak a rész és az egész viszonyához a körülöttük levő tárgyi, képi világot illetően? Egyáltalán, „megfogalmazható” egy ilyen kérdés?

– Most erről alapvetően az jut eszembe, hogy a topolyai önkormányzat és a Népkönyvtár már évek óta – és idén is – meghirdeti, meghirdette a *Topolya a részletekben lakozik* című pályázatot, amelyre amatőrök jelentkezését várják. Úgy gondolom – habár egy kis közegegről van szó –, hogy ezzel talán sikerül felébreszteniük az embereknek a részletek iránti kíváncsiságát.

Sajnos alapvetően egyébként elfelejtjük meglátni a részleteket. Olyan ez, mintha manapság nem „látnánk”, hanem folyton információk után kutatnánk. Pár nappal ezelőtt közzétettem pár képet a Facebookon, és arra kértem a topolyai ismerőseimet, hogy fejtsek meg, hol készülhettek. Több hozzászólás is érkezett, de csak nagyon nehezen jöttek rá az emberek a helyes megoldásra.

A másik probléma, hogy nem keressük azokat a dolgokat, amelyeknek hihetetlenül nagy értéke van. Ez nem csak itt nálunk tapasztalható, az egész világban így van. A részletekről szinte mindenki megfeledkezik. Én tudatosan keresem őket.

Persze nem csak épületeket fényképezel, nehogy ebbe a tévedésbe essünk. Vannak csendéleteid, absztrakt alkotásaid, táj- és természetképeid stb. Itt is a rész–egész viszonya foglalkoztat, vagy esetleg valami teljesen más? Egyáltalán, van fő profilod?

– Vannak olyan sorozataim is, amelyekben tárgyakkal játszadózom. Egyik tanárom szólott ezekhez hozzá, aki azt mondta, hogy szinte kifordítom őket. Lehetőséget adok a tárgynak, hogy meséljen – tette hozzá. Hiszem azt, hogy a legegyszerűbb eszköznek, a legegyszerűbb tárgynak is meg lehet találni a képi értékét.

A lényeg azonban a már említett érzelmekeltés. Ebből a szempontból a téma irányít. Ha az mesélni tud, akkor foglalkozom vele. Ha például egy hegyben lakoznak ilyen lehetőségek, akkor a hegyhez fordulok.

A közönségemtől is azt a visszajelzést kaptam, hogy sokkal érdekesebbek azok a képeim, amelyek mellett el kell időzniük. Ez persze fakadhat

abból is, hogy az agynak egyszerűen megvan a kíváncsisága, hogy mit néz, hogy folyton tájékozódna. Ilyenkor kell nagyon óvatosan bánni azzal a bizonyos „információmennyiséggel”, amely megjelenhet egy képen. Erre egyik professzorom is figyelmeztetett.

Alkalmazol esetleg még „analóg” módszereket?

– Volt egy olyan tantárgyam az egyetemen, amelynél vissza kellett térni az alapokhoz, és a korábbi, kezdetleges technikákkal kellett képeket készíteni. Nem zárom ki egyébként, hogy esetleg visszatérek. Reménykedek abban, hogy a fényképészet elszakad ettől a mostani állapotától, és visszatér a filmes technikához. Ma már mindenki fényképésznek tartja magát, mindenkinél van gép. Ez sok esetben káros lehet. A barátnóm például esküvőket fényképez, és egyszerűen nem tud a párhoz férközni, hogy fotókat készítsen, mert a meghívottak elárastják őket: előkerülnek a telefonok, és mindenki fényképez. Éppen ezért manapság a meghívókra rá is írják, hogy szépen kérik a vendégeket, hagyják otthon a gépeiket.

A másik meg, hogy az emberek szinte mindent megörökítenek, és folyamatosan töltik fel a képeket az internetre. Úgy gondolom, hogy ezzel a fényképészet veszít a művészi értékéből. De hasonló a helyzet például a zene terén is. A művészetek zömének tehát eltompult az az éle, ami a huszadik század elején kialakult. Fontos lenne, ha a huszonegyedik század elején a fényképészet újra megtalálhatná a saját hangját. Elképzelhetőnek tartom, hogy ez a folyamat, ez a „másság” a filmhez való visszatérésben juthat kifejezésre.

Fontos szerepe van a képeiden a tükröképeknek, a különböző tükröződési és árnyformáknak, a képsíkok egymásba folyásának, torlódásának. Mi ennek az oka?

– A nagyváros tulajdonképpen tükrökre épül, hatalmas ablakok vannak mindenfelé. Nagyon kicsi annak a lehetősége, hogy ne tükröződjön valami. A kihívás e tekintetben persze számomra megint az, hogy megtaláljam azokat a tükröződési lehetőségeket, amelyek szintén mesével bírnak. Visszatérve Chicagóhoz, ez egy csillogó város, amely sosem sötét. Mégsem látható benne a nap, mert tele van felhőkarcolókkal. De valahogy mindig rád süt, mert ezer helyről verődnek vissza a sugarai. Ez az a pont, amikor rád köszön a természet a nagyvárosban. Kicsit olyan ez, mint az egyik kedvenc filmemben, amelyben egy ifjú hölgy Párizsban jár-kelel, a szobája ablakának tükréből látja az Eiffel-tornyot, de amikor közvetlenül szeretné meglátni a tornyot, nem sikerül neki. Nagy erővel keresem azokat a lehetőségeket, amelyeket ebből a hasonló élményből ki tudok hozni.

Külön kihívás számomra az, hogy az épületek mogorva, kemény formáját megpuhítsam, hogy mesét szőjek beléjük, olyanokat, amelyek nem

konkrétan az adott épületekről szólnak, hanem a szomszéd épülettel összefüggésben fejeznek ki valamit. Az ablakok így olyan érdekes események közvetítésére képesek, amelyek nem belül, hanem kívül történnek. Mindig is fokozott érzékenységgel keresem az ablakokat. Az elképzeléseim között szerepel, hogy készítek egy olyan sorozatot, amelyben ablakokból fényképezek kifelé, majd pedig befelé. Így az ablak teljesen különböző hangulata ragadható meg. Más meséje van tehát a „benézésnek”, és más a „kinézésnek”. Ezek a hangulatok mind-mind Chicago alapját képezik.

Urbán András nyitotta meg a topolyai kiállításodat, és a megnyitón így fogalmazott: „Gabriella sajátos városfotóiba bele tudok merülni, együtt tudok utazni velük. Együtt keresem velük azt az egyedi nézőpontot, amely révén nemcsak a látott tárgyat mutatja be újszerűen, hanem önmagáról is elárulja, hogy érez, hogy hol látja helyét a világban.” Hogyan értelmezted Urbán szavait?

– Szerintem Urbán András gondolatai magukért beszélnek. Itt azonban kiegészíteném őket. András a megnyitón újra azzal jött, hogy állandóan a „vonalakkal” foglalkozom, hogy felejtsem már el őket! Az igazság az, hogy ebben az időszakomban a képeken szereplő vonalak valamiféle biztonságot jelentettek számomra. Kelltek a vonalak, hogy tudjam magam mihez tartani. Egyfajta rendet jelentettek az absztrakt rendtelenségben. Ahogy jöttek azonban a pozitív visszajelzések, éreztem, hogy ezek a biztos pontok elengedhetők. Általában azt szokták mondani, hogy ha egy fotóművész befejez egy sorozatot, akkor egyfajta pánik lesz úrrá rajta. Most más után nézek, így lassan az emberek felé kezdek fordulni, így akarok túllépni azokon a bizonyos „vonalakon”, amelyekről András is beszélt. Megjegyzését egyébként kritikaként éltem meg. Persze ez az általad kiragadott megnyitórészlet szépen tükrözi a szavak szintjén azt, amivel én a képeken foglalkozom, András így rátapintott a lényegre, de egyben hangsúlyozta azt is, hogy nézzek más irányba.

Urbán András egyébként honnan ismered? Őszintén kicsit meglepődtem azon, amikor megtudtam, hogy ő nyitja meg a tárlatod.

– Urbán András még az AIOWA csoport megalakulása körüli idők óta ismerem, az Újvidéki Művészeti Akadémiára is egy időben iratkoztunk. Valamilyen szinten mindig része volt az életemnek. És amikor a mostani tárlat kapcsán szóltak, hogy valakinek fel kell konferálnia a kiállítást, automatikusan az András jutott eszembe.

A fotóidon egyébként meg tudod magadat is jeleníteni? Esetleg igyekszel arra, hogy bizonyos alkotásaidon saját magadat is láttasd?

– Sokáig a fényképezőgépet eszközként értelmeztem, ami abban segített, hogy megragadjak egy élményt, egy pillanatot. Aztán kezdtem el

érezni, hogy én vagyok az adott pillanatban, én látom meg a pillanat lehetőségét. Ilyen szempontból persze „rajta vagyok” a képen. Másrészt úgyis meg tudok jelenni a képeken, hogy újabbnál újabb témák foglalkoztatnak. Most például az épületekkel foglalkozó sorozataimat le kívánom zárni, és az emberek felé próbálok fordulni, bár korábban ódzkodtam ettől, mondván: számomra rémisztő emberekkel dolgozni. Időközben azonban egyre kíváncsibb lettem. Lezárult tehát e hatalmas munka és erőbefektetés, amely az épületekkel kapcsolatos sorozataimat jellemezte. Ezek a képek több kiállításon is részt vettek, de most, hogy már egy ideje itthon vagyok, és megmutathattam Chicagót, úgy érzem, mással foglalkoznék. A célom tehát – fizikai értelemben persze – nem az, hogy én magam jelenjek meg a képeken, hanem hogy más embereket jelenítsek meg.

A beszélgetésünk vége felé közeledve egy tőled származó idézet magyarázatára lennék kíváncsi, de csakis a fényképezés összefüggésében. Egyszer így fogalmaztál: „Mindennek van jelentése, az már csak tőlünk függ, hogyan értelmezzük őket.” Igaz ez a képi világ megragadására is? Mit tennél hozzá az itt korábban már érintett gondolatokhoz?

– Igen, szerintem azoknak a vizuális művészeti formáknak van sikere, amelyek a közönség jelentést valóban át tudják vinni a közönségre, hogy valójában mi is az, amit ezzel és ezzel a képpel láttatni akar a szerzője. És itt nyugodtan újra feleleveníthetők a capai gondolatok, és azok is, amelyek az információ kezelésének és átadásának a takarékoságával kapcsolatosak. Ideális az az állapot, amikor a közönség meglátja a képeimen azokat a mozzanatokat, amelyeket közölni kívántam nekik. Ünnepszámba megy az is, ha valaki mást lát, máshogyan értelmez. Ennek ráadásul még az a különlegessége, hogy esetleg olyan pillanatok jutnak kifejezésre, amelyek felett talán átsiklott a figyelmem.

Ha már újra szóba kerültek a gondolatok, a szavak, nyelvészként engem nagyon érdekelne, hogy van-e szerinted valamiféle „átjárhatóság” a beszélt nyelv és a képi nyelv között? Képekben vagy szavakban gondolkodsz? Esetleg mindkettőben?

– A vizuális művészet egy „nemzetközi” művészetforma, mint ahogyan például a mozgásszínház is az. A nyelv már meghatározza, hogy hova tartozol. Azzal, hogy alkalmam volt beutazni a világot, hogy „láthattam” és „hallhattam”, sok-sok élményhez juthattam. Ekkor döbbsentem rá arra – és itt nyugodtan felidézhetők a Varsóval kapcsolatos élményeim is –, hogy teljesen más egy országot, vagy egy várost a nyelven keresztül bemutatni, láttatni, mint a vizuális oldalon keresztül. Egy termékfotózás közben pedig arra figyeltem fel, hogy amíg a témámmal foglalkozom, kizárólag képeket látok, képekben gondolkodom. A szavak, a beszéd ilyenkor nem

lényegesek, mert képekben jutnak kifejezésre azok a mozzanatok, amelyeket korábban a lelki szemeiddel láttál. A nyelvet szabályként, határként értelmezem. A kép – mint mondtam – képes arra, hogy érzelmeket építsen, alakítson ki. Sokszor nekem többet elárul a képeimet figyelő ember arca, mimikája, mint az, ha arra vállalkozik, hogy elmesélje, mit is váltott ki belőle egy-egy alkotás.

Mik a terveid a jövőre nézve? Volt már szó új irányokról, de vannak konkrét elképzeléseid?

– Úgy érzem, hogy most nőttem fel a feladathoz, most találtam meg azt az eszközt, amivel ki tudom fejezni magam. Az akadémiára való iratkozást én úgy élem meg, hogy rosszkor voltam rossz helyen. Az akkori lendületem talán most ért arra a pontra, amikor a helyzetet igazán ki tudom használni. Úgy érzem, igazából most nyitottam ablakot a világra, most lettem igazán kíváncsi, most nincs bennem félelem. Az emberek felé fogok most tehát fordulni, de konkrétan a nőről szeretnék mondani valamit. Még pontosabban pedig az anyáról, az anya szerepéről, gyermekei iránti létéről. Már többen jelentkeztek is, hogy részesei kívánnak lenni ennek a sorozatnak. Ezeket a viszonyokat, ezeket a kapcsolatrendszereket szeretném tehát most kiaknázni.

Sok sikert kívánok az új tervedhez, és remélem, legközelebb már ezekről a képekről fogunk beszélgetni!

A provokáció mint létállapot

Uroš Đurićnak az újvidéki MSUV galériájában megrendezett tárlatáról

Nagyméretű Sztálin-portré, odébb náci filmecske pereg, velük paralell egy 68 előtti zenés filmre asszociáló akármivel. Filmkockák belgrádi celebekről, néma csendben. Vagyis tetszés szerint, mindenki az ízlésének, attitűdjének megfelelő „nyalánkságot” fogyaszthatja, beleértve a katalógus címlapján meztelenül pózoló főhőst.

Kicsit csalódott vagyok. Ez engem akar provokálni? Rég nem vagyok hamvas tizenéves, hogy forradalmat, felforgatást, üde káoszt lássak bele mindenbe.

Nem messze tőlük figuratív festmények sorjáznak, majd arrébb, kihasználva a kortárs technika adta lehetőségeket, a Hometown Boys, egy kizárólag címlapokból álló, Uroš Đurić által kreált fantomfolyóirat nyersen fantáziadús képei virítanak. (Félreértés ne essék, a lap jellemzése önmagáért beszél: kulturális, művészeti és pornográf magazin.)

Odébb töméntelen fotó, festményekkel tarkítva: a szerző celebek társaságában – gondoljunk a warholi hírnév-definícióra – még pl. Wim Wenders vagy Grace Jones is megtalálható itt, de Jelena Karleuša és a hasonszőrű társaság szintűgy. (Egyébként ez a turmixolt társaság máshol is fel-feltünedezik.)

Folytatom: két-három kiváló Malevics-féle szuprematista utánérzés.

És végül, szintűgy a szerző, különböző labdarúgócsapatokkal lefényképezve.

A kísérő-monográfia szerint elméletileg mára az egyetlen releváns valásként a labdarúgás maradt talpon, így a stadionokat akár székesegyházaknak is felfoghatjuk, a 11 játékos közé 12.-ként pózoló alkotóval egyetemben pedig akár a 12 apostol is eszünkbe juthat...

Egy kiváló fotó, amint a kopasz fejen csak egy ötágú csillag virít frizura gyanánt... (Merem remélni, ez extravagáns szoc-art, és nem a Crvena zvezdára kívánt asszociálni az illető.)

Szopogatni kezdek egy cukorkát, a legcsípősebb Fisherman's-ból, és minden fölösleges szó, érzelem, gondolat vagy ambíció nélkül a kijárat felé indulok.

Félbeharapom a cukorkát. Csípős. Mint amilyen ez a kiállítás szeretett volna lenni.

„Az embereken át vezet út embertelen istenig”

Jónás Tamás: *Lassuló zuhanás*. Magvető Kiadó, Budapest, 2013

„Kimondani, amit nehéz, és elhallgatni, amit könnyű lenne kimondani” – olvashatjuk Jónás Tamás legújabb verseskötetének a fülszövegében. A 84. könyvhétre megjelent *Lassuló zuhanás* című kötetében a költő valóban kimondta azt, amire sokan nem lennének képesek. Határtalan őszintesége miatt kegyetlenek a versei. Nem kímélve Istent, szülőket, társadalmat és szeretőket vallanak életről, sorsról. A korábbi köteteiben megjelent témákkal és érzésekkel foglalkozik ebben a könyvében is.

Jónás Tamás igen termékeny költő. A kötet százhetvenhat költeményt tartalmaz, amelyeket az öt év alatt született ezerkétszáz versből válogatott össze. A versek többsége egyes szám első személyű. A *Lassuló zuhanás* nem lineáris olvasatú, a mű bármely részén felsejlenek az egész kötetet átfogó motívumok, ködös képek és melankolikus hangvételek.

Az ózdi születésű, roma származású Jónás Tamás verseiből, prózáiból és a vele készített interjúkból is kitűnik, hogy nem tud megbirkózni az identitásával és a múltjával. Pontosabban nem is a származásával hadakozik, hanem azzal az egzisztenciával, amellyel gyerekkorában együtt kellett élnie. Nem tud felülkerekedni a gyerekkori sérelmeken, hiányosságokon, és kilátástalannak látja a jövőt. Az írás számára terápia, amely által talán fel tudja dolgozni a történeteket, és ki tud lépni az emlékek rabságából. „Térden csúszó múlt a most”, olvashatjuk az egyik költeményében. A múlt az, ami őt megbélyegzi: „Szagod lett: múltad.” Rabnak érzi magát, akinek nincs őre. Tehát önmaga választotta a rabságot: „A szabadság olyan, akár a tested / Te döntöd el, hogy megmosod vagy fested.”

A kötet borítóján egy fekete varjú száll. Vagy inkább zuhan? Testtartásából kivehető, hogy próbál feljebb kerülni, a szárnyaival és a karmaival

igyekszik a magasban tartani magát. Jónás, aki a *Repülés ára* című versében leírja, hogy ha szövetséget köt a félelemmel, akkor el kell viselnie, hogy vérszag árad a szárnyaiból. Jónás, aki tisztában van vele, hogy ma már a boldogsága elé saját maga állít gátat. A keserűség és a csalódottság olyan mélyen él benne, hogy már nem tud önfeledten, harmóniában élni. „Örömmöm repedezett hintaszék”, áll az egyik verssorban, nem is mer ringatózni ebben a hintaszékben, inkább kiugrik belőle, és otthont keres magának. Ebben a kötetben is többször felvetődik az otthontalanság problémája. A nincstelen, magányos költő jajveszékelve keresi az otthon melegét, amivel valójában még soha nem találkozott.

Az Istenhez fűződő viszonya egyáltalán nem nevezhető békésnek. Haragszik Istenre, „Istent is éget az emberi láz”, ha hisz benne egyáltalán: „Ha az eszem kevés lenne / lenne Isten s hinnék benne.” Az a képlet is felállítható, hogy van Isten, de hátat fordít Jónás Tamásnak. A költői hangvételben állandóan érezhető az Isten iránti gúny, megvetés és a csalódottságból eredő tiltakozás, lázadás. Hiszen milyen Isten az, aki ilyen hányavetett sorsban éltet egy nemzetet? Ahhoz imádkoznak az emberek, aki egy számkivetett, érvényesülni nehezen tudó gyermeket nevelőintézetből nevelőszülőkhöz rángat, anyját korán elveszi, és végignézeti vele apja önrombolását. Ha ilyen az Isten, akkor milyen a társadalom? Joggal vetődik fel a kérdés. A lírai én olykor a barátaiban is csalódik: „A jóbarátok karmai kinőttek.” A kötetben többször megjelenik a meg nem értettség problematikája. A társadalomtól való elidegenedést a gyermekkor traumáinak feldolgozatlansága és a roma származás eredményezi. A *Nagy utazás* című vers méltón szemlélteti ezt. A piros hetes buszon, amely Budapest utcáit szeli át, a vers énje a jármű végében álldogál, tehát valaminek a perifériáján. A busz közepén ülők a társadalmi ranglétra magasabb fokán helyezkednek el. Gazdagabbak, elismertebbek, vagy csak egyszerűen magyarok. A költő fejében megfordul a gondolat, hogy talán jobb lenne gyalog menni. Nem függni a tekintetektől, nem függni a másik létezésétől.

A versek alanyát rendkívül szoros szálak fűzik az édesanyjához. Több versben megemlíti, mint a gyermeki én vágyának tárgyát, és mint az apa áldozatát. Erőteljesen kapaszkodik a szeretett és eltávozott nőbe. A „csont a húsrá, anyura én” hasonlat is erre a kötelékre fókuszál. Az anya elvesztése által megcsonkított lélek kétségbeesve keres magának társat, de ezekre a kapcsolatokra nem a bensőségesség a jellemző. A költő nőkhöz fűződő érzelmeit eltorzítja a múlt és a lelki vívódás. A szeretkezések és a szenvedély lavínája lassú mozgással oldja fel az én jéggé dermedtségét, és az ösztönökön túl az érzelmeik is munkába állnak. A teljes olvadás viszont sosem kö-

vetkezik be. A lírai én magánya, befelé fordulása mindennél hatalmasabb. Csak a testével él és mozog, a lelke éber kómában lebeg. A költeményekben megjelenik egy-két női név, a sorok által bepillantást nyerhetünk néhány hálószoba-jelenetbe, de mindezek közül az édesanyához fűződő sorok és emlékképek a legmeghatározóbbak. „Hiszen én is ugyanolyan mélyen élek, / ahogyan ő nem él.” Hol a szeretőkkel, hol önmagával harcol. Az elvált feleséggel is találkozunk, aki a kötetben többször emlegetett fiúgyermekkel él. A *Horányi önkívület* című versben az apa bocsánatot kér a fiaitól. Őszinte önmagához és a gyermekeihez. Elindul az önmarcangolás folyamata („csak egy hűlt apa téveszt irányt”). A tavasz metafora hivatott érzékeltetni, hogy milyen viszonyban állt egymással az apa és a fia.

*„Tavasz az apám. Öltönyben jár, de sáros.
Két hideg szeme két kiürített város.
Kezet fog velem. Gratulál, hogy élek.
Az apám vad ló. Rám gondol, de téved.”*

Nemcsak az apa mondott le a fiáról, hanem a fiú is az apjáról. Mi mást tehetett volna. Megjátszott kölcsönös érdektelenség. A fiú részéről ez csak póz, hiszen neki fáj látnia, hogy az apja, miután tönkretette a családot, az ő gyermekkorát, most önmagával is lassan, de biztosan végez. Gyűlöltre gyűlölet a válasz, ami a vers világát illeti. A költő szeretne kitorni ebből a koszos körmű, porszagú cigánymúltból, de az emlékek folyamatosan vissza-visszarántják. A szakadék alján az otthontalanság simogatja és őrli fel a bensőjét. A gyermekkorból burjánzó rothadó gyökerek fojtogatják a mindennapjait. „A megváltás elmaradt”, állapítja meg csalódottan. Már az sem vigasz a számára, hogy él. „körhinta szétszórta család / ha valami mégis megmaradna / csak ne te lennél legalább.”

Jónás Tamást többen a 21. század József Attilájaként tartják számon. A szegénység és a csalódottság áztatta lelkivilága kong az ürességtől, s mindeközben üvöltenek benne az érzések. Ettől a nagy kontraszttól olyan labilis a költő perspektívája. „Nem dzsungel a lelkem többé – szavanna.” Kiüresedett, szikkadó, parányi turbina, amely belül önmagát harapja és tépi. A legnagyobb otthontalanság az ő lelkében van, s ez jelentősen megnehezíti az áhított otthon meglelését. Az otthontalanság eget rengető fontossága legsúlyosabban a *Zokogás közben* című versben jelenik meg. A szívszorító sorokban élénk tárul a költő önmagához való fájdalmas öszintésége („már nem szeretni kéne ami elmúlt / már elhagyni a régit ami holt”), a felemésztődés mozzanata is felelevenedik („az eltelt idő lassan halmozódik / és elfogy a szív a vese vagy a máj”), majd a vers végén Jónás

Tamással, egymás szemét eltakarva szinte belefulladunk a kilátástalanságba („már nem tudom hogy hol laktok de kérlek / még utoljára hadd menjek haza”). Jónás Tamásnak a költészet ad ideiglenes otthont. Írni Budapesten is tud, amikor lakás híján a barátoknál alszik. Az utcákon kóborol, mert nem akar mások terhére lenni. Nyáron is fázik, hiszen dermesztő hideg van odabent, a szívzónában. Hű társa és figyelője az utca. „Sétálni szokom, elvileg elvisel az utca.” Csendesen lezárni a szemhéjakat, senkinek nem magyarázkodni, csak kiírni magunkból a fájdalmat. Mindeközben úgy érzi, hogy átalussza a saját boldogságát, írja az egyik versében. Mert lehet-e úgy harmóniában élni, ha mindig másik oldalról harapnak belénk az emlékek? Élhet-e úgy valaki önfeledten, ha minden mosolya mögött ott bujkál a félelem? Átadhatja-e magát valaki úgy a boldogságnak, ha közben halott dolgokkal és emberekkel díszíti fel magát? Egyáltalán lehet-e zuhanás közben élni? Lassuló zuhanás. A rossz előtt lassul le vagy a rossz után? Gyermekkorból zuhanás a felnőttkorba gyermekként, s felnőttként élni a gyermekkorban. Ez adatott meg Jónás Tamásnak. El tudunk képzelni felhőtlenebb boldogságot is. Ez egy visszafelé haladó, önmagába csavarodó, eltorzult életút. Honnan hová tart? Egy korábbi interjúban ezt nyilatkozta: „Értékvesztett állapotból eljutni a nullára nem gyarapodás. Nem harmincvalahány évesen kell a starthoz élni.” S vajon mennyi erő van abban az emberben, akinek már a zuhanása sem sebes, hanem egyre szédelgőbb és kimerültebb? A beletörődés eredményezi az intenzitás hiányát. Fogytán van ereje, de ha izzó lávaként összegyűlnek benne az emlékek, akkor néhány percig tüzet okád, ami megremegettetve az égboltot, felcsap az Isten előszobáig.

Jónás Tamásból egyöntetűen árad a szégyenérzet. Nem a származását szégyelli, hanem a gyökereit. Azt, amiben élt és azt, hogy ezekkel a sérelmekkel kell nap mint nap megküzdenie. Mert mi lehet attól szomorúbb és letargikusabb, mint amikor az ember a nyomor és a társadalmi megbélyegzés szennyét mossa le magáról minden ébredés után, még hozzá mindhiába. A mocsok, a méreg belülről fakad és szánalmat, sajnálatot mázol az emberek arcára. Jónás Tamás sokkal optimistábban fogja fel a helyzetét. Egyfajta forrásként tekint az általa megélt negatívumokra. A fájdalom az irodalom kútja. Többször hangsúlyozza, hogy nem is tudna boldog dolgokról írni, mert ha jól érzi magát, akkor igyekszik teljes valójában átélni az örömet, és nem foglalkozik írással. Jónás Tamás igen termékeny költő, mint már mondtam. Rengeteget ír, ezek szerint ritkán érzi jól magát. Talán nem is ismerné fel a boldogságot, ha szembe jönne vele az utcán. Feltehető az a kérdés is, hogy vajon tudná-e élvezni? Tudna-e bánni vele? S ha meglelné az otthonát körülvéve szerető emberekkel, akkor kibékülne-e az

Istennel, abbamaradna-e a zuhanás? Valószínűleg nem, mert az emlékek is formálnak minket, egyrészt általuk épülünk fel, s ez nagyban meghatározza, hogy mennyire romos az az épület, amely szívként él bennünk. Évről évre nehezebb és töményebb múltat hordozunk magunkban, ahogy Jónás Tamás is cipeli magában a megállás nélkül zokogó gyermeki énjét. „miféle verseket szerel miféle fájdalommal / miféle fa áll szívében ágakkal sose lombbal.” A lassuló zuhanás közben Isten épp másfelé tekint. Ha látná, akkor is csak azt hinné, hogy egy kiszámíthatatlan varjú haldoklik ég és föld között.

Heuréka!, Theophülaktosz végre köztünk

Folyóiratunk olvasói még emlékezhetnek rá, hogy tavaly az év vége felé írásos párbeszéd zajlott le Csorba Béla és köztem egy bizonyos „Teofilat” kapcsán. (*Csorba Béla: Ki is az a „Teofilat”? Híd, 2012. szeptember, 9. szám, 83–84. és Jung Károly: Néhány megjegyzés Csorba Béla kommentárja kapcsán. Ugyanott: 85–87.*) A két rövid jegyzet azt taglalta többek között, hogy a Svetislav Stefanović egyik dolgozatában (pontos adatait lásd jelzett jegyzetemben) említett „Teofilat” rejtélyes név mögött mely ókori történetíró személye rejlik, s kivel azonosítható. Csorba Béla (addig) általam nem használt irodalom alapján úgy vélte, hogy a „Teofilat” név tulajdonképpen Theophülaktosz Szimokattész bizánci történetírót rejti, s a Stefanović által használt név sajtóhibának vehető. A magam kommentárjában azt fejtettem, hogy Stefanović névhasználata voltaképpen a nevezett szerző nevének olasz névváltozatában keresendő (Teofilatto Simocata), tekintettel arra, hogy a szerb komparatista a maga dolgozatához olasz nyelvű magyar irodalom- és zenetörténetet használt (ezek adatait lásd Stefanović dolgozatának irodalomjegyzékében), tehát föltehetően az e művekben is használt olaszos névalak nyomán lett Stefanovićnál Theophülaktoszból Teofilat.

A névhasználat buktatóinál azonban sokkal lényegesebb kérdést is felvetett Csorba, jelesen azt, hogy miképpen értelmezendő a Stefanović által írt, s általam magyarul interpretált szövegrészlet („Teofilat” [...] „leírja az ugorok pogány szokásait, s állítólag megemlíti, hogy azok dalkokkal dicsőítik az országot”). Ez a szövegrészlet Kandra Kabos egyik Theophülaktosztól vett idézetére emlékeztette Csorbát, ott ugyanis az olvasható, hogy a turkok „*a földnek himnuszokat zengedeznek*”. Magam szerbül idéztem Stefanović vonatkozó szövegrészletét, hogy (Ugri) „*u pesmama veličaju zemlju*”. Csorba – nagyon helyesen – utal arra, hogy a szerb *zemlja*

kifejezés jelenthet *országot*, de *földet* is. Mindebből az következik, hogy a bizánci történetíró nyilván a földről dicshimnuszokat éneklő türkökről ír, s ezt vette át – olasz nyelvű magyar forrásai alapján tévesen – Stefanović, magam viszont az általa használt *zemlja* szót *országként* fordítottam, nem pedig *földként*.

A magam jegyzetében ugyancsak érintettem a szerb *zemlja* szó magyar fordíthatóságának kérdését, egyetértőleg Csorba megjegyzésével, hogy az *földként* és *országként* is fordítható. Arra is utaltam, hogy a szerbben ország szavunk másként nem nagyon oldható meg, s utaltam arra is, hogy a horvát nyelvben átvették a magyar *ország* szót és *orsag* alakban használták is. Akkor még úgy tudtam, hogy a szerb nyelvben ez nem található. Időközben, olvasgatva Milan Kašanin középkori szerb irodalomtörténeti könyvét, más kérdések kapcsán, s máris fölbukkant a cáfolat! Igenis használták a szerb nyelvben is az *orsag* kifejezést *állam* jelentésben. Kašanin idézi Miloš Belmužević 15. század végi szerb vajda (Mátyás király embere) végrendeletét, amelyben a következő is olvasható: „*Dodoh od pogana u Ugarki orsag u dane svetloga kralja Matejaša...*”, vagyis: a fényességes Mátyás király napjaiban jöttem a pogányok közül Magyarországra... Tehát: rengeteg magyar–déli összehasonlító nyelvészeti, népismereti, művelődéstörténeti, népköltészeti stb. adat rejlik még olyan nyomtatott vagy kéziratot művekben, amelyeket komparatista szemmel még nem vettek górcső alá! (A Kašanintól vett idézet forrása: *Milan Kašanin: Srpska književnost u srednjem veku. Beograd, 2002. 394–395.*)

Visszatérve ennek a cikknek alapkérdéséhez: Csorba idézett jegyzetében nem nyugodott bele abba, hogy Stefanović a türkokat (türköket) egy kalap alá vette a magyarokkal (ugorokkal), s szövege végén feltette – mint utólag kisült – alapvető kérdését: „Hogy Stefanovićnál miként lettek belőlük ugorok, az sem egy utolsó filológiai kérdés.”

Ezen a kérdésen magam is eltöprengtem, sajnos azonban, mivel (akkor még) nem állt rendelkezésre Theophülaktosz Szimokattész *Világtörténelem* című művének (Stefanović – nem tudni milyen okból – a bizánci történetíró *Geográfia* című művére hivatkozik) magyar fordítása, magyar őstörténeti művekben nyomoztam a kérdéses részlet után, hátha fölbukkan magyar fordításban. E nyomozás során jutottam el Róna-Tas András honfoglaló magyarokról írt könyvéhez (pontos adatai jelzett jegyzetemben), a kérdéses részlet azonban abban sem szerepel, bár a türkök és az ugorok említésre kerülnek, számomra akkor úgy tűnt, egymással azonosnak vehetően. Végül felsoroltam a legfontosabb kézikönyveket, amelyekben Theophülaktosz kérdéses részletének szerepelnie kellene, ha a türköket azonosnak tekintjük az előmagyarokkal vagy honfoglaló magyarokkal,

ahogy egyébként a bizánci császár, Bíborbanszületett Konstantin is tette a birodalom kormányzásáról hátramaradt nevezetes művében.

Az írásos párbeszéd első fordulója nem hozta meg a választ Csorba fentebb idézett kérdésére, ezért tovább nyomozott. Nyomozásának eredményét újabb jegyzet formájában publikálta. (Csorba Béla: *Theophülaktoszról még egyszer. Adalék Jung Károly megjegyzéseibez. Híd, 2012. november, 11. szám, 123–124.*) A rövid szövegben idézi Kállay Ferenc *A pogány magyarok vallása* című művéből – latin fordításban – Theophülaktosz *Világtörténelem* című művéből azt a szövegrészletet, amely a kérdéses részt is tartalmazza. Adalékában a latin fordítás kapcsán a következőket írja: „A latin szöveg alapján ismét csak az látszik valószínűnek, hogy Theophülaktosz eredetileg mégiscsak turkokat említ.”

Hosszan elbíbelődve a latin szöveggel már-már arra készültem, hogy újabb jegyzet formájában teszek pontot a magam részéről a párbeszéd végére, amikor eszembe jutott, hogy egyikünk sem adta még jelét annak, hogy belepislantott volna Ipolyi Arnold püspök *Magyar mythologia* című nagyszabású vállalkozásába. Mert ha Theophülaktosz szóban forgó szövegrészlete (a földről dicshimnuszokat zengő türkökről) valóban összefüggésbe hozható az előmagyarság hitvilágával (és a türk-előmagyar feltehető azonossággal), akkor ennek nyilván nyoma van Ipolyi magyar mitológiájában is, s nemcsak azért, mert a *Magyar mythologia* 1854-ben jelent meg, hanem azért is, mert a tudós püspök ismerte az ógörögöt, s műve írása előtt kézbe vehette a *Világtörténelem* eredeti szövegét s korai latin fordítását is.

Nos, ez a belepislantás részemről azzal a meglepő felfedezéssel járt, hogy Ipolyi természetesen idézte magyarul (is) Theophülaktosznak azt a szövegrészletét, amelyet Csorba latin változatban citált Kállay Ferenc alapján. Ha tehát korábban valamelyikünk ügyesebb lett volna, máris kezünkben lett volna a perdöntő bizonyíték magyarul annak kapcsán, hogy a bizánci történetíró kinek is tulajdonította a földről szóló himnuszok zengedezését – hogy Kandra Kabost parafrazeáljam. Magyar mitológiájában az egyik helyen ezt írja Ipolyi: „A mongol népek a *napot, tüzet, vizet* s a *földet* imádnak [...]. És így mondja Theophylaktos (7. 8) is a *turk* v. *magyar vallásról*: a turkok *tisztelik a tüzet, leget* és *vizet*, tisztelik még és énekkel dicsérik a *földet*, de imádják egyedül és istennek nevezik azt, ki az eget és földet alkotta st.” Nem tévesztendő szem elől, hogy ebben a mondatban azt is írta a tudós püspök, hogy „*a turk v[agy] magyar vallásról*”. Tehát az idézetben (közvetve) ott lappang a türk-magyar azonosság gondolata is. (Lásd: *Ipolyi Arnold: Magyar mythologia. Pest, 1854. Magam a mű hasonmás kiadását használtam, amely Budapesten jelent meg 1987-ben Hoppál Mihály szerkesztésében, külön függelék kötetten. Az idézet az eredeti kiadás [és a hason-*

más] 186. lapján.) A bennünket elsősorban érdeklő mondat („*tisztelik még és énekkel dicsérik a földet*”) másutt is előfordul a műben, ott, ahol a magyar mitológia földtiszteletéről beszél Ipolyi: lásd a 209. lapon. A Csorba által idézett deák fordítás további része magyarul az áldozat és áldomás kérdését tárgyaló részben olvasható: „más történeti adataink is említik pogány vallásunk áldozatait. Theophylaktos (7. 8) tanúsítja, hogy a *turkok áldoznak lovakat, ökröket és juhokat...*” (Az idézet eredeti [és hasonmás] 523. lapján.) A tudós püspök ugyanerre utal magyar mitológiája 526. és 527. lapján is! Úgy vélem, hogy ezekben az idézetekben (is) ott lappang a türk-magyar azonosság gondolata is. Ettől függetlenül Theophylaktosz valóban a turkoknak (türköknek) tulajdonítja az idézett hiedelmi adatokat, s ez nem csupán valószínűnek látszik, ahogy Csorba finoman fogalmaz.

Szóval, mint mondtam, már azon gondolkodtam, hogy mindezt megírom egy zárójegyzet formájában, meg hát illő volt a magam részéről is pontot tennem a kettőnk között folytatott párbeszéd végére, amikor lassan kitavaszkodott, s újabb mozzanat bukkant föl a kérdéskör kapcsán. Kisült – s „arisztokratikus” folyóiratunk kedves ellenségei most üstöllést csikorgatni kezdhettek fogsorukat és/vagy protkójukat –, hogy a *Hidat* Németországban is olvassák, még az efféle filológiai szösszeneteket is, amelyek a lapban „Teofilat” kapcsán megjelentek. Egy hamburgi olvasónk annyira felszólított a kelet-közép-európai amatőr filológusok diskurzusán, hogy fogta magát, utánanézett Theophylaktosz *Világtörténelem* című műve modern német kiadásának – s most újra csikorgathatják fogsorukat és/vagy protkójukat a *Hid* kedves ellenségei –, azt megrendelte, saját pénzéből kifizette, továbbá a civilizált országokban szokásos módon becsomagolta és – ismét saját költségén – postázta a *Hid* főszerkesztőjének címére Újvidékre. (Gondolom: e gesztus mögött az lappanghatott, hogy a kelet-közép-európai amatőr filológusok vegyék tudomásul: a civilizált országokban az a szokás, hogy a párbeszéd bonyolítói megvásárolják a szükséges művet, esetleg kikölcsönzik egy jobb közkönyvtárból, s kikeresik benne a kérdéses részeket. Már amennyiben számukra élvezhető nyelven elérhető a kérdéses mű. Theophylaktosz *Világtörténelem* című műve ugyanis néhány civilizált [és kevésbé civilizált] országban már megjelent. A szóban forgó német fordítás mellett a filológia ismeri orosz, angol, sőt román kiadását is.) A magyar kiadásról – mit ad Isten! – akkor még senki sem tudott; de erről később.

A Hamburgból küldött könyvet magam is kézbe vettem, s természetesen megtaláltam benne a Csorba által deák fordításban idézett részletet. Ez így hangzik: „Die Türken achten außergewöhnlich stark das Feuer; Luft und Wasser verehren sie; die Erde preisen sie in Gesängen. Dem Schöpfer

von Himmel und Erde allein erweisen sie den Kniefall und nennen ihn Gott. Sie opfern ihm Pferde, Rinder und Schafe, sie haben Priester, die ihnen auch die Zukunft vorherzusagen scheinen.” Tehát a földet ebben a fordításban is a türkök dicsőítik dalaikban, hogy csak a bennünket alapvetően érdeklő részletre utaljak. (Lásd: *Theophylaktos Simokates: Geschichte. Übersetzt und erläutert von Peter Schreiner. Stuttgart, 1985. Az idézet a 188. lapon.*)

Ezek után már teljes lehetett volna a boldogság, s régimódi amatőr filológusként végre írógépem mellé telepedhettem volna az említett zárócikk megírásához. Úgy látszik azonban, az, „*ki az eget és földet alkotta*” (hogy maradjak Ipolyi papos fordításánál) arra kényszerített, hogy várjak még egy kicsit. A tavasz vége felé (ami errefelé inkább fergeteges hófúvásokban és kutya hidegben nyilvánult meg), rám szabadultak mindenféle aggkori nyavalyák, s azoknak kúrálása eltartott több mint másfél hónapig. S addigra elérkezett a budapesti Ünnepi Könyvhét ideje, amelyre ebben az évben el is juthattam. Mikor végre a Vörösmarty térre értem, első utam a Balassi Kiadó standjához vezetett, a kitűnő Magyar Művelődéstörténeti Lexikon zárókötetét megvásárolandó. Amikor a nevezett standhoz értem, első élményként úgy éreztem magam, mintha valaki teljes erejéből bokszkesztyűvel a pofámba vágott volna. A keresett lexikon mellett ott virított Theophülaktosz Szimokattész *Világtörténelem* című művének teljes magyar kiadása. Most ki itt a hülye? – kérdeztem magamban, s megkérdeztem a kiadó eladóit, hogy a bizánci történetíró műve mikor jelent meg. Elmondták, hogy bár tavalyi dátummal (2012), de az idén tavasszal került könyvárusi forgalomba. Ez megnyugtató: mégsem hőzöngtünk tehát hiába és indokolatlanul tavaly ősszel a *Híd* hasábjain! Gyorsan ideírom a fontos kiadvány pontos adatait mindannyiunk okulására: *Theophülaktosz Szimokattész: Világtörténelem. Fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta Olajos Teréz. Magyar Őstörténeti Könyvtár 26. Budapest, 2012.* Nagy ajándék volt számomra ez a könyv a hosszan elhúzódó nyavalyák és kúrák után!

Akit korábban is foglalkoztatott a magyar őstörténet kérdésköre, az már negyedfél évtizede tudhatott Olajos Teréz kéziratost Theophülaktoszfordításáról. Szádeczky-Kardoss Samu egyik lábjegyzete ugyanis erről már 1977-ben hírt adott. Ennek adatait is ideírom, hátha valaki tovább kíván búvárkodni a magyar őstörténet korábbi magyar irodalmában: *Szádeczky-Kardoss Samu: Adalék a szavárd magyarság problematikájához. In: Bartha Antal–Czeglédy Károly–Róna-Tas András szerk.: Magyar őstörténeti tanulmányok. Budapest, 1977. 277–282., 277., 3. jegyzet.* Isten malmai lassan őrlnek – idézhetném kedvenc proverbiumomat; Theophülaktosz tehát végre köztünk van.

Ezután már csak a kérdéses szövegrészlet kikeresése következett, ami nem volt nehéz, hisz Kállay Ferenc és Ipolyi Arnold is pontosan megadta a lelőhelyet. Következzen tehát a *latinul, németül* és Ipolyi 19. századi magyar fordításából már megismerhetett szöveg a türkök (előmagyarok?) hitvilágának jellemzésére: „A türkök rendkívüli tiszteletben részesítik a tüzet, tisztelik a levegőt és a vizet is, a földet pedig himnuszokban dicsérik. Ám imádni csak az Ég és Föld teremtőjét imádják, s csak őt nevezik istennek. Ennek lovakat, szarvasmarhákat és bárányokat áldoznak saját papjaik, akikről úgy vélik, hogy a jövőt is képesek előre megmondani.” (*Theophülaktosz: Világtörténelem, 249. lap.*)

Való igaz tehát, hogy Theophülaktosz a türkökhöz kötötte ezeket a fontos információkat, s mint láttuk korábban is, „*a földet pedig himnuszokban dicsérik*” megállapítását (hogy ezúttal Olajos Teréz magyar fordításában idézzem) Svetislav Stefanović – állapítsuk meg végérvényesen – *tévesen* az ugorok korai népköltészetének fontos bizonyítékaként idézte 1937-ben megjelent dolgozatában, s magam ezt interpretáltam magyarul a Stefanovićról írt tanulmányomban.

Legvégül: hogy hogy lettek a türkökből Stefanović dolgozatában ugorok, annak kapcsán továbbra is csak feltevéseink lehetnek. Ha azonban tudjuk, hogy Ipolyi magyar mitológiájában – ha közvetve is – az előmagyarok hiedelmi hagyományaiként kezeli a bizánci történetíró türkökhöz kötött, és ebben a dolgozatban is többször idézett, fontos adatokat, akkor elképzelhetőnek tartom, hogy mindez lassan-lassan beszivárgott a magyar tudományos köztudatba, s nyilván lecsapódott abban a magyar irodalomtörténeti és magyar zenetörténeti műben, amelyet Stefanović e művek olasz kiadásai alapján használt.

Hogy a szerb komparatista ismerte volna Theophülaktosz *Világtörténelmének* eredeti (görög) kiadását vagy latin fordítását, erre nézve nincsenek adataink. Továbbá tudjuk, hogy olasz nyelvű forrásai alapján (tévesen) a bizánci szerző *Geográfia* című művét jelölte meg.

Úgy vélem, hogy Theophülaktosz kapitális *Világtörténelmének* magyar kiadása után a Csorba Bélával lefolyt írásos párbeszéd végére pontot tehetünk. Ezzel a magam részéről ezt a párbeszédet befejezettnek tekintem.

Komjáthy tűzszekere

Az Illés szekeren című Ady-verset a harmincas évek fiatal írói, Csuka János és Illés Sándor helyezték a temerini Illés-napi rendezvények hunyorgó lámpafényébe – ha jól emlékszem a valamely barnuló újságlapon olvasott régi hírre, az akkor még igencsak pályája elején járó temerini író a kiválasztottság jég-útjain ég felé törő művészi sors költői látomását el is szavalta a közönségnek. Hogy aztán az esti operettre váró derék pergácsiaknak volt-e léttapasztalatuk és fülük meghallani Ady Endre individualista üzenetét, vagy sem, ezt ma már lehetetlen eldönteni. Annyi bizonyos, újabb időkben is gyakran halljuk Temerinben, hogy „*Az Úr Illésként elviszi mind, / Kiket nagyon sujt és szeret*” – legutóbb épp a régi temerini, járeki megszöregi (mellesleg szakmailag igen figyelemre méltó) falvédők kiállítás-megnyitóján, és e tényen szerintem a költő asztrálszelleme lepődött meg a legjobban. Változnak az idők...

1908-ban a világ még telve volt a közösségi és egyéni megváltás ige-hirdetőinek zsolozsmahangjaival, és azok egyik-másik fájdalmasan szép szólamát Ady Endre fogalmazta meg a legbizarrabbul, témáival, motívumaival nem egy esetben 19. századi elődeit követve.

Például Komjáthy Jenőt (1858–1895), akinek sötét tónusú líráját mellesleg a mi Kováts Antalunk is kedvelte, s tán próbálta követni is.

Komjáthy 1891-ben *Csak tartsatok...* címmel tizennégy négysoros strófából álló költeményt szentelt a költői meg nem értettség érzésének, mely művészi magasságokba törő énje, és a kiszáradt lelkű, lagymatag világ közönségessége, a kicsinyes „többiek” ellentétének. A probléma, bár nem új, jellegzetesen modern, s majd költők sokasága – Ady is – szenved tőle. De ami számomra ezúttal érdekes, Komjáthy – Adyéhoz képest – pátoszos költői látomásában is megjelenik az ószövetségi próféta toposza:

*Ki látott járni pompafényben
A zúgó tengerek fölött?
Közületek ki látta lelkem,
Midőn a napba öltözött?*

*Ki látta színem változását,
Midőn a lélek elragadt?
Ez elcsigázott, gyöngye testen
Ki látott nőni szárnyakat?*

*Ki látott engem tűzszekéren
Mint a prófétát egykoron?
Illést se látta minden ember,
Csak az, ki lélekben rokon.*

*Kő sebzi, túske vérzi lábát,
Ki mindig fölfelé tekint,
És lábaim a földet érik,
Bár fejem az éterbe ring.*

Mint ahogyan a „Ki látott engem” kérdésében megbúvó küldetés- és kiválasztottság-tudat is ott visszhangzik, nem csak a hasonló című 1913-ban írt költeményben, de Ady Endre egész opusában.

